Radar Advies

VERWEY JONKER Instituut

Fenomeenanalyse radicalisering en extremisme in Flevoland

Inhoud

Managementsamenvatting 3

Voorwoord 7

1 Inleiding 8

1.1. Introductie en definiëring 8
1.2. Categorisering verschijningsvormen van extremisme 10
1.3. Onderzoeksvragen 11
1.4. Methoden van onderzoek 11

2 Landelijk beeld en wetenschappelijke inzichten 13

2.1. Landelijke ontwikkelingen radicalisering en extremisme 13
2.2. Contexten en mogelijke voedingsbodems voor radicalisering en extremisme 17

3 Provinciaal beeld Flevoland 21

3.1. Flevoland: een introductie 21
3.2. Extremisme en radicalisering in Flevoland 22
3.3. Contexten en mogelijke voedingsbodems in gemeenten 26

4 Aanpak radicalisering en extremisme 31

4.1. Landelijke kaders 31
4.2. Aanpak Flevoland in de praktijk 32

5 Conclusies en aanbevelingen 35

5.1. Conclusies 35
5.2. Aanbevelingen 35

BIJLAGE 1 REFERENTIES 42

BIJLAGE 2 OMGANG MET SOEVEREINEN 46

BIJLAGE 3 DENKKADERS VOOR POLARISATIE 48

BIJLAGE 4 HANDELINGSKADERS EN TOOLS 50

BIJLAGE 5 EINDNOTEN 53

Managementsamenvatting

Aanleiding voor fenomeenanalyse
Radicalisering en extremisme hebben zich in de afgelopen jaren ontwikkeld tot een veelzijdig fenomeen. Naast religieus, links- en rechts-extremisme zijn nieuwe vormen opgekomen, veelal met een meer anti-institutioneel karakter. Zowel binnen als tussen de verschillende vormen van extremisme is er sprake van beïnvloeding. Zo vinden extremistische actoren regelmatig aansluiting bij breder gedeelde ongenoegens en legitiem protest. Dit resulteert in vloeiende grenzen tussen activisme en extremisme. Omdat deze ontwikkelingen per regio kunnen verschillen, is het belangrijk extremisme niet alleen op nationaal, maar ook op regionaal en lokaal niveau te onderzoeken.

Het doel van dit onderzoek is om te komen tot een provinciebrede analyse van tendensen van radicalisering en extremisme binnen Flevoland. De fenomeenanalyse is gericht op het beantwoorden van de volgende onderzoeksvragen:[1]

- Wat zijn de belangrijkste fenomenen, actoren en ontwikkelingen op het gebied van radicaliseringen extremisme in de provincie Flevoland?
- Wat zijn de belangrijkste fenomenen, actoren en ontwikkelingen op het gebied van voedingsbodems voor radicalisering en extremisme in de provincie Flevoland?
- Hoe verhoudt de regionale aanpak van radicalisering en extremisme zich tot het fenomeen?

Radicalisering en extremisme in de provincie Flevoland kunnen niet los worden gezien van (ontwikkelingen in) de bredere samenleving. Daarom worden in dit rapport ook relevante bredere trends en omstandigheden besproken, zoals maatschappelijk ongenoegen, protest en polarisatie (de tweede onderzoeksvraag). Deze bredere blik geeft bovendien handvatten voor het handelingsperspectief (de aanpak).

Ontwikkelingen radicalisering en extremisme in Flevoland volgen landelijke trend
In de provincie Flevoland zijn ontwikkelingen waarneembaar die op hoofdlijnen aansluiten bij de landelijke trends.[2] Er lijkt er in de periode 2020-2024 in Flevoland geen opmerkelijke toe – of afname te zijn van de aantallen casussen van radicalisering en extremisme. Er is ten opzichte van de jaren daarvoor wel een verbreding zichtbaar van jihadisme naar andere vormen: rechts- (en in recente jaren ook anti-institutionele) radicalisering, in het bijzonder vanuit het soevereine gedachtegoed.

De regionale toekomstverwachtingen op het gebied van radicalisering en extremisme zijn volgens geïnterviewden in lijn met het landelijk beeld. Er worden geen afwijkende aandachtspunten of trends voorzien, tenzij een aanslag in Flevoland de situatie regionaal zou veranderen.

In de jaren 2016-2020 speelden er in de provincie Flevoland meerdere casussen op het gebied van jihadisme, vooral in relatie tot het uitreizen/terugkeer. In de periode 2021-2024 speelden er eveneens enkele casussen van jihadisme. Jihadisme blijft volgens geïnterviewden in de huidige tijd in Flevoland een risico, bijvoorbeeld vanwege personen die zijn uitgereisd en teruggekomen, hun levens weer gaan opbouwen en daarbij tegen moeilijkheden kunnen oplopen.[3] Ten aanzien van het jihadisme constateren geïnterviewden naast de terugkeerders ook toenemende risico's rond online radicalisering, dat mogelijk kan leiden tot 'nieuwe aanwas'.

In de afgelopen jaren speelden in Flevoland enkele casussen omtrent rechts-radicaliserende individuen. De voedingsbodems voor rechtsradicalisering en -extremisme zijn óók aanwezig in Flevoland, zoals maatschappelijk onbehagen, - ongenoegen en – onrust; toenemend wantrouwen naar de politiek en overheid; en toenemende polarisatie. Hoewel er betrekkelijk weinig casuïstiek bekend is van rechtsextremisme blijven veel uitingen waarschijnlijk onder de radar, en spelen zich af in het online domein waarop vanuit gemeenten en professionals weinig zicht is. In meerdere gemeenten zijn er ook zichtbare uitingen van rechtsextremisme in de openbare ruimte (zoals stickers en graffiti).

De afgelopen jaren zijn in Flevoland bovendien enkele casussen met zorgwekkende signalen rondom soevereinen geregistreerd. Signalen van soevereine sentimenten komen relatief vaker voor in de niet-stedelijke gemeenten dan in de stedelijke gemeenten. Het uitschrijven uit systemen wordt regelmatig gezien, maar is niet per se zorgwekkend als het gaat om de openbare orde of veiligheid. Het heeft vooral vervelende consequenties voor de betreffende personen zelf. Zorgwekkender is als soevereinen zich intimiderend of bedreigend uitlaten. Aan de casustafels zijn enkele casussen van zulke personen besproken. Ook komt het voor dat personen online filmpjes delen met anti-institutionele sentimenten en daarnaast ook bezig zijn met claims, brieven en eisen. Verder zijn er in de afgelopen jaren in Flevoland personen geweest die de autoriteit van de politie niet erkennen en agressie toonden richting agenten; en is er meer agressie waargenomen richting deurwaarders, farmaceuten en andere professionals. Deze gevallen van agressie of bedreiging leiden soms tot strafzaken. Ook zijn er signalen van complottheorieën tegen de overheid bij jongeren. Voornamelijk in specifieke groepen, via mobiele telefoons verspreid.

Links protest is in de afgelopen jaren toegenomen (waarbij specifiek de pro-Palestina demonstraties wordt genoemd) maar bleef vooral activistisch en begaf zich binnen de wettelijke kaders. Rond 2018-2020 speelden er enkele casussen van dierenrechtenactivisme rond de Oostvaardersplassen waarbij de grens van activisme naar extremistische gedragingen werd overschreden. Dit is in de jaren erna weer afgezwakt. Na 2020 zijn er in Flevoland aan de casustafels geen casussen van links-extremisme meer besproken. Milieu- en dierenactivisme rondom de Oostvaardersplassen wordt nog steeds waargenomen, maar komt niet meer terug in de casusoverleggen.

Potentiële voedingsbodems voor radicalisering zijn aanwezig in Flevoland
De geïnterviewde ambtenaren, veiligheidspartners en uitvoerend professionals in de zes gemeenten zien potentiële voedingsbodems voor radicalisering in Flevoland. Landelijke en regionale ontwikkelingen omtrent toenemend maatschappelijk onbehagen, - ongenoegen en – onrust; afnemend vertrouwen en toenemend wantrouwen naar de overheid en instituties en polarisatie worden op lokaal niveau teruggezien. Belangrijk hierbij is om op te merken dat mogelijke voedingsbodems en contexten voor maatschappelijke spanningen en radicalisering niet per definitie leiden tot radicalisering en extremisme, maar in de toekomst het risico hierop mogelijk wel kunnen vergroten.

Lokale verschillen in mogelijke voedingsbodems voor radicalisering en extremisme
In Flevoland bestaan wat betreft mogelijke voedingsbodems een aantal verschillen tussen de zes gemeenten. De gemeenten Almere en Lelystad kampen met grootstedelijke problematiek zoals druk op leefbaarheid en sociale cohesie; oplopende economische ongelijkheid en armoede; jeugdcriminaliteit en gevoelens van onveiligheid; discriminatie en gevoelens van achterstelling. Het maatschappelijk onbehagen en wantrouwen naar de overheid is relatief hoog in beide gemeenten.

In de gemeente Urk en in de uitgestrekte agrarische gemeenten Noordoostpolder, Zeewolde en Dronten is het verzet tegen stikstofbeleid relatief sterk aanwezig. Meer in het algemeen is in de agrarische gemeenten en Urk sprake van een ‘platteland versus de stad’ sentiment. Er zijn zorgen bij professionals over vervreemding tussen stad en platteland, met een toenemend onbegrip tussen beiden. Zij maken zich zorgen dat deze kloof in de toekomst nog verder zal toenemen.

In meerdere gemeenten in Flevoland (Noordoospolder, Lelystad, Dronten, Zeewolde) zijn relatief hoge aantallen arbeidsmigranten gehuisvest. De huisvesting van arbeidsmigranten ligt gevoelig vanwege mogelijke overlast die door omwonenden kan worden ervaren en doordat de huisvesting van arbeidsmigranten in combinatie met een woningtekort negatieve sentimenten richting arbeidsmigranten én de lokale overheid kunnen versterken.

Een ander thema is de opvang van vluchtelingen en de huisvesting van statushouders. Dit is in Flevoland vooralsnog meer een sluimerende ontwikkeling dan dat het op dit moment escaleert. Het uit zich bij sommige bewoners in een gevoel van ‘zij wel, wij niet’.

Cruciale rol online domein bij radicalisering; gedeelde zorgen over gebrek aan zicht hierop
Geïnterviewde ambtenaren, veiligheidspartners en de meeste uitvoerend professionals uit alle gemeenten bevestigen de cruciale rol van het online domein bij processen van polarisatie, radicalisering en extremisme. Dit blijkt enerzijds uit radicaliseringscasuïstiek in gemeenten waarin het online domein een grote rol speelde, maar anderzijds ook uit gebeurtenissen/acties die mede door sociale media tot stand gekomen of versterkt zijn. Uitvoerende professionals geven aan dat de jongeren waarmee zij werken online veel in aanraking komen met desinformatie en complottheorieën, en dat dit een rol speelt bij protesten fysieke protesten. Hoewel geïnterviewden én ook mediaberichtgeving wijzen op de aanjagende rol van het online domein bij incidenten, polarisatie en radicalisering in Flevoland, is een gedeelde zorg onder gemeenten en uitvoerend professionals dat zij (te) weinig zicht en kennis hebben op wat er online gebeurt. Hierdoor blijven ontwikkelingen in het online domein en mogelijke signalen van risicovolle radicalisering te vaak onopgemerkt en/of onbegrepen.

Beperkte capaciteit, bewustzijn en prioritering op radicalisering en extremisme
Gemeenten, veiligheidspartners en uitvoerend professionals hebben het vermoeden dat er meer moet spelen dan wat er wordt aangemeld bij de weegploeg en casustafels. Mogelijke redenen of oorzaken die geïnterviewden noemen is (naast het hierboven al genoemde gebrek aan zicht op online signalen) dat er bij gemeenten minder prioriteit is op CTER, beperkte capaciteit aan personeel en expertise, personele wisselingen waardoor kennis en netwerk op het thema verloren gaat en onvoldoende kennis bij professionals over het (herkennen van) verschillende vormen van radicalisering en extremisme. De capaciteit op radicalisering en extremisme die wordt ingezet is beperkt, vooral in de kleinere gemeenten, waardoor radicalisering niet bovenaan de prioriteitenlijst staat. Radicalisering valt daarnaast in sommige gemeenten onder de bredere noemer ‘maatschappelijke onrust’, waardoor er geen expliciete prioritering is voor radicalisering als los onderwerp. Geïnterviewden zouden graag zien dat het bewustzijn en de prioritering van radicalisering en extremisme bij bestuurders groter wordt en er dus ook voldoende capaciteit wordt vrijgemaakt voor het eerste aanspreekpunt op het thema radicalisering en extremisme en voor achtervang voor de OOV ambtenaar.

Behoefte aan meer uitwisseling op radicalisering, extremisme en voedingsbodems
Flevolandse gemeenten volgen in de basis de landelijke kaders bij de aanpak van radicalisering. Waar de gemeente de regievoerder is voor de lokale aanpak, is de procesregie voor weegtafel en casustafel in de regio Flevoland belegd bij het Zorg- en Veiligheidshuis. Deze processen verlopen gestructureerd en duidelijk. Professionals vooral buiten het veiligheidsdomein geven echter aan behoefte te hebben aan meer uitwisseling binnen de provincie op radicalisering, extremisme en voedingsbodems. Zij geven aan collega's vanuit andere gemeenten niet zomaar tegen te komen en behoefte te hebben aan meer uitwisseling en van elkaar kunnen leren in fysieke regionale bijeenkomsten.

Mogelijke verbeterpunten voor lokale aanpak
Ondanks dat deze fenomeenanalyse niet primair de focus had de lokale aanpakken te evalueren, zijn er door gemeenten, veiligheidspartners en uitvoerend professionals een aantal aandachtspunten genoemd als het gaat om de lokale aanpakken:

- Meldstructuur: waar of aan wie signalen te melden. Dat betreft vooral de professionals die niet werkzaam zijn in het veiligheidsdomein.
- Te lage meldingsbereidheid. Onder meer omdat bij professionals soms het bewustzijn ontbreekt ten aanzien van radicalisering en extremisme, ook omdat men niet altijd weet wanneer te melden.
- Het doormelden van signalen hangt te vaak aan een specifieke persoon. Als deze persoon wegvalt (door ziekte of verloop), dan is de 'meldingslijn' doorbroken wat de aanpak kwetsbaar maakt. Als een persoon wegvalt, bijvoorbeeld de OOV-ambtenaar of iemand met specifieke expertise binnen een netwerkoverleg, dan is er bovendien vaak onvoldoende achtervang. De signaleringsstructuur / meldstructuur staat ook niet altijd niet op papier. Een snelle doorloop van ambtenaren en professionals leidt er bovendien toe dat netwerken steeds weer opnieuw moeten worden opgebouwd of vernieuwd.
- Duiden van signalen: professionals in vooral het sociaal domein vinden het soms moeilijk om te doorgronden wanneer een signaal mogelijke radicalisering betreft of dat het gaat om bijvoorbeeld aandacht zoeken door extreme uitspraken te doen.
- Rondom deskundigheidsbevordering is een punt van zorg dat kennis mogelijk wegzakt of verdwijnt. Dit komt onder meer door het verloop onder zowel ambtenaren als professionals met expertise op het thema. Bovendien zijn radicalisering en onderliggende voedingsbodems dynamisch, want verschijningsvormen -en dynamieken veranderen snel. Trainingen van ROR worden jaarlijks aangeboden, maar het ontbreekt aan structurele inbedding.
- Samenwerking tussen domeinen. Meerdere geïnterviewde professionals uit het sociaal domein geven aan dat zij nog te weinig worden betrokken bij de aanpak en preventie van radicalisering en polarisatie. Volgens hen wordt radicalisering nog te veel vanuit alleen de veiligheidsbril wordt bekeken.
- Gebrek aan kennis over informatiedeling: wat mag niet, maar vooral ook wat mag wel onder de AVG. Betrokkenen bij casuïstiek van (vermoedelijke) radicalisering of extremisme kijken vaak huiverig naar wat er niet kan, maar er is juist ook veel wat wél kan. De kennis hierover zou volgens geïnterviewden verbeterd kunnen worden.

Aanbevelingen
De fenomeenanalyse laat zien dat er mogelijkheden zijn om de lokale aanpak verder te versterken, met name op het gebied van signaleringsstructuren, duidingsmethodieken, regionale coördinatie en bestuurlijke prioritering. Samengevat worden de volgende aanbevelingen gedaan voor het verder verbeteren van de aanpak. In paragraaf 5.2 van dit rapport worden deze aanbevelingen verder toegelicht en geconcretiseerd, met verwijzingen naar diverse inspirerende voorbeelden.

- Verhoog de bewustwording van- en prioriteit op radicalisering en extremisme en de onderliggende voedingsbodems bij zowel bestuurders als professionals en ketenpartners.
- Blijf investeren in brede kennis en bewustzijn over diverse vormen van extremisme, radicalisering en voedingsbodems, met daarbij bijzondere aandacht voor nieuwe verschijningsvormen van radicalisering en extremisme.
- Verbeter regionale coördinatie door kleine en grote gemeenten te koppelen of een regionale aandachtsfunctionaris aan te stellen.
- Scherp signaleringsstructuren aan en zorg voor heldere meldroutes voor signalen van radicalisering en extremisme. Het is wenselijk dat gemeenten en betrokken ketenpartners hun signaleringsstructuren verder aanscherpen, zodat een breder spectrum aan signalen vroegtijdig kan worden (h)erkend en besproken. Bijvoorbeeld door binnen gemeenten en/of de hele regio een aandachtsfunctionaris voor CTER-problematiek aan te stellen of een centraal (online) adviespunt radicalisering te creëren waar zorgen laagdrempelig gedeeld kunnen worden. Het is ook belangrijk dat professionals van partners uit het zorg, sociaal- en onderwijsdomein signalen niet alleen kunnen herkennen, maar ook laagdrempelig kunnen sparren met iemand over de duiding van een signaal en of het gemeld moet worden.
- Versterk de integrale samenwerking tussen beleidsdomeinen en met en tussen partners in het veld om extremisme te herkennen, duiden en adresseren. Extremisme en radicalisering in Flevoland hebben een complex en diffuus karakter, wat zich uit in diverse vormen en overlappende problematieken. Dit vereist een geïntegreerde benadering waarbij

betrokkenen uit verschillende domeinen, zoals CTER en ondermijning of veiligheid, zorg en maatschappelijke dienstverlening, nauw samenwerken om het fenomeen te kunnen herkennen, duiden en adresseren. Door samenwerkingsstructuren over de beleidsdomeinen heen te versterken, kunnen gemeenten beter inspelen op het dynamische karakter van radicalisering en extremisme. Dat geldt ook voor het signaleren en aanpakken van psychische en andere persoonlijke problemen die onderliggend zijn aan zorgwekkende radicalisering, of daarbij een versterkende rol spelen.

- Betrek het sociaal domein bij preventie van radicalisering. Het sociaal domein kan een belangrijke rol spelen bij het preventief handelen bij onbehagen, polarisatie en het voorkomen van radicalisering, maar wordt nog niet altijd voldoende betrokken.
- Investeren in samenwerking tussen jongerenwerk en onderwijs biedt mogelijkheden om veerkracht van jongeren tegen zorgwekkende radicalisering te versterken.
- Vergroten van de kennis over informatiedeling: wat kan niet, maar vooral ook wat kan wel onder de AVG. Met ingang van 1 juli 2025 geldt de Wet Gegevensverwerking Persoonsgerichte Aanpak Radicalisering en Terroristische Activiteiten (PARTA). De wet zorgt voor een heldere juridische grondslag voor deelnemers aan de casusoverleggen rondom de gegevensverwerking – en deling.
- Kijk naar wat wél mogelijk is om zicht de krijgen op online radicalisering en extremisme. Ambtenaren en uitvoerend professionals hebben onvoldoende zicht en grip op online processen die kunnen leiden tot radicalisering en extremisme, onrust of polarisatie. Bovendien is er onzekerheid over wat online wel en niet mag vanwege privacy wetgeving. Een mogelijk hulpmiddel hiertoe is de handreiking ‘online onderzoek’ met juridisch kader en een ondersteunend protocol. Verder kan aan de preventieve kant van online radicalisering het ‘online jongerenwerk’ een belangrijke rol spelen.
- Inzetten op kritisch denken en digitale weerbaarheid van jongeren. Het voorkomen en verminderen van online radicalisering en polarisatie begint met preventie. Een mogelijk handelingsperspectief is meer te investeren in kritisch denken, digitale weerbaarheid en mediawijsheid, in het bijzonder van jongeren. Denk bijvoorbeeld aan het koppelen van digitale weerbaarheid aan burgerschapstraining, waardoor het geïntegreerd kan worden in lesprogramma’s op scholen.
- Verspreiden en implementeren van handelingsperspectieven voor omgang met soevereinen. Gemeenten in Flevoland hebben behoefte aan duidelijke handelingsperspectieven met betrekking tot soevereinen. Dit kan gerealiseerd worden door bestaande inzichten en kennis uit andere regio’s op te halen en te verspreiden. Zo zijn er inmiddels verschillende onderzoeks- en adviesrapporten verschenen over de omgang met deze doelgroep.
- Tot slot beschrijft het rapport een aantal inspirerende voorbeelden van handelingskaders en tools ter verbetering van de signalering en aanpak van relevante voedingsbodems voor radicalisering en extremisme. Het betreft de volgende handelingskaders en tools:
  - Handelingskader Maatschappelijke Onrust.
  - Leeraanbod Maatschappelijke stabiliteit.
  - Apothekerskast Veiligheidscoalitie Midden-Nederland.
  - Depolariseren door versterken veelstemmige midden.
  - KIS analysetool depolarisatie.
  - Methodiek Vreedzaam op scholen én in wijken.

Voorwoord

Voor u ligt de Fenomeenanalyse Extremisme en Radicalisering in Flevoland. Dit onderzoek is uitgevoerd door onderzoekers van het Verwey-Jonker Instituut en RadarAdvies, in opdracht van de gemeente Almere mede namens de gemeenten Dronten, Lelystad, Noordoostpolder, Urk en Zeewolde. De bevindingen in dit rapport zijn het resultaat van onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek. De onderzoeksopzet van de fenomeenanalyse is vooraf voorgelegd aan - en goedgekeurd door de ethische toetsingscommissie van de Faculteit Sociale Wetenschappen van de Vrije Universiteit Amsterdam.

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van verschillende soorten bronnen en methoden (zogeheten triangulatie), wat noodzakelijk was vanwege de beperkingen van de beschikbare afzonderlijke bronnen. In de eerste plaats hebben we open bronnenonderzoek uitgevoerd om de bestaande kennis over het fenomeen in de regio in kaart te brengen aan de hand van wetenschappelijke en semiwetenschappelijke publicaties, onderzoeksrapporten en beleidsdocumenten. In de tweede plaats hebben we openbare nieuwsmediaberichtgeving onderzocht. Deze nieuwsmedia-analyse richtte zich voornamelijk op provinciale en lokale media. We hebben de nieuwsmediaberichtgeving aangevuld met andere bronnen, waaronder openbare informatie die beschikbaar is over gerechtelijke uitspraken. In de derde plaats zijn interviews met gemeenten, professionals en experts gehouden, wat cruciaal was gezien de beperkte informatie uit open bronnen en mediaberichtgeving.

Het doel van de interviews was om verdiepend inzicht te krijgen in de manier waarop gemeenten, professionals en experts het fenomeen zien, interpreteren en aanpakken. Alle respondenten hebben een ‘informed consent formulier’ ondertekend, waarmee zij hebben bevestigd akkoord te gaan met vrijwillige deelname aan het onderzoek. Het formulier beschrijft onder andere de informatie over het onderzoek en de manier waarop de onderzoeksgegevens worden verzameld, gebruikt en behandeld. Ten slotte hebben we verschillende geanonimiseerde cijfermatige data geanalyseerd (CTER-data en aantallen weeg- en casustafels Zorg- en Veiligheidshuis). De verzamelde data kennen beperkingen, bijvoorbeeld omdat we afhankelijk waren van open bronmateriaal en de perspectieven van onze respondenten.

Door het combineren van verschillende bronnen en methoden is het desalniettemin mogelijk gebleken goed zicht te krijgen op het fenomeen radicalisering en extremisme en de aanpak daarvan in de provincie Flevoland. De fenomeenanalyse geeft primair een provinciaal beeld. Op gemeentelijk niveau dienen de verkregen inzichten als indicatief te worden beschouwd, aangezien de mogelijkheden tot verdiepend onderzoek binnen het beschikbare budget per individuele gemeente beperkt was. Onze dank gaat uit naar de leden van de begeleidingscommissie bestaande uit medewerkers van de gemeenten Almere en Lelystad, evenals medewerkers van het ministerie van Justitie en Veiligheid en politie Midden-Nederland. Hun betrokkenheid en stimulerende feedback op conceptversies hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan dit rapport. Ten slotte willen we iedereen bedanken die bereid was om in het kader van dit onderzoek geïnterviewd te worden en hun openheid en vertrouwen toonden door inzichten te delen over extremisme, radicalisering, voedingsbodems en de regionale aanpak daarvan in Flevoland.

1 Inleiding

1.1. Introductie en definiëring

Radicalisering en extremisme hebben zich in de afgelopen jaren ontwikkeld tot een veelzijdig fenomeen. Naast religieus, links- en rechtsextremisme zijn nieuwe vormen opgekomen, die veelal kunnen worden gekarakteriseerd als anti-institutioneel extremisme. In het decennium voor 2020 werd radicalisering in beleid, onderzoek en media voornamelijk geassocieerd met jihadisme, dit als gevolg van aanslagen door islamitische terroristen en uitreizigers naar strijdgebieden in het Midden-Oosten. Volgens het Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland (december 2024) van de Nationaal Coördinator Terrorisme en Veiligheid (NCTV) gaat vanuit het jihadisme nog altijd de belangrijkste terroristische dreiging uit. Daarnaast bestaat er een reële kans dat personen uit het rechts-extremistische milieu overgaan tot geweld. Ten slotte vormt de kleine groep gewelds-bereide anti-institutioneel-extremisten een potentiële dreiging. Daarbij vinden in toenemende mate kruisbestuivingen plaats tussen anti-institutioneel extremisme met (vooral) radicaal- en extreemrechts gedachtegoed. Wat betreft links-extremisme ziet de NCTV voornamelijk activis-tische acties die variëren van kleinschalig tot verregaande acties, zoals intimidatie en doxing. De geweldsbereidheid bij de links-extremistische beweging is de afgelopen jaren niet toegenomen en gewelddadig links-extremisme komt nauwelijks voor. Recentere vormen van extremisme zijn meestal niet centraal georganiseerd maar kenmerken zich door losse en fluïde (online) structuren en gelegenheidscoalities. Zowel binnen als tussen de verschillende vormen van extremisme is er sprake van beïnvloeding. Zo vinden extremistische actoren regelmatig aansluiting bij breder gedeelde ongenoegens en legitiem protest. Dit resulteert in vloeiende grenzen tussen activisme en extremisme.

Het doel van de fenomeenanalyse is om te komen tot een provinciebrede analyse van tendensen van radicalisering en extremisme binnen Flevoland. Deze analyse beoogt de gemeenten in Flevoland en hun partners in staat te stellen om meer informatie-gestuurd te werken bij de aanpak van radicalisering en extremisme.

Definiëring en nuancering

Bij de definiëring van relevante begrippen voor de uitvoering van de fenomeenanalyse sluiten we aan bij de terminologie die door de landelijke overheid wordt gebruikt.[4]

Radicalisering – "Een proces van toenemende bereidheid om de uiterste consequentie uit een denk-wijze te aanvaarden en die in daden om te zetten" (NCTV, 2024).[5] Deze toenemende bereidheid kan leiden tot gedrag dat andere mensen diep kwetst of in hun vrijheid raakt, kan aanleiding zijn voor individuen of groepen om zich af te keren van de samenleving en kan leiden tot het gebruik van geweld. Radicalisering heeft primair betrekking op wereldbeelden, overtuigingen en idealen volgens welke de maatschappij ingrijpend moet worden veranderd. De veelheid aan definities van radicalisering maakt duidelijk dat radicalisering een dynamisch proces is, met verschillende invloeden op verschillende personen en in verschillende contexten (Dijkman, 2021; Sieckelinck & Stephens, 2021). Definities leggen het accent op openbare veiligheid of op de mogelijke onder-mijning van democratie en rechtsstaat. Radicale opvattingen zijn echter niet per definitie proble-matisch en zijn in de geschiedenis nodig geweest om positieve veranderingen in gang te zetten, bijvoorbeeld in de strijd tegen racisme en het realiseren van algemeen kiesrecht. Radicale ideeën zijn kortom op zichzelf niet altijd zorgwekkend en kunnen passen binnen een veerkrachtige demo-cratie. Zeker als het jongeren betreft: bij jongeren passen radicale ideeën bij de zoektocht naar een eigen identiteit. Dit biedt ook kansen: versterken van identiteitsontwikkeling bij jongeren, het vergroten van maatschappelijke betrokkenheid bij samenlevingsvraagstukken en het zicht-baar maken van ongenoegen en problemen op deze thema's (Nederlands Jeugdinstituut, 2024; Van Wonderen en Burggraaff, 2024; Ondersteuningsnetwerk Maatschappelijke Onrust, 2025). Daarom wordt steeds vaker onderscheid gemaakt tussen radicale ideeën binnen de democrati-sche rechtsorde en radicalisering die kan leiden tot extremisme (Caramellino, Melacarne & Ducol, 2022). De term 'radicalisering' die we gebruiken in deze fenomeenanalyse verwijst dus nadrukke-lijk niet naar het hebben van radicale opvattingen an sich, maar naar het proces waarin mensen in toenemende mate bereid zijn de uiterste consequentie uit hun gedachtegoed te aanvaarden en in al niet buitenwettelijke daden om te zetten.

Extremisme – "Het uit ideologische motieven bereid zijn om niet-gewelddadige en/of geweld-dadige activiteiten te verrichten die de democratische rechtsorde ondermijnen" (NCTV, 2024).[6] Extremisme kent vele vormen. De definitie van de NCTV legt de nadruk op de effecten van extre-mistische handelingen, namelijk het ondermijnen van de democratische rechtsorde. De defi-nitie maakt duidelijk dat extremisme via zowel niet-gewelddadige als gewelddadige activiteiten kan plaatsvinden. Niet-gewelddadige extremistische activiteiten kunnen buitenwettelijk zijn (bv. overtreding gebiedsverbod) of binnen de grenzen van de wet plaatsvinden. Denk aan het vanuit

ideologische motieven doelbewust desinformatie verspreiden, systematisch dehumaniseren en demoniseren (Ondersteuningsnetwerk Maatschappelijke Onrust, 2025).

Activisme – "Pogingen van individuen of groepen om op buitenparlementaire wijze, maar binnen de kaders van de democratische rechtsorde, politieke besluitvorming te beïnvloeden" (NCTV, 2024).[7] Er is veel vaker sprake van activisme dan van radicalisering en extremisme. Activisme, kritisch denken en meningsverschillen zijn onmisbaar in een levendige democratie en voor maatschappelijke vooruitgang. In sommige gevallen overtreden activisten wel de wet, maar hun activiteiten zijn er in de kern niet op gericht om de democratische rechtsorde te ondermijnen of aan te tasten.[8] Activisme wordt gekenmerkt door buitenparlementaire acties die zich in principe binnen de wettelijke kaders begeven. Activisme is bij wet toegestaan, wordt door de grondwet beschermd en kan zelfs een belangrijke rol vervullen in een gezonde democratie. Het is dan ook essentieel te benadrukken dat kritiek op de overheid, het bedrijfsleven, de media of de wetenschap legitiem is. Datzelfde geldt voor demonstraties en protestacties tegen bijvoorbeeld het corona-, stikstof- of klimaatbeleid, asielzoekerscentra of de dierenindustrie. Tegelijk moet hierbij worden opgemerkt dat het onderscheid tussen activisme en extremisme niet altijd eenduidig is. Wat binnen de wettelijke kaders valt is immers tijds- en plaats afhankelijk. Zo hebben verschillende van de zojuist genoemde voorbeelden in enkele gevallen geleid tot gedragingen die wel degelijk als extremistisch bestempeld kunnen worden.

Democratische rechtsorde – "Een samenleving waarbij de wisselwerking tussen overheid en burgers en burgers onderling verloopt volgens de principes, procedures en instituties die voortkomen uit de grondwettelijk vastgelegde vrijheden en rechten. Hierbij gaat het om gelijkheidsrechten, vrijheidsrechten en participatierechten" (NCTV, 2024).[9] Dit is de open samenleving die er onder andere voor zorgt dat iedereen binnen dit systeem beschermd wordt en op een vrije manier kan leven.

Polarisatie – "Het benadrukken van tegenstellingen in de samenleving, met als gevolg dat groepen verder van elkaar verwijderd raken en spanningen toenemen" (NCTV, 2024).[10] Polarisatie wordt vaak geassocieerd met onrust of incidenten, maar kan ook aanzet geven tot sociale veranderingen zoals de emancipatie van achtergestelde groepen. Polarisatie kan ook destructief uitpakken. Groepen komen steeds meer tegenover elkaar te staan; de dialoog verdwijnt. Bestaande verschillen worden vergroot en leiden tot hardnekkige tegenstellingen. Dit kan resulteren in intimidatie en bedreigingen in de publieke sfeer. In dat geval spreken we van 'ongewenste polarisatie'.

Ontwikkelingspaden voor radicalisering en extremisme

Om de fenomenen radicalisering en extremisme in Flevoland te kunnen beschrijven en duiden is het relevant om ook te kijken naar onderliggende voedingsbodems voor radicalisering en extremisme. De relatie tussen voedingsbodems, radicalisering en extremisme is niet eenduidig. Een groot aantal factoren en mechanismen op individueel-, groeps- en samenlevingsniveau bepaalt of personen hiervoor vatbaar worden. Zowel maatschappelijk onbehagen, - ongenoegen en – onrust; wantrouwen naar de overheid en instituties; én polarisatie in de samenleving spelen mogelijk een rol in de voedingsbodems voor radicalisering en extremisme. Maatschappelijk onbehagen, ongenoegen en onrust zijn signalen van onvrede, kritiek en protest die de democratische rechtsorde kunnen versterken en bedreigen bij verregaande polarisatie en democratie-ondermijnend gedrag en in het uiterste geval radicalisering en extremisme. De relatie is wederkerig: radicalisering en extremisme kunnen namelijk ook (verdergaande) polarisatie en ongenoegen aanwakkeren (Ondersteuningsnetwerk Maatschappelijke Onrust, 2025).

In radicaliseringsliteratuur wordt het proces dat een individu ondergaat richting radicalisme of extremisme vaak ingedeeld in verschillende fasen of gradaties om dit proces als zodanig te begrijpen. Binnen de diverse onderscheiden fasen werken individuele kenmerken, risico- en beschermende factoren en triggerfactoren voor radicalisering op elkaar in. Het proces van fasen, risico- en beschermende factoren en triggerfactoren wordt ook wel aangeduid met de term 'ontwikkelingspaden'. Ontwikkelingspaden van radicalisering zijn uiterst complex, waarbij zowel online als offline factoren een rol spelen en op elkaar inwerken (Van Wonderen et al. 2023). Er is een groot aantal risicofactoren op individueel-, groeps- en samenlevingsniveau die een rol kunnen spelen in radicalisering. In de kern wordt radicalisering vaak gedreven door een zoektocht naar zingeving en identiteit, psychosociale problematiek, een verlangen naar sociale binding en een ervaren gemarginaliseerde positie (Kruglanski et al., 2009; Sieckelinck & Gielen, 2020). Bepaalde mechanismen of factoren kunnen het radicaliseringsproces triggeren of versterken. Denk hierbij aan sociale media gebruik, desinformatie en complottheorieën; mogelijke triggers op lokaal, nationaal of internationaal niveau (zoals ingrijpende overheidsbeslissingen); incidenten; oproepen van lokale of landelijke politici of opiniemakers; ervaren achterstelling of discriminatie; en frustraties en negatieve ervaringen in het dagelijks leven van personen met bv. de overheid, instituties of leden van andere bevolkingsgroepen.

In radicaliseringsliteratuur wordt het proces dat een individu ondergaat richting extremisme of terrorisme vaak ingedeeld in verschillende fasen of gradaties om dit proces als zodanig te begrijpen.11 Gebaseerd op bestaande modellen van radicalisering kunnen volgens wetenschappelijke literatuur vier fasen worden onderscheiden in het radicaliseringsproces van een persoon (Feddes, Nickolson & Doosje, 2015; Wagenaar, 2021).[12]

1. Fase van gevoeligheid voor radicalisering: deze fase gaat in feite vooraf aan de daadwerkelijke radicalisering. De waarneming van een groep en eerste stappen in de richting of binnen een groep kunnen meer gezien worden als een snuffelstage. Omdat er op dit moment uitsluitend sprake is van interesse en niet van enige verbondenheid met een groep is er nog volop kans om af te zien van deelname.
2. Fase van verkenning: het actief op zoek gaan naar informatie (veelal online) gerelateerd aan de ideologie, en het ontwikkelen van een radicale interpretatie. In deze fase kan het individu in aanraking komen met online desinformatie, complotdenken en zogeheten echokamers van gelijkgestemden waarin mensen in hun opvattingen worden versterkt en alternatieve opvattingen niet meer doordringen.
3. Fase van participeren in een (reële of virtuele) radicale groep. Participatie in een radicale groep kan personen die daarvoor gevoelig zijn meerdere beloningen bieden: een sociaal netwerk, vriendschappen/relaties, groepslidmaatschap, gedeelde normen, wederzijds vertrouwen en onderdeel te voelen van een gemeenschap. Deze fase wordt gekenmerkt door het verder ontwikkelen van ideologisch gedachtengoed, indoctrinatie en mogelijkerwijs een toenemende bereidheid om geweld als een geoorloofd middel te zien. Als het laatste het geval is dan is in feite de afslag richting het extremisme genomen en zou een individu de stap kunnen zetten naar de volgende fase.
4. Fase van actie: in deze fase worden handelingen daadwerkelijk ondernomen, zoals het voorbereiden, plannen en uitvoeren van een gewelddaad. Deze fase valt niet meer binnen het proces van radicalisering, maar betreft extremisme.

Het proces van radicalisering verloopt vrijwel nooit zo overzichtelijk. Het is in veel gevallen een niet-lineair en dynamisch proces. Het is lang niet altijd een gestage ontwikkeling van gevoeligheid voor radicalisering tot een extremistische of terroristische actie (Bartlett, Birdwell, & King, 2010; De Wolf & Doosje, 2010/2015; Feddes et al., 2013/2015; King & Taylor, 2011; Kleuver, Van Dijk & Ramirez, 2017). Het proces kan versnellen, vertragen of zelfs helemaal omkeren. Een (tijdelijke of permanente) beweging terug naar een eerdere fase is mogelijk (Kleuver, Van Dijk & Ramirez, 2017; Marwick, Clancy & Furl, 2022). Ook is het mogelijk dat een fase niet of zeer snel wordt doorlopen, zoals bij de zogeheten 'flitsradicalisering' welke vaker plaatsvindt binnen een online context (zie paragraaf 2.1). De laatste fase, actie, vindt zelden plaats. Desalniettemin blijkt uit onderzoek dat het risico op radicalisering wel toeneemt wanneer er sprake is van een combinatie en/of cumulatie van risicofactoren (Spee & Reitsma, 2015; Nickolson et al., 2021).

1.2. Categorisering verschijningsvormen van extremisme

Voor het doel van dit onderzoek wordt onderscheid gemaakt tussen vier subcategorieën van extremisme: religieus, rechts-, links- en anti-institutioneel extremisme. Deze categorieën zijn niet alomvattend: zo ontbreekt bijvoorbeeld separatisme, dat in de wetenschappelijke literatuur regelmatig als afzonderlijke categorie wordt gehanteerd. Bovendien is het onderscheid tussen de verschillende categorieën niet rigide: er vindt regelmatig overlap en kruisbestuiving plaats. Individuen maken tijdens een radicaliseringsproces ook steeds vaker gebruik van elementen uit verschillende stromingen en ideologieën, internationaal wordt dit ook wel aangeduid met de term 'salad bar ideology'. Desalniettemin vormen de vier subcategorieën een vruchtbare lens om het fenomeen extremisme in de provincie Flevoland in kaart te brengen.

- Religieus extremisme: het gebruik van een religieuze overtuiging als basis voor (het legitimeren van) het extremistisch handelen. In de Nederlandse context is islamitisch extremisme het meest voorkomend, zoals extremisme op basis van jihadisme (in de betekenis van gewapende strijd) (Analistennetwerk Nationale Veiligheid, 2023).
- Rechts-extremisme: extremisme waarbij een of meer van de volgende denkbeelden centraal staan; 1) racisme en wit superioriteitsdenken; 2) antisemitisme; 3) vreemdelingenhaat (inclusief moslimhaat); 4) haat jegens vreemde (cultuur)elementen; 5) ultranationalisme (AIVD, 2024).[13] Deze vorm van extremisme kent veel verschillende verschijningsvormen, waaronder neonazigroepen, zogenaamde 'alt-rightbewegingen', identitaire formaties en accelerationisten.
- Anti-institutioneel extremisme: extremisme waarbij aanhangers zich keren tegen de overheid en andere instituties, zoals de rechtspraak, de traditionele media en de wetenschap (NCTV, 2024).[14] Hierbij kan het enerzijds gaan om een fundamentele afwijzing van de legitimiteit van 'de overheid' als zodanig, die in dat geval gezien wordt als onderdeel van een bredere samenzwering van een (vermeende) machtsbeluste, kwaadaardige elite. Anderzijds kan deze vorm van extremisme zich richten tegen specifiek overheidsbeleid, bijvoorbeeld de COVID-19-maatregelen of het stikstofbeleid (NCTV DTN, december 2024). De instituties worden op basis van complottheorieën gezien als onderdeel van een internationaal opererende 'kwaadaardige elite', waarmee de Nederlandse bevolking in een staat van oorlog zou verkeren. De soevereinenbeweging is te beschouwen als een verschijningsvorm binnen het anti-institutionele -extremisme (NCTV DTN, december 2024).
- Links-extremisme: extremisme op basis van anarchistische, marxistische-leninistische en/of andere linkse denkbeelden. Antiglobalisme, antikapitalisme en antiliberalisme zijn belangrijke kenmerken. Hierbij houden extreemlinkse activisten zich aan de kaders van de

democratische rechtsorde, ondermijnen links-extremisten de democratische rechtsorde15. De grenzen tussen links-extreme groeperingen zijn niet altijd duidelijk; er is regelmatig sprake van gelegenheidscoalities. In het algemeen wordt links-extremisme gekenmerkt door een streven naar radicale gelijkheid. Hierbij kan de nadruk liggen op sociaaleconomische gelijkheid tussen mensen of op gelijkheid tussen mensen in cultureel of etnisch opzicht, wat zich kan uiten in verzet tegen asiel- en migratiebeleid. Links-extremistische groepen manifesteren zich ook sterk op de thema's antifascisme en antiracisme. Twee andere thema's waar links-extremisten zich de afgelopen decennia op profileren, zijn dierenrechten en klimaat/milieu. Deze thema's komen soms ook voor in het extreemrechts gedachtegoed (bijvoorbeeld het eco-fascisme) of in andere stromingen.[16]

1.3. Onderzoeksvragen

Deze fenomeenanalyse is gericht op het beantwoorden van de volgende onderzoeksvragen:

- Wat zijn de belangrijkste fenomenen, actoren en ontwikkelingen op het gebied van radicalisering en extremisme in de provincie Flevoland?
- Wat zijn de belangrijkste fenomenen, actoren en ontwikkelingen op het gebied van voedingsbodems voor radicalisering en extremisme in de provincie Flevoland?
- Hoe verhoudt de regionale aanpak van radicalisering en extremisme zich tot het fenomeen?

De eerste onderzoeksvraag is gericht op het in kaart brengen van het fenomeen extremisme in de regio. Zoals hiervoor echter al duidelijk is geworden, kan extremisme niet los worden gezien van (ontwikkelingen in) de bredere samenleving. Bovendien is extremisme een steeds diffuser fenomeen aan het worden, dat daarom niet geïsoleerd maar in brede context beschouwd en geduid moet worden. Om die reden worden in dit rapport niet alleen extremistische fenomenen, actoren en ontwikkelingen besproken, maar gaan we ook in op relevante bredere trends en omstandigheden, zoals maatschappelijke ongenoegens, onrust en polarisatie die voedingsbodem kunnen zijn voor radicalisering en extremisme evenals factoren (waaronder sociale media gebruik en triggerfactoren) die de ontvankelijkheid voor deze voedingsbodems kunnen versterken (de tweede onderzoeksvraag). Een andere reden om bredere trends en omstandigheden te bespreken die voedingsbodem kunnen zijn voor radicalisering en extremisme, is dat dit handvatten geeft voor het handelingsperspectief (de aanpak). Radicalisering en extremisme dienen niet alleen vanuit een veiligheidsbril te worden bekeken maar juist ook vanuit een preventief perspectief. Als ontwikkelingen en problematieken aan de voorkant tijdig worden gesignaleerd en aangepakt dan kan worden voorkomen dat deze zich doorontwikkelen tot potentiële veiligheidsissues. Dat betekent dat naast het veiligheidsdomein ook het sociaal -, zorg- en onderwijs een belangrijke rol spelen bij de aanpak van radicalisering en extremisme.

Het is belangrijk te benadrukken dat veel van de in deze studie vermelde actoren en gebeurtenissen niet voldoen aan de definitie van radicalisering en extremisme, maar wel worden besproken om het fenomeen te contextualiseren en duiden. Tegelijkertijd omvat deze studie geen alomvattende analyse van maatschappelijk ongenoegen en onrust in de regio; deze worden alleen besproken voor zover ze als voedingsbodem hebben gediend of zouden kunnen dienen voor radicalisering of extremisme. De derde onderzoeksvraag richt zich op de regionale aanpak van radicalisering en extremisme. Deze onderzoeksvraag heeft niet tot doel een volledige evaluatie van de aanpak te geven, maar analyseert in hoeverre de regionale aanpak aansluit bij de bevindingen over het fenomeen. Dit resulteert in een aantal aanbevelingen voor versterking van het beleid en de aanpak.

1.4. Methoden van onderzoek

In dit onderzoek hebben we ervoor gekozen de onderzoeksmethode te laten aansluiten bij de Fenomeenanalyses Extremisme en Radicalisering van de Rijksuniversiteit Groningen in 'IJsselland' (Nanninga, De Jonge en Valk, 2024) en 'Noord-Nederland' (Nanninga, De Jonge en Valk, 2022). Enerzijds heeft deze onderzoeksmethode zich bewezen als een vruchtbare manier om zowel het fenomeen als de aanpak in kaart te brengen. Anderzijds bevordert dit de vergelijkbaarheid van resultaten. Evenals in de genoemde fenomeenanalyses is in dit onderzoek gebruik gemaakt van verschillende soorten bronnen en methoden (zogeheten triangulatie), wat noodzakelijk was vanwege de beperkingen van de beschikbare afzonderlijke bronnen. De onderzoeksopzet van de fenomeenanalyse is vooraf voorgelegd aan - en goedgekeurd door de ethische toetsingscommissie van de Faculteit Sociale Wetenschappen van de Vrije Universiteit Amsterdam. In de eerste plaats hebben we openbronnenonderzoek uitgevoerd om de bestaande kennis over het fenomeen in de regio in kaart te brengen aan de hand van wetenschappelijke en semiwetenschappelijke publicaties, onderzoeksrapporten en beleidsdocumenten. Hierbij zijn onder andere publicaties van de AIVD, NCTV, Rijksuniversiteit Groningen, Anne Frank Stichting, Nederlands Jeugdinstituut en Verwey-Jonker Instituut meegenomen. Zo zijn onder andere de Dreigingsbeelden (DTN) van de NCTV en de jaarverslagen van de AIVD bestudeerd. Daarnaast zijn gemeentelijke (beleids)documenten doorgenomen, waaronder Integrale Veiligheidsplannen (IVP's) en (raads)memo's. Al deze bronnen zijn systematisch onderzocht, waarbij specifiek is gelet op belangrijke actoren, incidenten en relevante achtergrondinformatie over de regio. De geraadpleegde bronnen boden inzicht in nationale en supra regionale problematiek, bijvoorbeeld wat betreft polarisatie, anti-overheidssentimenten en activisme. Concrete informatie over het fenomeen extremisme en de aanpak daarvan in de provincie Flevoland zelf was echter schaars. Naast de eerdergenoemde noodzaak van aanvullende vormen van dataverzameling, onderstreept dit het belang van deze fenomeenanalyse in het vullen van belangrijke lacunes in de bestaande kennis en inzichten.

In de tweede plaats hebben we nieuwsmediaberichtgeving onderzocht. De nieuwsmedia-analyse richtte zich voornamelijk op de provinciale Omroep Flevoland; lokale omroepen (Zeewolde, Almere, Dronten, Lelystad, Noordoostpolder en Urk); en lokale edities van De Stentor, die op basis van een vooraf vastgestelde lijst zoektermen systematisch zijn doorzocht op relevante berichtgeving tussen 2018 en 2024 over het thema. Hierbij zijn artikelen geanalyseerd over verschillende onderwerpen, variërend van o.a. 'soevereinen' tot bedreigingen en demonstraties, om een beeld te krijgen van extremisme gerelateerde incidenten en de bredere ontwikkelingen rondom het fenomeen. Het is belangrijk te vermelden dat de nieuwsmedia-analyse voornamelijk artikelen bevat die zich richten op onrust, mogelijke voedingsbodems en incidenten in Flevoland, terwijl berichtgeving over radicalisering en extremisme in mindere mate aanwezig is. Een belangrijke kanttekening is bovendien dat de lokale mediaberichtgeving secundaire bronnen betreft die altijd onderhevig zijn aan interpretatie. Om mogelijke vertekeningen te voorkomen, hebben we de nieuwsmediaberichtgeving vergeleken en aangevuld met andere bronnen, waaronder openbare informatie die beschikbaar is over gerechtelijke uitspraken. Voor de start van de fenomeenanalyse hebben de onderzoekers overwogen om tevens een analyse van berichtgeving op sociale media uit te voeren. Van deze aanvullende onderzoeksmethode is door de onderzoekers afgezien omdat de ureninvestering relatief hoog zou zijn binnen de beschikbare uren van de fenomeenanalyse tegen een naar verwachting beperkte inhoudelijke meerwaarde boven op de andere onderzoeksmethoden.

In de derde plaats zijn interviews met experts en professionals gehouden, wat cruciaal was gezien de beperkte informatie uit open bronnen en mediaberichtgeving. Het doel van de interviews was om beter inzicht te krijgen in de manier waarop professionals en experts het fenomeen zien, interpreteren en aanpakken. In totaal zijn er 25 semigestructureerde (groeps)interviews afgenomen met 47 professionals. Dit betrof gemeentelijke ambtenaren op het gebied van Openbare Orde en Veiligheid (OOV) en uitvoerend professionals binnen diverse domeinen (OOV, sociaal, zorg en onderwijs) in de zes gemeenten in Flevoland, evenals medewerkers van de politie, het Openbaar Ministerie, de NCTV, het Zorg- en Veiligheidshuis (ZVH), en de Reclassering. Omdat het binnen de reikwijdte en het tijdsbestek van dit onderzoek niet realistisch was, zijn geen interviews afgenomen met (potentiële) subjecten zelf. Alle respondenten hebben een 'informed consent formulier' ondertekend, waarmee zij hebben bevestigd akkoord te gaan met vrijwillige deelname aan het onderzoek. Het formulier beschrijft onder andere de informatie over het onderzoek en de manier waarop de onderzoeksgegevens worden verzameld, gebruikt en behandeld. De gegevens uit de interviews zijn voor dit rapport gepseudonimiseerd.

Ten slotte hebben we verschillende cijfermatige data geanalyseerd die we hebben ontvangen van de bij de lokale aanpak betrokken partijen. Dit betrof geanonimiseerde overzichten van de aantallen intelligencerapporten die door de politie zijn opgesteld en geanonimiseerde registraties met betrekking tot Contraterrorisme, Extremisme en Radicalisering (CTER) uit de Basisvoorziening Handhaving van de politie. Daarnaast heeft het ZVH cijfers verschaft van de aantallen weegploegen en casustafels in de afgelopen jaren.

De verzamelde data kennen beperkingen, bijvoorbeeld omdat we afhankelijk waren van open bronmateriaal en de perspectieven van onze respondenten. Tegelijk is het door het combineren van verschillende bronnen en methoden mogelijk gebleken zicht te krijgen op het fenomeen radicalisering en extremisme en de aanpak daarvan. In hoofdstuk 2 van dit rapport schetsen we het landelijk en provinciaal beeld van het fenomeen, waarna we in hoofdstuk 3 ingaan op de lokale aanpak.

Opdrachtgever en begeleidingscommissie

De fenomeenanalyse is uitgevoerd door het Verwey-Jonker Instituut en RadarAdvies in opdracht van gemeente Almere, mede namens de gemeenten Noordoostpolder, Urk, Lelystad, Dronten en Zeewolde. De onderzoekers zijn begeleid en geadviseerd door een begeleidingscommissie. Deelnemers aan de begeleidingscommissie waren:

- Analist Ministerie van Justitie en Veiligheid
- Adviseur Veiligheid gemeente Almere
- Strategisch adviseur Veiligheid gemeente Almere
- Privacy officer gemeente Almere
- Data analist gemeente Almere
- Specialist Veiligheid gemeente Lelystad
- Teamchef Politie Midden-Nederland

2 Landelijk beeld en wetenschappelijke inzichten

Alvorens we ingaan op de fenomeenanalyse radicalisering en extremisme in Flevoland is het informatief om bredere maatschappelijke ontwikkelingen en wetenschappelijke inzichten te bespreken die relevant zijn voor de duiding van het fenomeen. We starten in paragraaf 2.1 met een korte schets van landelijke ontwikkelingen op het gebied van radicalisering en extremisme in de vier subcategorieën, die vooral gebaseerd is op publicaties en rapporten van AIVD en NCTV. Vervolgens bespreken we relevante ontwikkelingen met betrekking tot online radicalisering. In paragraaf 2.2 staan we stil bij de bredere context waarin radicalisering kan plaatsvinden en de landelijke ontwikkelingen als het gaat over maatschappelijk onbehagen, - ongenoegen en – onrust, polarisatie.

2.1. Landelijke ontwikkelingen radicalisering en extremisme

Volgens landelijke overheidsinstanties als de AIVD en de NCTV is de nationale veiligheid in de afgelopen jaren verder onder druk komen te staan door verschillende vormen van extremisme. De aard van deze dreiging is veelzijdiger en diffuser geworden. Recentere vormen van extremisme hebben een fluïde karakter wat betreft organisatiestructuur, gedachtegoed en acties. Daarnaast zijn de grenzen tussen activisme en extremisme de afgelopen jaren vloeiender geworden. Bovendien zijn nationale dreigingen steeds vaker verbonden met internationale ontwikkelingen, wat eveneens geldt voor de dreiging die uitgaat van extremisme (AIVD Jaarverslag 2024). In december 2023 verhoogde de NCTV het dreigingsniveau voor een terroristische aanslag in Nederland van niveau 3 (voorstelbaar) naar niveau 4 (substantieel), mede als gevolg van de oorlog in Gaza, Koranschendingen in binnen- en buitenland en de dreiging die voortkomt uit (internationale) jihadistische netwerken. In het Dreigingsbeeld Terrorisme van december 2024 is het dreigingsbeeld gehandhaafd op niveau 4. Er is volgens het DTN van december 2024 in Nederland nog steeds sprake van een substantiële terroristische dreiging. De jihadistische dreiging blijft onverminderd hoog. Daarnaast bestaat er een reële kans dat personen uit het rechts-terroristische milieu overgaan tot geweld. Ten slotte vormt de kleine groep geweldsbereide anti-institutioneel-extremisten een potentiële dreiging (NCTV DTN december 2024; AIVD Jaarverslag 2024).

Religieus extremisme

Volgens het Dreigingsbeeld Terrorisme van de NCTV (december 2024) en het Jaarverslag 2024 van de AIVD is de terroristische dreiging van het jihadisme en andere vormen van de radicale islam is onverminderd hoog. Het aantal aanslagen en aanhoudingen in Europa is in 2024 toegenomen. De Gaza-oorlog is een belangrijke aanjagende factor. De dreiging komt volgens de NCTV en AIVD vooral voort uit ISIS. De organisatie probeert aanslagen in Europa aan te sturen en leden van ISIS proberen jihadisten in Europa te stimuleren tot aanslagen. In meerdere Europese landen zijn in 2024 aanslagen gepleegd door en arrestaties verricht van personen die gedreven werden door jihadistische of andere radicaal-islamitische denkbeelden. Het aantal jihadistische aanslagen en met name het aantal verstoorde plannen is sinds oktober 2023 zo sterk gegroeid, dat er mogelijk sprake is van een nieuwe golf van jihadistische aanslagen, na die van 2014 en volgende jaren. Het aantal geslaagde aanslagen blijft wel nog sterk achter vergeleken met die periode. Ook in Nederland vond mogelijk een terroristische aanslag plaats. Op 19 september werd in Rotterdam een persoon met messen gedood en een ander verwond. De politie hield een 22-jarige man aan die wordt verdacht van moord en poging tot moord met terroristisch oogmerk. Het is, als hij handelde vanuit een terroristisch oogmerk, de eerste terroristische aanslag in Nederland sinds die op een tram in Utrecht op 18 maart 2019. In de Nederlandse jihadistische beweging zijn meerdere groepen te onderscheiden (NCTV DTN december 2024; AIVD Jaarverslag 2024). De grootste groep bestaat uit lokale jihadistische netwerken die soms al decennialang bestaan. Deze netwerken groeien al langere tijd niet meer en zijn weinig actief. Een andere groep wordt gevormd door een ‘nieuwe generatie’ van veelal jonge(re) jihadisten die niet of nauwelijks verbonden zijn aan de lokale netwerken en online radicaliseren. Deze groep neemt juist in omvang toe. Weer een andere groep bestaat uit personen met een recente migratieachtergrond die gerelateerd zijn aan transnationale jihadistische netwerken. Dit is een getalsmatig een zeer kleine groep, maar vanwege hun (indirecte) verbondenheid en ervaring met terroristische organisaties hebben zij een hoger dreigingsprofiel dan veel andere jihadisten in Nederland. Van de langer gekende netwerken gaat al enkele jaren nauwelijks concrete aanslagdreiging uit. Potentieel mobiliserende gebeurtenissen, zoals de Koranschendingen in Nederland of de oorlog in Gaza, hebben daar geen verandering in gebracht. De oorlog wordt op soms felle toon besproken maar leidt binnen deze langer gekende netwerken niet tot initiatieven om een aanslag te organiseren.

Deel Nederlandse jihadistische beweging bestaat alleen online

Naast de langer gekende netwerken fysieke netwerken bestaat de jihadistische beweging in Nederland uit personen die elkaar vrijwel uitsluitend via online netwerken kennen. Deze netwerken zijn niet aan landsgrenzen gebonden en de leden wonen vaak ver van elkaar. De personen binnen de online netwerken zijn veelal erg jong en soms in korte tijd geradicaliseerd. Een van de onderwerpen

die deze jongeren sterk bezighoudt is de oorlog in Gaza. De dreiging van jihadistische online netwerken is drievoudig. Ze spelen een belangrijke rol bij het in stand houden van ISIS gedachtegoed. Op pro-ISIS-kanalen verschijnt veel Engelstalige propaganda die is toegespitst op een jong publiek (veel beeld, weinig tekst). Daarnaast zijn de netwerken een ideale rekruteringsbodem voor ISIS-leden die personen in Europa proberen over te halen uit te reizen of aan te zetten tot aanslagen. Ten slotte kunnen online jihadisten, geïnspireerd door de propaganda of gestimuleerd via een ISIS-contact, overgaan tot geweld. De online jihadistische beweging betreft in de regel jongeren die ontvankelijk zijn voor online verspreide propaganda. Door hun jonge leeftijd is het soms moeilijk om te onderscheiden of jongeren alleen radicale dingen roepen of daadwerkelijk van plan zijn om tot actie over te gaan. Ongeveer twee derde van in 2024 opgepakte terrorisme verdachten in Europa was jonger dan 20 jaar. Ook in Nederland zijn in 2024 diverse jongeren of jongvolwassenen aangehouden op verdenking van opruiing met een terroristisch oogmerk, deelname aan een terroristische organisatie of het voorbereiden van een mogelijke aanslag (NCTV DTN december 2024; AIVD Jaarverslag 2024).

Rechts-extremisme

Rechts-extremisme ondermijnt met zijn boodschap van witte superioriteit en haat naar minderheden de democratische rechtsorde en kan daarnaast leiden tot gewelddadige incidenten. Anders dan enkele jaren geleden is er momenteel niet één ideologie dominant. Het gedachtegoed is meer gefragmenteerd en individueler geworden binnen de online netwerken. Het zicht op de rechts-extremistische online scene raakt enigszins vertroebeld omdat ideologische zuiverheid naar de achtergrond verdwijnt en de deelnemers veiligheidsbewuster worden. Het Nederlandse rechts-extremistische landschap kent diverse groepen, waaronder neonazigroepen, zogenaamde 'alt-rightbewegingen'[17], identitaire formaties[18] en accelerationisten[19]. Deze groepen streven naar de normalisering van rechts-extremistisch gedachtegoed en het weerbaar maken van het 'blanke ras'. Dit doen zij soms ook door fysiek te trainen. Hoewel een deel van hen zich zo wil voorbereiden op een in hun ogen onvermijdelijke rassenoorlog, zijn zij op dit moment niet bereid daartoe zelf het initiatief te nemen en is er dus nauwelijks sprake van een 'offensieve' geweldsdreiging. Geweldsescalatie is niet het enige risico van normalisering van rechts-extremistisch gedachtegoed. De intolerantie, haat, intimidatie en bedreigingen van vrouwen, minderheden en vertegenwoordigers van democratische instituten waar het mee gepaard gaat, kan leiden tot ondermijning van de democratische rechtsorde. Hierbij komen grondrechten van etnische en seksuele minderheden en rechtsbeginselen als de vrijheid van meningsuiting en godsdienstvrijheid onder druk te staan. Ook de legitimiteit van democratische instituties zoals de rechtsspraak en vrije media wordt bedreigd (NCTV DTN december 2024).

Sommige rechts-extremistische groepen hebben eigen online kanalen waarin zij hun boodschap en standpunten delen. Daar nemen honderden tot duizenden personen per groep aan deel. Het aantal deelnemers dat offline bij elkaar komt is echter relatief beperkt tot maximaal enkele tientallen deelnemers. Hierbij spelen veiligheidsoverwegingen een rol. Het contact met andere Nederlandse, maar ook buitenlandse rechts-extremistische groepen neemt toe en er worden gezamenlijk activiteiten ondernomen zoals bokstrainingen en lezingen. Actieve betrokkenheid bij of fysiek bijeenkomen door rechts-extremistische groepen is overigens niet noodzakelijk om invloedrijk te zijn en veranderingen te bewerkstelligen binnen samenlevingen. Sociale media en alternatieve mediaplatformen zorgen ervoor dat rechts-extremisten een groot publiek kunnen bereiken, zonder dat zij zich formeel organiseren of fysiek bij elkaar komen (NCTV DTN december 2024).

Ondanks de lage geweldsbereidheid bestaat er volgens het DTN van december 2024 en het jaarverslag 2024 van de AIVD toch een reële kans dat personen uit het rechts-extremistische milieu overgaan tot terroristisch geweld. In Nederland zijn in de zomer van 2024 enkele merendeels jonge personen gearresteerd op verdenking van opruiing tot een rechts-terroristisch misdrijf. Het afgelopen jaar zijn in Nederland groepen opgericht van rechts-extremistische jongens en mannen – en enkele vrouwen – van wie sommigen ook terroristisch gedachtegoed aanhangen. Bij hen is sprake van een hogere actiebereidheid. Zo willen ze niet alleen online actief zijn, maar elkaar ook in persoon ontmoeten en activiteiten ondernemen. Online worden foto's van (vuur)wapens gedeeld en sommige deelnemers zeggen geweld te willen gebruiken of milities te willen oprichten. Offline wordt vooral nazistische en accelerationistische propaganda verspreid (NCTV DTN december 2024; AIVD Jaarverslag 2024).

Omdat bij veel personen (vooral jongeren en jongvolwassenen) actief in het online milieu sprake is van een combinatie van geweldsfascinatie, extremistische denkbeelden en sociaal-psychische problemen zoals pesten, schooluitval of een instabiele thuissituatie, is het lastig voor hulpverleners om een goede en volledige inschatting te maken. Dit kan ertoe leiden dat deze personen niet de juiste hulp en zorg krijgen aangeboden. Eerder contact met (zorg)professionals en goede begeleiding kan soms voorkomen dat deze jongeren zich ideologisch verharden (NCTV DTN december 2024; AIVD Jaarverslag 2024).

Anti-institutioneel extremisme

Volgens de AIVD (2023) en de NCTV (2024) vormt anti-institutioneel gedachtegoed op langere termijn een ernstige bedreiging voor de democratische rechtsorde in Nederland. Het hebben van ruimte voor kritiek, protest en demonstraties tegen het beleid of het handelen van instituties is een essentieel onderdeel van de democratische rechtsorde. Kritiek, protest en tegenstelling doen recht aan de pluriformiteit binnen samenlevingen. Zulke tegenspraak kent wel een grens. Deze ligt bij het ondermijnen of bedreigen van de democratische rechtsorde zelf en daarmee de nationale veiligheid. Dit gebeurt bijvoorbeeld wanneer mensen of groeperingen vanuit hun denkbeelden haat zaaien, intimideren of bedreigingen uiten. Ook het openlijk afwijzen van instituties die de democratische rechtsorde mogelijk maken (bijvoorbeeld volksvertegenwoordiging en openbaar bestuur, onafhankelijke rechtspraak, vrije pers en wetenschap), het verspreiden en promoten van intolerantie en vijandbeelden of het aantasten van democratische omgangsvormen zijn hiervan voorbeelden (AIVD, 2023; NCTV DTN december 2024).

De anti-institutionele dreiging zou uitgaan van een beweging die gelooft dat een ‘kwaadaardige elite’ de bevolking wil onderdrukken door de deze angst aan te jagen en tot gehoorzaamheid te dwingen. De elite zou zich hierbij niet alleen in de wetgevende, rechterlijke en uitvoerende macht bevinden, maar ook binnen de media en de wetenschap. Volgens aanhangers van het narratief verzint de elite gebeurtenissen en fenomenen, zoals de coronapandemie, de stikstofcrisis of de oorlog in Oekraïne, om zo haar eigen agenda te kunnen doorvoeren. Als vorm van verzet creëert een deel van de anti-institutionele beweging parallelle samenlevingen om zo de onderdrukking van de hierboven geschetste kwaadaardige elite te ontvluchten. De AIVD beschouwt aanhangers van het narratief als complotdenkers. Door het narratief wordt de legitimiteit van de wetgevende, uitvoerende, en/of rechtsprekende instituties en de ‘traditionele’ media en wetenschap ondermijnd en kan het publieke vertrouwen in de instituties, en in de bestuurders die namens deze instituties verantwoordelijkheid dragen, worden aangetast. Hoewel de dreiging voor de democratische rechtsorde vooral op de langere termijn speelt, kunnen volgens de AIVD aanhangers van de anti-institutionele beweging zich ook op de kortere termijn al gerechtvaardigd voelen geweld, intimidatie en bedreigingen te plegen tegen politici, rechters, journalisten en wetenschappers.

Het aantal incidenten met een anti-institutioneel karakter is in Nederland is in de post-corona jaren toegenomen (AIVD, 2023). Het NCTV Dreigingsbeeld van december 2023 besteedt aandacht aan de potentieel ondermijnende werking van de anti-institutionele beweging in Nederland. Van een klein deel van deze beweging gaat een extremistische dreiging uit. Dit zou met name gelden voor een kleine minderheid binnen de groep van de ‘soevereinen’ (zie hieronder).

Soevereinen

Volgens de NCTV ondersteunen circa honderdduizend mensen het anti-institutionele gedachtegoed en gaat het om een fluïde samenstelling (NCTV DTN december 2023). Afhankelijk van het onderwerp haken er groepen aan of af. Binnen de anti-institutionele beweging vormen soevereinen een prominente subgroep. Zij verklaren zich onafhankelijk van de Nederlandse overheid en vinden dat de wetten en regels niet op hen van toepassing zijn. De omvang van de soevereinenbeweging wordt in het Dreigingsbeeld Terrorisme in Nederland (DTN) van december 2024 ingeschat op enkele tienduizenden aanhangers. De NCTV concludeert dat van een klein deel van de anti-institutionele beweging, waarvan de soevereinen dus een belangrijk onderdeel uitmaken, een geweldsdreiging uitgaat. Enkele tientallen tot honderd van hen geloven dat een gewelddadige confrontatie met de overheid uiteindelijk onvermijdelijk zal zijn. Zij spreken over het inrichten van eigen rechtbanken met eigen handhavers in, spreken over het oprichten van burgermilities en dreigen met het uitvoeren van burgerarrestaties. Een deel van deze kleine groep bereidt zich bovendien actief voor op de door hen verwachte gewelddadige confrontatie met de overheid.

In het DTN van december 2024 en het AIVD Jaarverslag 2024 schrijven de NCTV en AIVD dat voor het eerst in Nederland soevereinen worden vervolgd vanwege terroristische misdrijven. Zij worden verdacht van deelname aan een terroristische organisatie, enkelen van hen ook van het voornemen een gewelddadige confrontatie aan te gaan met lokale gezagsdragers en arrestaties uit te voeren. Bij meerdere verdachten zijn wapens aangetroffen. Ook na deze arrestaties gaat er volgens de AIVD en de NCTV nog steeds een geweldsdreiging uit van de kleine groep geweldsbereide soevereinen. Wel wordt benoemd dat veruit het grootste deel van de aanhangers van anti-institutionele bewegingen in Nederland niet bereid is om geweld te gebruiken.

Afvlakking groei anti-institutionele beweging

Volgens de NCTV en AIVD is in 2024 is de groei van de bredere anti-institutionele beweging waarschijnlijk voor het eerst wat afgenomen (NCTV DTN december 2024; AIVD Jaarverslag 2024). Online is de beweging nog altijd groot – bekende kanalen trekken duizenden tot tienduizenden bezoekers. Belangrijke actuele thema’s zijn migratie, klimaatbeleid en woke-gedachtegoed. Ook de coronapandemie en Ruslands oorlog tegen Oekraïne zijn nog steeds belangrijke onderwerpen binnen de beweging. Maar het deel van de beweging dat geld wil doneren voor de aanjagers is over het algemeen genomen kleiner dan voorheen. Ook lijkt de bredere beweging minder bezig met het idee om ‘de elite’ te berechten en straffen. Nadat zij eerder al het geloof in demonstraties hadden verloren, gaan zij nu meer en meer met de rug naar de samenleving staan en steken ze hun energie vooral in het zich terugtrekken in eigen kring. Ondanks dat de groei lijkt af te nemen ten opzichte van de eerste jaren tijdens en na de coronapandemie, blijven de onderliggende

voedingsbodems hiervoor bestaan. Factoren als wantrouwen jegens overheid en democratische instituties, sociale en economische onzekerheden en de invloed van alternatieve informatiekanalen dragen nog steeds bij aan het ontstaan en voortbestaan van kritische en soms radicale anti-institutionele sentimenten (NCTV DTN december 2024; AIVD Jaarverslag 2024).

Links-extremisme

De links-extremistische beweging uit zich volgens het DTN van december 2024 in Nederland vooral op activistische wijze. Er is nauwelijks sprake van gewelddadig links-extremisme. Hier is het afgelopen jaar geen verandering in gekomen. Links-extremisten voeren op eigen initiatief kleinschalige acties uit of vinden elkaar op overkoepelende thema's, zoals de Gaza-oorlog, klimaatverandering, vluchtelingen, woningnood of rechts-extremisme. Soms is sprake van hardere acties. Zo vinden er sinds het begin van het jaar bekladdingen plaats bij defensiebedrijven, firma's die banden hebben met Israël en sommige musea. Soms is er ook sprake van meer verregaande acties, zoals kleinschalige vernielingen, intimidatie en doxing. Links-extremisten waren aanwezig bij geëscaleerde protesten tegen de Gaza-oorlog in het voorjaar van 2024. Op een groot aantal universiteiten werden bezettingsacties uitgevoerd. De acties waren doorgaans vreedzaam, maar konden wel een intimiderende werking hebben op Joodse studenten en docenten, in het bijzonder wanneer de scheidslijnen tussen kritiek op het handelen van de staat Israël en antisemitisme vervaagden. In sommige gevallen escaleerden de demonstraties richting geweld. Dit geweld lijkt geen gevolg te zijn geweest van een georganiseerde actie vanuit links-extremisten maar sommigen van hen namen er mogelijk wel aan deel. Extreem-linkse onlineplatforms en -aanjagers speelden een belangrijke rol bij de mobilisering van hun volgers tijdens de universiteitsbezettingen en demonstraties. De Gaza-oorlog leeft binnen links-extremistische groepen in Nederland maar deze sentimenten lijken tot nu toe niet te leiden tot een toegenomen geweldsbereidheid. Ook het aantreden van het rechts georiënteerde kabinet in de zomer van 2024 heeft dat effect niet gesorteerd (NCTV DTN december 2024; AIVD Jaarverslag 2024).

Dierenrechten en klimaat / milieu

Klimaat- of dierenrechtenextremisme wordt in de DTN van december 2024 niet genoemd, omdat er volgens het NCTV op het moment van schrijven van het DTN geen aantoonbare (ernstige) geweldsdreiging van uitgaat (NCTV DTN december 2024). Nota bene, in de fenomeenanalyse beschrijven we dierenrechten- en milieuactivisme onder links activisme, met daarbij de kanttekening dat dit fenomeen niet exclusief aan links gedachtengoed kan worden gerelateerd. Hoewel de meeste acties en demonstraties in Nederland uit een links perspectief voortkomen, gericht op duurzaamheid, milieu, dierenrechten en klimaatbeleid, kunnen er ook motivaties meespelen die vanuit een andere ideologische invalshoek komen of die niet direct politiek georiënteerd zijn.

Online radicalisering

Internet en sociale media spelen een rol in de ontwikkelingspaden van radicalisering, in het bijzonder bij jongeren (Peeters et al., 2022; Beale, Brace & Coan, 2020). Voorbeelden hiervan zijn het genereren van aandacht voor en het verspreiden van extremistisch gedachtengoed; het normaliseren ('mainstreamen') van extremistische ideeën; het rekruteren en mobiliseren van leden door extremistische netwerken; het elkaar doen vinden van gelijkgestemden waarmee gemeenschappen, netwerken en subculturen gevormd kunnen worden; het zoeken naar ideologische rechtvaardigheid; het ondermijnen van sociale cohesie, de overheid en institutioneel vertrouwen; en tot slot, het verweven van extremistische content en vermaak (Marwick, Clancy & Furl, 2022). De on- en offline context zijn nauw met elkaar verweven binnen radicaliseringsprocessen (Gill et al., 2015; Mattheis, 2019; Whittaker & Herath, 2019). We kunnen daarom ook spreken over 'onlife' radicalisering, een term die verwijst naar de hybride online en offline context waarbinnen individuen zich bewegen (Valentini, Lorusso & Stephan, 2020).

Online radicalisering kan zich heel snel voltrekken. Vanwege de anonimiteit die het computerscherm biedt, zijn conversaties binnen de (veelal besloten) chatgroepen veelal extremer, waarbij nieuwkomers in dergelijke groepen zich razendsnel conformeren aan de groepsmores, zonder daarbij te beseffen dat sommige uitspraken voortkomen uit overdrijvingen en/of stoerdoenerij. Wagenaar (2021) spreekt in dit verband van flitsradicalisering. Het is vanwege de anonimiteit en de beslotenheid van de spreekwoordelijke 'zolderkamer' relatief laagdrempelig voor jongeren om toe te treden tot online gemeenschappen waarin radicale ideeën worden uitgewisseld en gepromoot. Belangrijk verschil met traditionele offline radicale groeperingen is zowel zichtbaarheid als sociale druk. Een jongere die zich afficheert met een offline radicale groepering uit dit vaak door kleding en symbolen, of zichtbare omgang met extremisten. De drempel om toe te treden tot een dergelijke groep kan hoog zijn, omdat het kan betekenen dat de jongere contacten met vrienden verbreekt of ruzie hierover krijgt met zijn of haar familie. Tegelijkertijd is de drempel om uit zo'n groep te treden ook hoog, vanwege de kameraadschap en sociale druk binnen de groep. Het uittreden uit online radicale netwerken eenvoudiger, juist vanwege de anonimiteit. Bij de omgeving zal dan niet (altijd) bekend zijn dat de jongere participeerde in online radicale netwerken (Peeters et al., 2022).

Door de toenemende digitalisering van de media en het mechanisme van 'algoritmes' hebben nepnieuws en desinformatie een steeds grotere rol en invloed in Nederland in het publieke debat. Nepnieuws (of 'misinformatie') is onjuiste of onnauwkeurige informatie die per ongeluk en zonder slechte bedoelingen verspreid wordt. Desinformatie is onjuiste of onnauwkeurige informatie, die doelbewust wordt verspreid vanuit kwaadwillende intenties, bijvoorbeeld om mensen te beschadigen.

Soms gaat desinformatie zelfs nog verder en worden mensen, bevolkingsgroepen of organisaties expliciet beschuldigd van het veroorzaken van gebeurtenissen. Ook bevat desinformatie soms het verwijt dat alternatieve informatie achter gehouden wordt, zonder dat daar goed bewijs voor is. Zo'n samenhangende verzameling berichten wordt aangeduid met de term 'complottheorie'. Nepnieuws en desinformatie kunnen de opvattingen van mensen kunstmatig een bepaalde kant op duwen, voeding geven aan complottheorieën en aldus bijdragen aan het ontstaan van extremisme tegen de overheid of andersdenkenden. Personen komen op verschillende manieren in aanraking met desinformatie, met name op sociale media waarbij verschillende strategieën van desinformatie kunnen worden toegepast zodat het moeilijker te herkennen is als desinformatie (zoals trolling). Daarnaast kunnen websites zodanig zijn vormgegeven dat het ten onrechte lijkt dat ze afkomstig zijn van een betrouwbare bron, en kunnen personen (o.a. influencers) desinformatie verspreiden. Het gebrek aan vermogen om desinformatie te herkennen, bijvoorbeeld het kritisch omgaan met informatie en factchecken, maakt individuen met beperkte (digitale) weerbaarheid extra kwetsbaar voor radicalisering (Woltman et al., 2022).

Het geloven in complottheorieën wordt gevoed door sociale mediagebruik, nepnieuws, desinformatie (en een onvermogen tot het herkennen of controleren van nepnieuws of desinformatie), invloed door de opvattingen en sociale druk van vrienden en familie (Nederlands Jeugdinstituut, 2024). Hoewel de meeste complotdenkers niet gewelddadig zijn of geweld goedkeuren, kunnen complottheorieën aanzetten tot conflict, haat en (gewelddadig) extremisme (Vlug & Felten, 2022). Ze kunnen schadelijk zijn voor het vertrouwen in (overheids)instituten en wetenschap (Ritzmann & Schiesser, 2023), voor de volksgezondheid (zoals bijvoorbeeld tijdens de coronacrisis) en kunnen discriminatie en racisme bevorderen (Rottweiler & Gill, 2020; Rousis et al., 2020; Beunder & van den Heuvel, 2021; Lucassen, 2020). Van Prooijen & Van Vugt (2018) definiëren complotdenken als het geloof dat een groep actoren in het geheim samenkomen met de opzet om kwaadaardige doelen te bereiken. Volgens hen bevat een complottheorie bepaalde patronen (ogenschijnlijk niet-willekeurige opeenvolgingen van gebeurtenissen), intentionaliteit (verdachte gebeurtenissen die in gang gezet lijken te worden door intelligente actoren), een coalitie die samen een plan smeedt, een bedreiging (het vermeende doel van de actoren is schadelijk of misleidend) en een element van heimelijkheid. Complottheorieën spelen een belangrijke rol in extremistische ideologieën en zijn daarom belangrijk om rekening mee te houden in aanpakken van radicalisering en extremisme (Ritzmann & Schiesser, 2023).

2.2. Contexten en mogelijke voedingsbodems voor radicalisering en extremisme

Om de fenomenen radicalisering en extremisme in Flevoland te kunnen beschrijven en duiden is het relevant om ook te kijken naar de maatschappelijke context waarin dit plaatsvindt. De voedingsbodem van radicalisering bestaat uit een wisselwerking tussen factoren op micro- (individueel/persoonlijk), meso- (groeps) en macroniveau (samenleving). Mogelijke voedingsbodems zijn bijvoorbeeld maatschappelijk onbehagen, -ongenoegen en -spanningen (NCTV Nationale Extremismestrategie 2024-2029; OMO, 2025; Van Wonderen & Burggraaff, 2025) en mechanismen die op individueel- en groepsniveau de vatbaarheid voor radicalisering van personen kunnen beïnvloeden (Ranstorp & Meinis, 2024; Dekker, 2022).[20] Bijvoorbeeld sociale factoren zoals ervaren discriminatie en achterstelling; factoren zoals persoonlijke problematieken (schulden, werkloosheid, ingrijpende levensgebeurtenissen etc.) en mentale (GGZ-gerelateerde) problematieken en stoornissen. In dit hoofdstuk beschrijven wij beknopt wat er vanuit de literatuur bekend is over deze ontwikkelingen en factoren, waarbij we opmerken dat individuele ontwikkelingen en factoren niet per definitie leiden tot radicalisering en extremisme, maar mogelijk wel een rol hierbij kunnen (gaan) spelen. Onderzoek laat namelijk zien dat er geen enkele factor aan te wijzen is die op zichzelf de vatbaarheid voor extremistische ideeën en groepen voorspelt, dit is altijd in wisselwerking met andere factoren (Feddes et al., 2023).

Maatschappelijk onbehagen, -ongenoegen, -onrust en polarisatie

Maatschappelijk onbehagen is bezorgdheid bij burgers over een verslechtering van de samenleving waar ze geen grip op krijgen. Een combinatie van onzekerheid en ervaren gebrek aan grip kan leiden tot maatschappelijk onbehagen. Grip is de mate waarin mensen door hun eigen handelen gewenste uitkomsten kunnen bereiken en ongewenste uitkomsten voorkomen (Tiemeijer & Keizer, 2023). Personen vinden dat het met ons land de verkeerde kant op gaat, ervaren achteruitgang en een collectieve machteloosheid om die achteruitgang te keren. Maatschappelijk onbehagen is "een verzamelterm voor alles waar burgers ontevreden over kunnen zijn (Geurkink & Miltenburg, 2023). Enige mate van onbehagen in een samenleving is niet onwenselijk en niet ongebruikelijk – het is van alle tijden en hoort bij een samenleving. Maar, te veel is niet goed volgens het SCP, zeker niet als dat maatschappelijk onbehagen zich concentreert bij specifieke groepen en in bepaalde regio's. Een teveel aan maatschappelijk onbehagen een negatieve weerslag hebben op de samenleving en (legitimiteit van de) democratische rechtsstaat en is daardoor een risicofactor voor (met name) anti-institutionele radicalisering. Veel maatschappelijk onbehagen leidt er bijvoorbeeld toe dat groepen burgers ervaren dat de overheid en samenleving niet meer aan hun verwachtingen (kunnen) voldoen. Dat kan zorgen voor maatschappelijke spanningen en de kloof

tussen burger en overheid vergroten. Door recente maatschappelijke discussies, bijvoorbeeld over klimaat en stikstof, gaat het daarnaast vaak over een veronderstelde kloof tussen de (Rand) stad en het platteland. In het publieke debat gebruiken mensen maatschappelijk onbehagen vaak inwisselbaar met maatschappelijke onrust en protest. Echter, maatschappelijk onbehagen is een brede houding over de samenleving en uit zich lang niet altijd in gedrag.

Waar in de eerste jaren van de 21ste eeuw bepaalde manifestaties van onbehagen zich vooral voordeden in stedelijke gebieden, lijkt momenteel het aantal mensen dat onbehagen ervaart groter te zijn in de minder dichtbevolkte plekken buiten de Randstad (Van den Berg & Kok, 2021). Signalen van regionaal maatschappelijk onbehagen zijn onder meer: (a) een lager vertrouwen in nationale instituties onder inwoners van perifere gebieden; (b) een lagere opkomst bij verkiezingen in deze gebieden; (c) de groei van de 'perifere proteststem' bij verkiezingen. Oorzaken zijn onder meer afname van baan- en inkomenszekerheid, klimaatnood, digitalisering en gebrekkige uitvoering van overheidsbeleid. Burgers voelen zich in hun zorgen hierbij niet gehoord door politiek en overheid wat verder maatschappelijk onbehagen in de hand werkt (Van den Berg & Kok, 2021).

Maatschappelijk ongenoegen is een gevoel van onvrede ten gevolge van ongrijpbare maatschappelijke problemen, zoals globalisering, klimaatverandering, migratie en ongelijkheid. Anders dan bij onbehagen kan er bij ongenoegen een verwachting zijn dat problemen opgepakt kunnen en zouden moeten worden (Geurkink & Miltenburg, 2023). Ongenoegen gaat vaak gepaard met emoties als miskenning of boosheid. Als ongenoegen raakt aan individuele of collectieve identiteiten (dus aan wie je in de kern bent), wordt ongenoegen bijna altijd emotioneel. Affectieve polarisatie en radicalisering is daarbij een mogelijk risico (Van Wonderen & Burggraaff, 2025). Op het niveau van de samenleving kan een teveel aan maatschappelijk ongenoegen een negatieve weerslag hebben op participatie en de legitimiteit van de democratische rechtsstaat, met name als het ongenoegen gepaard gaat met wantrouwen in politiek en overheid (OMO, 2025).

Maatschappelijke onrust is: (zichtbare) collectieve gedragingen in situaties die voortkomen uit maatschappelijk ongenoegen en/of polarisatie (OMO, 2025; Van Wonderen & Burggraaff, 2025). De verschillende vormen van 'maatschappelijke onrust' lopen uiteen van vreedzame en kleinschalige demonstraties tot radicale, strafbare en/of grootschalige acties. Maatschappelijke onrust kan zich fasegewijs ontwikkelen of onverwachts en/of binnen een korte tijdsspanne oplaaien. Het kan gepaard gaan met geweld en ernstige ontwrichting van de openbare orde. Enige onrust is essentieel voor democratie en rechtsstaat, maar wordt problematisch als personen de grenzen van de wet niet naleven. Maatschappelijke onrust kan tegenstellingen tussen groepen vergroten (horizontale polarisatie) of door ferm optreden van lokaal bestuur en politie uit te lokken brandstof vormen voor verticale polarisatie en radicalisering. Een recente enquête onder 209 wethouders over maatschappelijke onrust in de periode van 2018-2023 laat goed zien welke vijf onderwerpen verspreid over Nederland lokaal voor maatschappelijke onrust zorgden. Dat zijn: 1. Asiel en migratie (komst van een AZC) 2. Energietransitie (bouw van windmolens/zonneparken) 3. Bouwbestemmingsplannen 4. Wonen en huisvesting 5. Stikstof (boerenprotest) (Avans Hogeschool, 2025).

Horizontale polarisatie

Horizontale polarisatie is een proces waarin tegenstellingen tussen groepen in de samenleving verscherpen, en uiteindelijk kunnen resulteren in onderlinge spanningen of agressie.[21] Polarisatie wordt doorgaans als iets negatiefs en bedreigends gezien, zoals afnemende bereidheid compromissen te sluiten, het redeloos opgaan in het eigen gelijk en niet meer willen luisteren naar andersdenkenden, toenemende vervreemding en vijandigheid tussen bevolkingsgroepen, terugtrekking van mensen uit maatschappelijke discussies of juist radicalisering uitmondend in extremistisch geweld (Dekker, 2022).

Belangrijk is om te benadrukken dat polarisatie zeker niet altijd ongewenst of negatief is (Dekker, 2022; Verloove, Felten & Van Wonderen, 2021). Het kan ook aanzet geven tot sociale veranderingen zoals de emancipatie van achtergestelde groepen. Ook het democratisch proces kan gebaat zijn bij het (tijdelijk) aanscherpen van tegenstellingen. Verzet tegen uitsluitende maatschappelijke normen en opvattingen is noodzakelijk om emancipatie van minderheidsgroepen in gang te zetten, al kan dit – vaak tijdelijk – ongemak en spanningen opleveren. Uiteindelijk ontstaat een nieuw maatschappelijk evenwicht waarin groepen meer gelijk zijn aan elkaar. Voorbeelden hiervan zijn het vrouwenkiesrecht, de afschaffing van de slavernij en de emancipatie van homoseksualiteit.

Wanneer polarisatie wel destructief uitpakt spreken we van 'ongewenste polarisatie' (Verloove, Felten & Van Wonderen, 2021). Groepen komen steeds meer tegenover elkaar te staan. In plaats van een inhoudelijk gesprek om een probleem op te lossen ontstaat er tussen groepen steeds meer 'wij-zij denken' waarbij de hoeveelheid (negatieve) ideeën over elkaar toeneemt. Er ontstaat hierdoor een maatschappelijk conflict dat kan resulteren in online scheldpartijen (op sociale media) of zelfs intimidatie en bedreigingen in de publieke sfeer. Sommige personen, groepen of groeperingen polariseren wakkeren bewust tegenstellingen aan, om de voedingsbodem voor extremisme en geweld te vergroten (Van Wonderen, 2021). Door sociale media zijn de mogelijkheden om polarisatie te voeden en aan te wakkeren enorm gegroeid. Deze brandstof is het benadrukken van identiteiten, gekoppeld aan etiketten en beoordelingen. Zonder deze brandstof zwakt polarisatie af.

Om deze processen te kunnen begrijpen en polarisatie te kunnen verminderen heeft filosoof Bart Brandsma een denkkader polarisatie ontwikkeld (Brandsma, 2016). Uitgangspunt van dit denkkader is de aanname dat polarisatie niet wordt verminderd maar juist wordt versterkt als aandacht wordt gegeven aan 'gepolariseerde personen of groepen'. Om polarisatie te verminderen is het volgens het denkkader beter om juist aandacht te geven aan de doorgaans stilzwijgende personen uit het veelstemmige midden ('the silent') en hen weerbaarder maken tegen de polarisatie door aanjagers ('the pushers').

Polarisatie tussen groepen kan ook worden opgevat als een proces met fasen; het kan beginnen met 'kleine' dingen: ongemak en onzekerheid in interacties tussen groepen. Dit kan resulteren in fricties of onderhuidse spanningen. Uiteindelijk kan de polarisatie leiden tot incidenten. Het is belangrijk om 'onderhuidse' spanningen tijdig te signaleren om incidenten te voorkomen. Liever signaleren en handelen in 'vredestijd' dan als de polarisatie is geëscaleerd. Polarisatie dient niet alleen met een veiligheidsbril te worden bekeken maar juist ook professionals uit andere domeinen (sociaal, zorg, onderwijs) te betrekken.

Wantrouwen naar overheid en instituties en verticale polarisatie

Institutioneel vertrouwen is het vertrouwen van individuen, groepen of een samenleving in instituties die deel uitmaken van 'de overheid', 'de politiek' of in andere maatschappelijke organisatievormen die belangrijk zijn voor de democratische rechtsorde. Verlies van vertrouwen in de overheid, politiek en instituties vergroot de kans op polarisatie en wantrouwen naar de overheid. Een verlies van vertrouwen kan leiden tot institutioneel wantrouwen. Nota bene: wantrouwen is iets anders dan laag vertrouwen. Het tegenovergestelde van vertrouwen is scepsis, niet wantrouwen. Mensen met een laag vertrouwen zien de instituties nog wel als legitiem. Wantrouwen in overheid, politiek en instituties maakt mensen bovendien meer vatbaar voor complotdenken en anti-institutionele radicalisering. Boosheid en wantrouwen kan er ook toe leiden dat mensen afhaken in het democratisch proces, bijvoorbeeld niet meer stemmen of geen gebruik meer maken van inspraakmogelijkheden. Het is daarom belangrijk om te begrijpen wat mensen bedoelen als ze zeggen dat ze de overheid en instituties niet vertrouwen. Voorbeelden van zorgen en frustraties zijn: onzichtbaarheid van de overheid, onzichtbaarheid van de burger, ervaren ongelijke behandeling, ongehoorde burger en ervaren incompetentie van overheid en instituties (Van Wonderen & Burggraaff, 2024).

Als wantrouwen, spanningen en onbegrip richting de overheid verder toenemen spreken we van verticale polarisatie: 'het groter worden van tegenstellingen tussen burgers en politiek, kiezers en gekozenen, bevolking en bestuur'. Verticale polarisatie kent overlap met 'institutioneel wantrouwen' en 'politiek wantrouwen', maar is een proces. Mensen kunnen uit wanhoop overgaan tot acties als ze het gevoel hebben dat niet naar hen wordt geluisterd. Dit kan resulteren in intimidatie of bedreigingen waardoor de democratische rechtsorde wordt ondermijnd. Het verlies van vertrouwen in overheid en instituties kan mensen tevens ontvankelijker maken voor complottheorieën en anti-overheidsextremisme (Van Wonderen & Burggraaff, 2024).

Ervaren onrechtvaardigheid en discriminatie

Modellen die psychologische factoren in het proces van radicalisering beschrijven, benadrukken vaak gevoelens van waargenomen onrecht (zie bijvoorbeeld Kruglanski et al., 2013; McCauley & Moskalenko 2008; Moghaddam 2005). In het bijzonder studies vanuit sociaal-psychologisch perspectief tonen aan dat radicalisering van moslims, rechts-extreme groeperingen en links-extreme individuen wordt aangewakkerd door 'waargenomen onrechtvaardigheid' (Van den Bos, 2019). Dit komt omdat waargenomen onrechtvaardigheid niet alleen maar een indruk is van mensen, maar als 'echt' aanvoelt. Uit onderzoek onder Nederlandse jongeren naar rechts-extremistische en moslimextremistische denkbeelden blijkt dat gevoelens van relatieve deprivatie vaak een rol spelen (Doosje et al., 2012; 2013). Bij relatieve deprivatie maken mensen een vergelijking tussen zichzelf en vergelijkbare anderen. Wanneer mensen het gevoel hebben dat anderen onverdiend beter af zijn dan zijzelf, roept dit negatieve emoties op. Bijvoorbeeld, de gemiddeld lagere sociaaleconomische status van sommige groepen in de samenleving kan het gevoel geven als groep achtergesteld te worden. Veel moslims in westerse landen voelen zich slachtoffer van discriminerend of oneerlijk werkgelegenheidsbeleid of denken minder kansen in de samenleving te krijgen dan niet-moslims. Laag opgeleide Nederlanders met een autochtone herkomst denken soms juist het tegenovergestelde, en stellen dat zij minder kansen en ondersteuning krijgen dan mensen met een migratieachtergrond. Achterstelling hoeft hierbij niet altijd persoonlijk ervaren te worden om te leiden tot frustratie en woede. Ook het gevoel dat anderen uit de 'eigen groep' minder kansen krijgen kan hiertoe leiden. Het gevoel dat jezelf vanwege je achtergrond, of dat mensen uit de eigen groep worden achtergesteld, versterkt de afkeer tegen het westen (bij mensen met migratieachtergrond) of tegen de overheid of 'elite' (vaker bij mensen zonder migratieachtergrond). Dit vergroot de kans op radicaliseren (Bal en Van den Bos, 2017). In plaats van gevoelens van relatieve deprivatie, speelt bij links radicalisering vaak een gevoel van moreel onrecht een centrale rol. Volgens mensen met radicaal linkse opvattingen kunnen sommige zaken niet door de beugel, omdat ze onjuist of slecht zijn vanuit een moreel standpunt. Bij radicalisering met betrekking tot asiel- of dierenrechten wordt bijvoorbeeld vaak een aangetast rechtvaardigheidsgevoel benoemd. Omdat dit een gevoel van 'moreel gelijk hebben' is, is er geen discussie mogelijk. Daardoor is dit gevoel van onrecht waarschijnlijk lastiger te beïnvloeden dan gevoelens van groepsdeprivatie (Bal en Van den Bos, 2017).

Individuele factoren

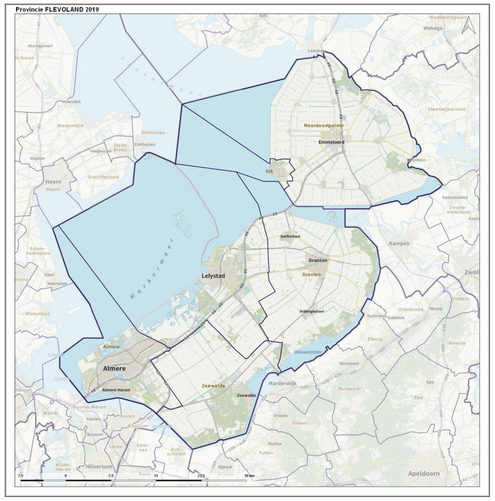
Individuele kenmerken kunnen onderdeel zijn van de voedingsbodem voor radicalisering. Zoals de aanwezigheid in iemands leven van schulden; een problematische gezinssituatie; ingrijpende levensgebeurtenissen zoals ontslag, ziekte of scheiding; en psychische problematieken of stoornissen (Feddes et al., 2015). Ook psychologisch trauma, zoals posttraumatische stress stoornis, kan een risicofactor zijn die kan bijdragen aan radicalisering (Ranstorp, 2016). De radicale ideologie speelt daarbij minder een rol en wordt veelal gebruikt als een rechtvaardiging achteraf om te verklaren waarom iemand bijvoorbeeld een radicale afkeer heeft van de overheid of zeer negatief denkt over andere bevolkingsgroepen. Mensen die zich bevinden in een radicaliseringsproces kunnen extreme opvattingen uiten of provocerend gedrag vertonen. Dit is waarneembaar. Diverse psychische- en andere problematieken (individueel of in de directe omgeving) waar dezelfde mensen mogelijk mee te kampen hebben, zijn niet altijd waarneembaar. Denk aan een persoonlijkheidsstoornis, opvoedingsproblemen of ervaren trauma's. Deze informatie moet dan wel aan de oppervlakte komen. Een bekend model is het zogeheten ijsbergmodel van McClelland (1985). Toegepast bop radicaliseringsprocessen is het zichtbare gedrag van een individu (zoals radicale uitingen) slechts het topje van de berg. Niet zichtbaar zijn echter de componenten onder de waterlijn die invloed kunnen hebben op de radicalisering, zoals persoonlijke ervaringen - en omstandigheden, persoonlijke problematieken of stoornissen. Door deze problematieken 'onder de waterlijn' te herkennen aan te pakken, pakt men ook risicofactoren en oorzaken voor radicalisering aan. Dit benadrukt het belang van het sociaal- en zorgdomein bij de (preventieve) aanpak van radicalisering.

3 Provinciaal beeld Flevoland

3.1. Flevoland: een introductie

De provincie Flevoland bestaat uit zes gemeenten: Almere, Lelystad, Zeewolde, Dronten, Noordoostpolder en Urk en telt in totaal ruim 456.000 inwoners op 1 januari 2025.[22]

Gemeente	Inwoners	Landoppervlakte (km2)	Grootste plaatsen
Almere	229.574	129,19	Almere: Haven, Buiten, Hout, Almere Poort
Dronten	44.856	333,57	Dronten, Biddinghuizen, Swifterbant
Lelystad	84.713	230,32	Lelystad
Noordoostpolder	50.788	458,17	Emmeloord, Marknesse, Ens
Urk	22.173	13,15	Urk
Zeewolde	24.291	247,23	Zeewolde

Bronnen: https://emmeloord.info/oostelijk-flevoland/ en https://nl.wikipedia.org/wiki/Flevoland#:~:text=Flevoland%20telt%20zes%20gemeenten%3A%20Lelystad,is%20444.850%20(eind%202022)

Veiligheidsregio Flevoland[23]

De veiligheidsregio Flevoland komt qua grenzen overeen met de provincie Flevoland. Een veiligheidsregio is in Nederland een samenwerkingsverband van de hulpverleningsdiensten op basis van de Wet Gemeenschappelijke Regelingen en de wet Veiligheidsregio's, ten behoeve van fysieke veiligheid. Deze veiligheidsregio draagt ten tijde van rampen en crises zorg voor een gecoördineerde inzet tussen de zes deelnemende gemeenten, hulpdiensten en crisispartners.

Politiedistrict Flevoland

Flevoland is een van de vijf districten binnen de regionale eenheid Midden-Nederland van de Nationale Politie. District Flevoland kent vijf basisteams:

- Dronten / Noordoostpolder / Urk
- Lelystad / Zeewolde
- Almere Buiten Hout
- Almere Centrum Haven
- Almere West

Zorg- en Veiligheidshuis Flevoland[24]

Het Zorg- en Veiligheidshuis Flevoland verbindt en ondersteunt professionals op het snijvlak van veiligheid, sociaal domein en zorg. Sommige problemen van mensen zijn zo complex dat ze niet binnen de reguliere zorg en/of veiligheidsaanpak kunnen worden opgelost. Om deze problemen te doorbreken of beheersbaar te maken, is een onafhankelijke procescoördinatie nodig die de verschillende domeinen overstijgt. In het Zorg- en Veiligheidshuis werken experts op het gebied van strafrecht, bestuursrecht, civiel recht, het sociaal domein, onderwijs en zorg samen om dit te bereiken. Het Zorg- en Veiligheidshuis geeft advies en regisseert de aanpak van complexe problematiek om escalatie te voorkomen. Doel van de samenwerking is om tot een persoons- dan wel systeemgerichte aanpak van complexe casuïstiek te komen. De centrale werkvorm is het casusoverleg waarin met de betrokken partijen uit de verschillende domeinen een systeem gericht plan wordt opgesteld. Verschillende partijen krijgen vervolgens een taak in de uitvoering van dat plan. Soms zijn problemen zo complex, dat de casusregisseurs van het Zorg- en Veiligheidshuis de regie en coördinatie oppakken. Bij deze casuïstiek speelt altijd een veiligheidsrisico. Het kan bijvoorbeeld gaan om (huiselijk) geweld, overlast of criminele activiteiten, maar ook om casussen waarin mogelijk sprake is van zorgwekkende radicalisering of extremisme.

Veiligheidscoalitie Midden-Nederland[25]

De zes gemeenten in Flevoland maken tevens deel uit van de Veiligheidscoalitie Midden-Nederland. Dit is een samenwerkingsverband van de 38 gemeenten in de politieregio Midden-Nederland. De Veiligheidsstrategie 2023-2026 biedt richting aan de gezamenlijke aanpak van de 38 gemeenten, het Openbaar Ministerie, de politie en andere veiligheidspartners voor een veiliger Midden-Nederland. De strategie biedt focus en richt zich op drie prioriteiten: georganiseerde ondermijnende criminaliteit, maatschappelijke onrust en digitale veiligheid. Binnen de Veiligheidscoalitie faciliteren Bureau Regionale Veiligheidsstrategie, RIEC Midden-Nederland en de Zorg- en Veiligheidshuizen de samenwerking tussen de gemeenten op ondermijnende criminaliteit, maatschappelijke onrust en digitale veiligheid. Binnen de Veiligheidscoalitie Midden-Nederland is radicalisering belegd bij de Zorg- en Veiligheidshuizen. Radicalisering of extremisme is daarbij een 'plus taak' binnen het Zorg- en Veiligheidshuis Flevoland.

3.2. Extremisme en radicalisering in Flevoland

Het aantal signalen en casussen van extremisme en radicalisering met een serieus veiligheidsrisico is in Flevoland beperkt. Het aantal signalen en casussen die worden besproken in de zogeheten 'weegploegen' en 'casustafels' in de regio wordt weergegeven in tabel 1.[26,27] In de weegploeg bespreken de bij de lokale aanpak betrokken partijen serieuze signalen omtrent radicaliserende individuen. Dit betrof in Flevoland een tot tien personen per jaar in de periode van 2020 t/m 2024. De casustafels betreffen het aantal individuen dat na duiding door de betrokken partijen als casus overblijft en waarop een persoonsgerichte aanpak geformuleerd wordt. Dit ging in Flevoland om maximaal acht personen per jaar.

Tabel 1 Aantal weegploegen en casustafels in Flevoland 2020-202428

Jaar	Aantal aanmeldingen voor weging	Niet door weging (geen casus)	Aantal casustafels afgesloten
2020	10	0	2
2021	6	4	8
2022	1	0	2
2023	6	0	1
2024	3	3	3
Totaal	26	7	16 (+3 nog lopend)

Voor 12 van de 16 aanmeldingen in de periode 2021-2024 is een registratie bekend over welke verschijningsvorm van radicalisering het betreft: vier gevallen van rechtsextremistische radicalisering, vier gevallen van jihadistische radicalisering en eveneens vier gevallen van anti-institutionele radicalisering. In 2020 ging het volgens een betrokkene vanuit het ZVH om meerdere personen die werden aangemeld vanwege protesten tegen 5G-masten en een Incel casus.

De aantallen CTER-registraties in politiedistrict Flevoland laten een vergelijkbaar beeld zien. De politiedata van 2018-2023 laten zien dat een beperkt aantal signalen als CTER-waardig is beoordeeld.[29] De codes 'jihadistisch', 'rechtsextremisme' en 'algemeen' (wel beoordeeld als CTER, maar niet passend binnen de categorieën van specifieke typen extremisme) komen relatief het meest voor. Ook al zijn deze coderingen het meest voorkomend, de aantallen zijn evengoed beperkt (5 of lager per jaar). In de periode 2019-2021 werd de code 'dier – of milieu extremisme' per jaar minder dan 5 keer toegepast. In 2018 en na 2023 werd de code niet toegepast. De codering 'links-extremisme' wordt in het jaar 2020 negen keer gegeven maar in de rest van de jaren niet. Het OM vermoedt dat het hier gaat om de protesten rondom de Oostvaardersplassen, waarbij sommige acties geduid werden als linksextremisme en andere als dier – of milieu extremisme. In recente jaren lijkt er een kleine toename te zijn in het aantal labels met de 'algemene' code. Dit heeft, na toelichting vanuit de politie, waarschijnlijk te maken met de opkomst van het anti-institutioneel extremisme waarvoor op dit moment nog geen aparte CTER-code voor is.

De bevindingen uit het open bronnen onderzoek (rechtbankverslagen en berichtgeving in media) evenals de interviews met gemeenteambtenaren veiligheid en regionale veiligheidsprofessionals onderschrijven het beeld dat het aantal extremistische actoren en gedragingen in de afgelopen jaren in Flevoland beperkt is gebleven. Hierbij moet wel de kanttekening worden geplaatst dat dit de gevallen betreft die bij de betrokken instanties en professionals in beeld zijn. Op basis van de fenomeenanalyse is niet uit te sluiten dat het daadwerkelijke aantal extremistische actoren en gedragingen in de provincie hoger kan zijn.

Op basis van de casuïstiek aan de casustafels en de politiedata omtrent CTER coderingen, en bevestigd in de interviews en het open bronnen onderzoek, constateren we dat in de provincie Flevoland ontwikkelingen waarneembaar zijn die op hoofdlijnen aansluiten bij landelijke trends. Er lijkt er in de periode 2020-2024 in Flevoland geen opmerkelijke toe – of afname te zijn van de aantallen casussen van radicalisering en extremisme, maar is er ten opzichte van de jaren daarvoor wel een verbreding zichtbaar van jihadisme naar ook andere vormen: rechts - en in recente jaren ook anti-institutionele radicalisering(in het bijzonder vanuit het soevereine gedachtegoed). Dit laatste fenomeen is met name het geval sinds het uitbreken van de coronapandemie. Links

protest is in de afgelopen jaren toegenomen (waarbij specifiek wordt genoemd de pro-Palestina demonstraties) maar bleef vooral activistisch en begaf zich dus binnen de wettelijke kaders. Wel hebben er rond 2020 enkele casussen van dierenrechtenactivisme rond de Oostvaardersplassen gespeeld waarbij de grens naar gewelddadig gedrag werd overschreden.[30]

Geïnterviewde (regionale) veiligheidspartners (OM, Reclassering, ZVH, NCTV) bevestigen dat de trends van radicalisering en extremisme zoals deze door NCTV en AIVD worden beschreven op het landelijk niveau (zoals in het meest recente dreigingsbeeld terrorisme van december 2024; zie ook paragraaf 2.1) op hoofdlijnen ook gelden voor provincie Flevoland. Dat wil zeggen: een verbreding van jihadisme naar rechtsextremisme en anti-institutioneel extremisme. De regionale toekomstverwachtingen op het gebied van radicalisering en extremisme zijn volgens de veiligheidspartners in lijn met het landelijk beeld. Er worden geen afwijkende aandachtspunten of trends voorzien, tenzij een aanslag de situatie regionaal zou veranderen.[31]

Religieuze radicalisering en extremisme

Religieus extremisme is het gebruik van een religieuze overtuiging als basis voor (het legitimeren van) het extremistisch handelen. Volgens het Dreigingsbeeld Terrorisme december 2024 is de terroristische dreiging van het jihadisme en andere vormen van de radicale islam is onverminderd hoog. De Gaza-oorlog is een belangrijke aanjagende factor.

In de jaren 2016-2020 speelden er in de provincie Flevoland meerdere aantal casussen op het gebied van jihadisme, vooral in relatie tot het uitreizen/terugreizen. Sinds 2018-2019 is het aantal terugkeerders van uitreizigers afgenomen. Uit de CTER gegevens van politie Midden-Nederland en de wegingscijfers van het Zorg-en Veiligheidshuis Flevoland blijkt dat in de periode 2020-2024 enkele casussen speelden. Er zijn in deze periode vier casussen besproken door de weegtafels van het Zorg- en Veiligheidshuis. Uit de online search komt een voorbeeld naar voren van een veroordeling van een 21-jarige man tot een gevangenisstraf van 24 maanden, waarvan 12 maanden voorwaardelijk, voor opruiing en voor het hulp bieden bij (het voorbereiden van) een terroristisch misdrijf. De verdachte heeft op sociale media filmpjes, berichten en afbeeldingen (steeds met verwijzing naar de gewelddadige Jihadstrijd) gedeeld evenals handleidingen voor het maken en gebruiken van explosieven.[32] Bij de reclassering waren vrouwelijke terugkeerders (jihadisme) een groot deel van de casuïstiek in de afgelopen twee jaar, ook in de komende jaren zal de reclassering aandacht blijven houden voor de vrouwelijke terugkeerders.[33]

Jihadisme blijft volgens geïnterviewden ook in de huidige tijd in Flevoland een risico, ook vanwege de terugkeerders. Mensen die zijn teruggekomen, hun levens weer gaan opbouwen en daarbij tegen moeilijkheden kunnen oplopen. [34] Soms gaat dat ook gepaard met kinderen die terugkomen. Ten aanzien van het jihadisme zien geïnterviewden daarnaast ook toenemende risico's rond online radicalisering, oftewel mogelijke 'nieuwe aanwas', naast de terugkeerders.[35]

Rechtse radicalisering en extremisme

Rechts-extremisme ondermijnt met zijn boodschap van witte superioriteit en haat naar minderheden de democratische rechtsorde en kan daarnaast leiden tot gewelddadige incidenten. Anders dan enkele jaren geleden is er momenteel niet één ideologie dominant. Het gedachtegoed is meer gefragmenteerd en individueler geworden binnen de online netwerken. Ondanks de lage gewelds-bereidheid bestaat er volgens het DTN van december 2024 toch een reële kans dat personen uit het rechts-extremistische milieu overgaan tot geweld.[36]

Uit de CTER gegevens van politie Midden-Nederland en de wegingscijfers van het Zorg-en Veiligheidshuis blijkt dat er in Flevoland af en toe casussen spelen omtrent rechts-radicaliserende individuen. Vanuit de online search komt een voorbeeld naar voren van een veroordeling voor poging tot bedreigingen met een terroristisch oogmerk: "Verdachte heeft op Facebook een afbeelding geplaatst van twee vuurwapens met daarbij bedreigende teksten en verwijzingen naar een kort daaraan voorafgaand gepleegde aanslag in Nieuw-Zeeland. Verdachte heeft daarnaast in een snackbar en ten overstaan van ambtenaren van politie gedreigd moslims neer te schieten en daarbij opnieuw verwezen naar die eerder gepleegde aanslag."[37] In de periode 2020-2024 zijn vier casussen besproken door de weegtafels van het Zorg- en Veiligheidshuis. Er zijn in de fenomeenanalyse geen aanwijzingen gevonden dat (risico's op) rechtsradicalisering- en extremisme in de provincie Flevoland afwijken van de rest van Nederland. De voedingsbodems voor rechts-radicalisering- en extremisme zijn óók aanwezig in Flevoland, zoals maatschappelijk onbehagen, - ongenoegen en – onrust; toenemend wantrouwen naar de politiek en overheid; en toenemende polarisatie.

Geïnterviewden vanuit gemeenten benoemen dat er weinig casuïstiek bekend is van rechtsextremisme maar dat veel uitingen waarschijnlijk onder de radar blijven, zich afspelen in het online domein waarop vanuit gemeenten en professionals weinig zicht is. [38] In Almere, en in mindere mate ook in de andere gemeenten, zijn er wel zichtbare uitingen van rechtsextremisme. Dat uit zich met name in graffiti (zoals hakenkruizen) of cijfercodes van letters die verwijzen naar bijvoorbeeld Adolf Hitler of White Power; en stickeracties in de buitenruimte. Stickers verwijzen dan naar bepaalde Telegram groepen of zijn van specifieke uiterst rechtse organisaties zoals Volksverzet of Wolvenraad. [39]

Geïnterviewde (regionale) veiligheidspartners benoemen dat signalen van mogelijke radicalisering van jongeren soms binnenkomen via middelbare scholen. Veelal gaat het dan om signalen van rechtsradicalisering bij jongeren die extreme (racistische of antidemocratische) uitspraken doen of extremistische filmpjes delen.[40] Er zijn in de laatste jaren in Flevoland enkele gevallen bekend waarin jongeren zelf online groepen hebben opgezet waarin opruiende berichten worden gepost. De betreffende jongeren zijn meestal niet aangesloten bij netwerken of groepen (zoals 'The Base'[41]), maar uiten verschillende ideeën (á la 'saladebar'-ideologie). Dit soort jongeren claimt ook vaak dat dingen een grapje zijn, dat dingen niet de bedoeling zijn. Het is daardoor vaak lastig om te duiden of een jongere echt ideologisch gedreven is, of dat het vooral gaat om provoceren of 'stoer doen'. Signalering vanuit onderwijs is soms vaag en moeilijk op te pakken. Handelingsverlegenheid bij scholen en zorgen over docentveiligheid spelen een rol. Late signalen maken het moeilijk om radicalisering te duiden, omdat het een proces is. [42] Tegelijkertijd worden jongeren online beïnvloed richting rechtsextremisme.

Anti-institutionele radicalisering en extremisme

Volgens de AIVD en NCTV kan anti-institutioneel gedachtegoed op langere termijn een ernstige bedreiging vormen voor de democratische rechtsorde in Nederland. Hierbij is het belangrijk om een onderscheid te maken tussen reguliere kritiek op instituties en de overheid en het narratief dat uitgaat van een 'kwaadaardige elite'. Het hebben van ruimte voor kritiek, protest en demonstraties tegen het beleid of het handelen van instituties is een essentieel onderdeel van de democratische rechtsorde. Zulke tegenspraak kent wel een grens. Deze ligt onder andere bij het ondermijnen of bedreigen van de democratische rechtsorde zelf en daarmee de nationale veiligheid. Dit gebeurt bijvoorbeeld wanneer mensen of groeperingen vanuit hun denkbeelden haat zaaien, intimideren of bedreigingen uiten; of de instituties die de democratische rechtsorde mogelijk maken openlijk afwijzen. Van een klein deel van deze beweging gaat een extremistische dreiging uit, omdat zij mogelijk bereid zijn geweld te gebruiken. Dit zou met name gelden voor een kleine minderheid binnen de groep van de 'soevereinen'.[43]

Uit de CTER gegevens van politie Midden-Nederland en de wegingscijfers van het Zorg- en Veiligheidshuis Flevoland blijkt er af en toe casussen spelen omtrent soevereinen. In de periode 2020-2024 zijn vier casussen besproken door de weegtafels van het Zorg- en Veiligheidshuis. De voedingsbodems voor anti-institutionele radicalisering- en extremisme zijn óók aanwezig in Flevoland, zoals maatschappelijk onbehagen, - ongenoegen en – onrust; afnemend vertrouwen en toenemend wantrouwen naar de overheid en instituties; polarisatie naar de overheid en instituties.

De afgelopen jaren zijn in Flevoland volgens geïnterviewden enkele casussen met zorgwekkende signalen rondom soevereinen geregistreerd.[44] Signalen van soevereine sentimenten komen volgens geïnterviewden relatief vaker voor in de landelijke gemeenten Noordoostpolder, Dronten, Zeewolde en Urk dan in de stedelijke gemeenten Almere en Lelystad. Het uitschrijven uit systemen door mensen wordt vaker gezien, maar is niet per se zorgwekkend als het gaat om de openbare orde of veiligheid, het heeft vooral vervelende consequenties voor de betreffende personen zelf. Wel zorgwekkend als het gaat om veiligheid of mogelijk extremisme zijn soevereinen die echt spreken over tribunalen en zich daarbij intimiderend of bedreigend uitlaten. Aan de casustafels zijn enkele casussen van zulke personen besproken.[45] Een voorbeeld van anti-institutionele intimiderende uitingen, in dit geval gerelateerd aan onder meer coronaprotest, betreft een voormalig kandidaat-raadslid in Almere die voor opschudding heeft gezorgd met een video waarin hij aangeeft dat bepaalde journalisten op een zwarte lijst staan en beter kunnen vluchten of ontslag nemen voor hen iets wordt aangedaan.[46] Ook komt het voor dat personen online filmpjes delen met anti-institutionele sentimenten en daarnaast ook bezig zijn met claims, brieven en eisen. Verder zijn er in de afgelopen jaren in Flevoland personen geweest die de autoriteit van de politie niet erkennen en agressie toonden richting agenten; en is er meer agressie waargenomen richting deurwaarders, farmaceuten en andere professionals. Deze gevallen van agressie of bedreiging leiden soms tot strafzaken. Als er een strafzaak uit volgt, worden ze besproken op de casustafel.[47] Ook bedreigingen en agressie naar politici komen voor in Flevoland, hoewel bedreigingen en agressie naar politici niet altijd een anti-institutionele achtergrond hebben. Ongeveer een derde van de Flevolandse raadsleden is wel eens bedreigd. Het merendeel daarvan doet geen aangifte van de bedreiging. Dat blijkt uit een enquête (2020) van Omroep Flevoland onder Flevolandse raadsleden.[48] Uit onderzoek van I&O Research (2022) komt naar voren dat Flevolandse politici vaker bedreigd en geïntimideerd worden dan collega's in de rest van het land.[49]

In alle zes gemeenten zijn ook anti-institutionele activisten zoals soevereinen aanwezig. De acties en achtergronden van mensen met soeverein gedachtegoed lopen uiteen. Rondom verkiezingen zijn stembiljetten teruggestuurd. In de coronatijd waren er mensen die zich wilden uitschrijven uit de Basisregistratie Personen (BRP) en dat gebeurt momenteel nog steeds af en toe. Sommige van deze mensen zitten in financiële problemen.[50] Het is daarbij de vraag of acties zoals uitschrijven werkelijk ideologisch zijn gemotiveerd of dat het eerder om wanhopige acties gaat van mensen met schulden die op deze manier hopen op een uitweg. Soevereine sentimenten komen volgens geïnterviewden relatief vaker voor in de landelijke gemeenten Noordoostpolder, Dronten, Zeewolde en Urk dan in de stedelijke gemeenten Almere en Lelystad.[51,52] De gemeente Noordoostpolder heeft een casus bij het Zorg- en Veiligheidshuis gehad als het gaat om soevereinen. Professionals in de gemeente Dronten hebben het beeld dat de soevereinen zichtbaarder zijn geworden in de

gemeente.[53] In Zeewolde zijn enkele anti-institutionele activisten bekend.[54] Op Urk zijn enkele gevallen bekend van soevereinen, waarbij volgens geïnterviewden geen signalen bekend zijn dat het verder gaat dan het schrijven van brieven waarin mensen aangeven dat ze zich willen uitschrijven bij de gemeente. Ook zijn er signalen van complottheorieën tegen de overheid bij jongeren. Voornamelijk in specifieke groepen, via mobiele telefoons verspreid. Verder wordt als voorbeeld genoemd dat in de corona periode sommige kerken door gingen met bijeenkomsten, mede omdat het verhaal over corona niet werd geloofd.[55]

Linkse radicalisering en extremisme (incl. dierenrechten)

De links-extremistische beweging uit zich in Nederland vooral op activistische wijze.[56] Links-extremisten voeren op eigen initiatief kleinschalige acties uit of vinden elkaar op overkoepelende thema's, zoals de Gaza-oorlog, klimaatverandering, vluchtelingen, woningnood of rechts-extremisme. Soms is sprake van hardere acties, waaronder bekladdingen, kleinschalige vernielingen, intimidatie en doxing. Extreem-linkse onlineplatforms en -aanjagers speelden een belangrijke rol bij de mobilisering van hun volgers tijdens de universiteitsbezettingen en demonstraties m.b.t. de Gaza-oorlog.[57] Twee andere thema's waar links-extremisten zich de afgelopen decennia op profileren, zijn dierenrechten en klimaat / milieu. Klimaat- of dierenrechtenextremisme wordt in de DTN van december 2024 niet genoemd, omdat er volgens het NCTV op het moment van schrijven van het DTN geen aantoonbare (ernstige) geweldsdreiging van uitgaat.

Van links activisme of links radicalisering zijn weinig voorbeelden in de Flevolandse gemeenten. Volgens geïnterviewden gaan activisten eerder naar de grotere steden zoals Amsterdam als er protesten of manifestaties zijn.[58] Bij links-radicalisering- en extremisme in Flevoland gaat het voornamelijk over casussen rondom dierenrechtenactivisten, met name in relatie tot de Oostvaardersplassen. Vooral de gemeente Lelystad heeft te maken met acties van dierenrechtenactivisten in verband met situatie in de Oostvaardersplassen. Het is het meest controversiële en meest besproken natuurgebied van Nederland vanwege het lot van de grote grazers. Staatsbosbeheer beoogt zo min mogelijk in te grijpen in de populaties van grote grazers waarbij natuurlijke processen zo veel mogelijk ruimte krijgen. Dit betekent in de praktijk dat er aan het einde van sommige winters veel sterfte is onder verzwakte dieren, omdat de dieren niet worden bijgevoerd.[59] Protesten tegen deze praktijk bereikten een hoogtepunt in 2018. Rond 2018-2020 speelden er enkele casussen van dierenrechtenactivisme rond de Oostvaardersplassen waarbij de grens van activisme naar strafbare gedragingen werd overschreden.[60,61] Dit is in de jaren erna weer afgezwakt. De piek in links-extremisme in 2020, zoals zichtbaar in de CTER-cijfers, was volgens geïnterviewden waarschijnlijk gerelateerd aan deze protesten. Na 2020 zijn er in Flevoland aan de casustafels geen casussen van links-extremisme meer besproken. Milieuactivisme rondom de Oostvaardersplassen wordt nog steeds waargenomen, maar komt niet meer terug in de casusoverleggen. Spanningen sluimeren ook nu nog onder de oppervlakte. Volgens geïnterviewden gaat het momenteel om een kleine actieve groep die zich online en een enkele keer ook offline intimiderend opstelt richting handhavers, boswachters etc.[62] Daarnaast was in 2022 was in Almere sprake van een bedreiging van een gemeenteraadslid door een extreemlinkse activist vanwege zijn standpunt over transgender personen.[63] In Flevoland (Almere, Lelystad) zijn af en toe ook acties van klimaatactivisten, echter met een beperkte overlast of impact voor inwoners en de stad. Deze demonstranten zijn veelal afkomstig van buiten de gemeente of zelfs provincie.[64] Recent (november 2024) voerden bijvoorbeeld activisten van Extinction Rebellion en Guerrilla Fashion een geweldloze actie bij het distributiecentrum van fashion-gigant Inditex.[65] De activisten houden Inditex verantwoordelijk voor klimaatschade, milieuschade en mensenrechtenschendingen.[66,67] Daarnaast zijn er ook protesten tegen de mogelijke ingebruikname van Lelystad Airport. Deze protesten worden zowel offline als online gevoerd, in veel gevallen ook door mensen die van buiten de gemeente en provincie afkomstig zijn.[68]

Online domein

Een dimensie van extremisme, radicalisering en polarisatie die tot nu toe onderbelicht is gebleven in het rapport is de rol van internet en sociale media bij extremisme, radicalisering en polarisatie in Flevoland. In paragraaf 2.1 beschreven we op welke wijze het online domein een rol kan spelen in radicaliseringsprocessen. Daarbij zijn we ingegaan op onder de 'mainstreaming' van radicale ideeën op het internet en sociale media, echokamers en algoritmes, flitsradicalisering, nepnieuws en desinformatie en complottheorieën. Hoewel het in de context en beperkte omvang van dit onderzoek niet realistisch is om een allesomvattende analyse van de rol van het online domein met betrekking tot extremisme, radicalisering en polarisatie in Flevoland te geven, gaan we in deze alinea kort in op de rol van het internet en sociale media en de wijze op deze bijdragen aan de aard van het fenomeen zoals we dat in de provincie aantreffen.[69]

Vrijwel alle geïnterviewden bevestigen de cruciale rol van het domein bij processen van polarisatie, radicalisering en extremisme. Dit blijkt enerzijds uit radicaliseringscasuïstiek in gemeenten waarin het online domein een grote speelde, maar anderzijds ook uit gebeurtenissen/acties die mede door sociale media tot stand gekomen of versterkt zijn. Een geïnterviewde beschrijft bijvoorbeeld vanuit het jongerenwerk: "Online zien we van alles langskomen: polariserende uitingen als 'dit is mijn vlag niet', incidenten als de Israëlische tram die besmeurd werd en in brand stond, uitingen rondom Paarse Vrijdag – en andere dingen, zoals afpersingen via Snapchat, vechtpartijen en ruzies." In de interviews met gemeenten wordt met name opgemerkt dat inwoners hun ontevredenheid vaak of zelfs vooral uiten via sociale media; dat er regelmatig 'omstandigheden' zijn die online beginnen

en in de fysieke wereld gevolgen hebben; dat verschillen tussen groepen die men op straat ziet en hoort online versterkt worden; en dat sociale media een mobiliserende kracht heeft bij incidenten, bijeenkomsten of protesten – het blijkt een katalysator voor onrust.[70] Voorbeelden zijn -onder meer- de mobiliserende kracht van sociale media bij de sinterklaasrellen en de corona-protesten op Urk, oproepen tot verzet tegen afschot van dieren bij de Oostvaardersplassen en de organisatie van protesten tegen de mogelijke opening van vliegveld Lelystad. Oproepen en organisatiekracht op sociale media beperken zich niet tot inwoners van Flevoland, maar kunnen ook buiten de provincie weerklank vinden, zoals bijvoorbeeld bij de Oostvaardersplassen-protesten waar mensen uit alle delen van het land aanwezig waren.[71] Naast dit soort protesten, blijkt uit de nieuwsmedia-analyse bovendien dat online intimidatie en doxing plaatsvinden. Zo zijn er casussen van bedreigingen van leerlingen[72], politieke en ambtelijke vertegenwoordigers (politici[73], raadsleden[74] of politieagenten[75]) en journalisten[76] in Flevoland.

Tevens geven meerdere uitvoerende professionals aan dat de jongeren waarmee zij werken online veel in aanraking komen met desinformatie en complottheorieën[77], met als gevolg dat dit een rol speelt bij protesten die in de fysieke wereld zijn gehouden.

Hoewel geïnterviewden én mediaberichtgeving wijzen op de aanjagende rol van het online domein bij incidenten, polarisatie en radicalisering in Flevoland, geven geïnterviewden tevens aan dat gemeenten en uitvoerend professionals (te) weinig zicht en kennis hebben op wat er online gebeurt. Hierdoor blijven ontwikkelingen in het online domein te vaak onopgemerkt en/of onbegrepen. Observaties van geïnterviewden zijn onder meer dat zaken, zoals opruiing en doxing, plaatsvinden in (besloten) online groepen. Dit maakt het lastig om casuïstiek te duiden, informatie te verkrijgen en contact te leggen. Online uitingen bevinden zich vaak in een grijs gebied, waarbij mensen de grenzen opzoeken, wat het moeilijk maakt om te bepalen wanneer actie nodig is. Mensen kunnen makkelijk aansluiten bij groepen buiten hun lokale omgeving die radicale ideeën verspreiden. Het internet versterkt deze ideeën en verbindingen, wat kan leiden tot radicalisering, vooral door desinformatie en fake news die moeilijk te onderscheiden zijn van feiten. In enkele gemeenten wordt aangegeven dat soms sprake is van een snelle online mobilisatie van jongeren. Wanneer jongeren uit zijn op sensatie, kunnen ze elk thema aanpakken om hier onrust op te veroorzaken. Meestal jongeren 16-21 jaar, waar een paar aanjagers tussen zitten. Via sociale media kan de groep die bijeenkomt snel heel groot worden en van protest in escalatie veranderen. Sociale media is op deze manier een katalysator voor incidenten terwijl de capaciteit, expertise en wettelijke mogelijkheden tot monitoring hiervan zoals gezegd lastig en beperkt zijn.

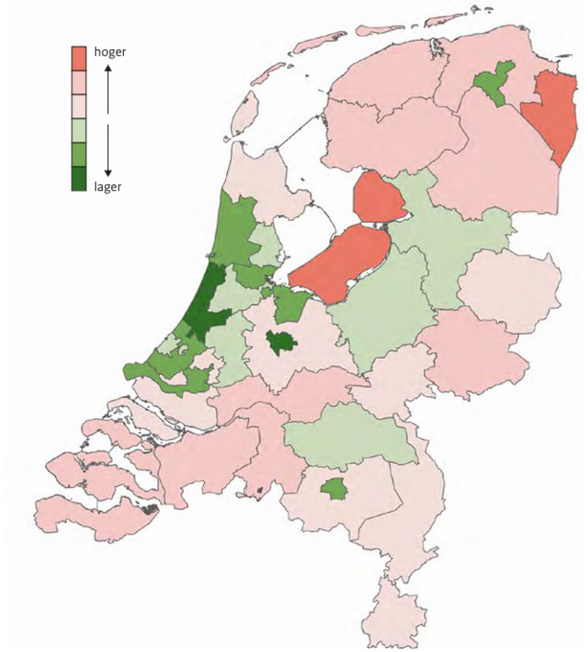
3.3. Contexten en mogelijke voedingsbodems in gemeenten

Hoewel het aantal casussen van radicalisering en extremisme in de provincie Flevoland beperkt is, zien de geïnterviewde ambtenaren, veiligheidspartners en uitvoerend professionals in de zes gemeenten wel potentiële voedingsbodems en contexten voor maatschappelijke spanningen en radicalisering. Landelijke en regionale ontwikkelingen omtrent maatschappelijk onbehagen, -ongenoegen en – onrust; afnemend vertrouwen en toenemend wantrouwen naar de overheid en instituties; en polarisatie worden door geïnterviewden op lokaal niveau ook teruggezien. Hoe landelijke ontwikkelingen op lokaal niveau een rol spelen verschilt. In deze paragraaf benoemen we enkele relevante bevindingen waarbij variatie bestaat tussen de zes gemeenten. Belangrijk hierbij is om op te merken dat mogelijke voedingsbodems en contexten voor maatschappelijke spanningen en radicalisering in de zes gemeenten niet per definitie leiden tot radicalisering en extremisme, maar in de toekomst het risico hierop mogelijk wel kunnen vergroten.

Maatschappelijk onbehagen

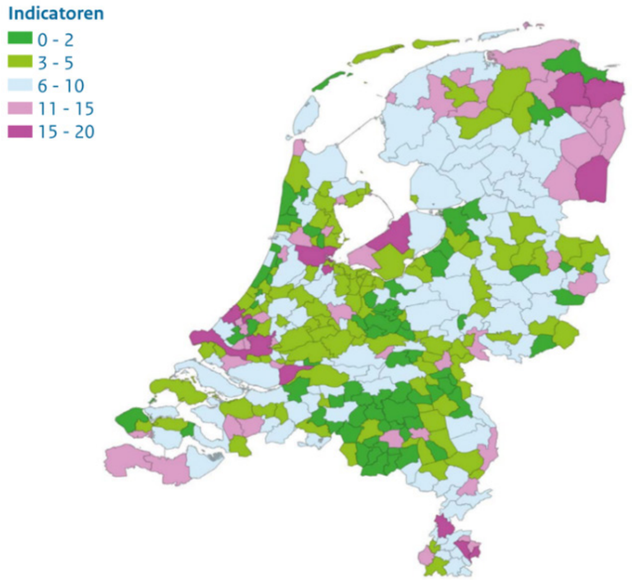
Maatschappelijk onbehagen is een potentiële voedingsbodem voor radicalisering.[78] Uit onderzoek blijkt dat maatschappelijk onbehagen relatief hoog is in de provincie Flevoland. Onderstaande figuur geeft het gemiddelde niveau weer van maatschappelijk onbehagen per COROP-gebied, waar opgemerkt moet worden dat het desondanks om een wat ouder beeld gaat (2019-2020).[79]

Gemiddelde niveau van maatschappelijk onbehagen per COROP-gebied, 2019-2020.

Bron: Somber over de samenleving?, SCP 2023

Brede welvaart per gemeente, gemeten in aantallen indicatoren met een (zeer) lage score

Bron: Raad voor de Leefomgeving, CBS 2022

Brede welvaart

De brede welvaart in de provincie Flevoland is relatief laag in de gemeenten Almere en (vooral) Lelystad.[80] Brede welvaart gaat in essentie over het welzijn van mensen. Het is een maatstaf voor alles dat mensen van waarde vinden. Naast materiële welvaart gaat het ook om zaken als gezondheid, onderwijs, milieu en leefomgeving, sociale cohesie, persoonlijke ontplooiing en (on) veiligheid. Het gaat zowel om de kwaliteit van leven in het 'hier en nu', als om de effecten van onze manier van leven op het welzijn van mensen op andere plekken en voor toekomstige generaties.[81]

Sentimenten tegen overheidsbeleid

Wantrouwen naar overheid en instituties (op basis van grootstedelijke problemen)

In Nederland spelen bij een deel van de bevolking sentimenten en wantrouwen naar overheid en instituties. De fenomeenanalyse geeft geen indicaties dat dit beeld anders is in de gemeenten van Flevoland. Wel zijn er enkele lokale verschillen te benoemen. De gemeenten Lelystad en Almere hebben grootstedelijke problematieken welke één van de factoren is die het wantrouwen naar overheid en instituties kunnen vergroten. Voorbeelden zijn armoede, jeugdcriminaliteit, maatschappelijk ongenoegen- en onbehagen. Lelystad heeft in de provincie Flevoland met 3,9 procent het hoogste percentage inwoners dat in 2023 in armoede leefde. Almere volgt met 3,3 procent, terwijl het landelijk gemiddelde op 3,1 procent ligt. Urk kent het minste aantal inwoners dat in armoede leeft. Vorig jaar was dit op Urk slechts 1,9 procent. Dronten, Zeewolde en Noordoostpolder scoren op of iets onder het landelijk gemiddelde8283. Lelystad Oost behoort tot de kwetsbaarste wijken in Nederland.[84]

Almere is een stad die in verandering is. De stad begon als een groene, jonge en voorstedelijke gezinsstad. Nu is er een toename in alleenstaanden, eenoudergezinnen en de bevolking wordt ouder en diverser. De etnisch-culturele diversiteit van de gemeente neemt snel toe. In 2024 was 49 procent van de inwoners in de gemeente Almere van (deels) niet-Nederlandse herkomst, in 1996 was dit aandeel nog 22 procent. In totaal herbergt Almere 160 nationaliteiten en 187 etnische groepen. Almere heeft veel vergelijkbare problemen en eigenschappen met andere grote steden, zoals een toename van diversiteit van de bevolking, onveiligheid, woningnood en vergrijzing. Toch is Almere op een aantal vlakken anders, vooral vanwege haar snelle groei en geplande karakter. Er zijn relatief veel gezinnen met één ouder, kwetsbare jongeren en mensen die te weinig geld of schulden hebben en zich onzeker voelen over hun toekomst. Voor de groeiende groep ouderen zijn er vraagstukken rondom mobiliteit, wonen en zorg. Schoolprestaties van jongeren blijven achter, voorzieningen raken verouderd en sluiten niet altijd meer goed aan bij de behoeften van inwoners. Ook is sprake van een groeiende ongelijkheid in de stad, onder meer als het gaat om gezondheid en toekomstperspectief. Zorgen over bestaanszekerheid zijn er niet alleen bij kwetsbare groepen, maar ook bij andere gezinnen. Voedingsbodems en risicofactoren in de gemeente Almere die tot onbehagen, spanningen of polarisatie kunnen leiden zijn kortom divers. Volgens het verslag van de thematafel Sociale Basis (onderdeel van Sociale Staat Almere) is sprake van wantrouwen bij bewoners naar de overheid en organisaties. Daarnaast is er sprake van polarisatie in de samenleving.[85]

De problemen in de kwetsbare wijken in Lelystad en Almere zijn groot. Kinderen hebben er aantoonbaar minder kansen dan in de rest van het land. Het gaat daarbij om mensen met een migratie-, maar ook met een Nederlandse achtergrond.[86] Er heerst in deze wijken apathie en wantrouwen tegen de overheid. Corona heeft de problemen versterkt.[87] In het afgelopen jaar zijn circa 20 brieven ontvangen door de gemeente Lelystad van mensen die zich vanuit het soevereine gedachtegoed willen uitschrijven uit het BRP. Het wantrouwen richting instituties en autoriteiten wordt volgens geïnterviewden voornamelijk ingegeven door nationale en internationale ontwikkelingen. Hierbij kunnen ook psychische problemen (verward gedrag) en complotdenken een rol spelen.[88]

Wantrouwen naar overheid en instituties (op basis van afzetten tegen invloeden van buitenaf)
De gemeente Urk heeft een afwijkend bewonersprofiel ten opzichte van de andere gemeenten in de provincie én Nederland als geheel. Urk kenmerkt zich door de sterke aanwezigheid van een behoudend conservatief geloof, een sterke gemeenschapszin en daarnaast ook het zich afzetten tegen de rest van Nederland, in het bijzonder de grote steden en de Randstad. De sterke sociale cohesie op Urk zorgt ervoor dat mensen naar elkaar omkijken en een zorgplicht voor elkaar ervaren. Echter zorgt dit er ook voor dat de gemeenschap zich afwachtend en soms wantrouwend opstelt naar invloeden of mensen van buitenaf. De standaard houding is: we doen het hier op onze eigen manier, wat geïnterviewden de 'eilandcultuur' noemen. Geïnterviewden zien op Urk veel anti-overheidssentimenten, waarbij sommige bewoners hierin soms radicaal kunnen zijn. Deze personen keren zich dan tegen veel van wat als de overheid wordt gezien, inclusief de politie. [89] Soms escaleert het anti-overheidssentiment door wat geïnterviewden noemen een 'cocktail van regels van buitenaf, de cultuur dat Urkers zich door anderen niet laten vertellen wat ze wel/niet mogen doen, sterke sociale cohesie waarbinnen dat idee wordt bevestigd, en dan als trigger het idee van iemand om iets te gaan doen'. [90] De externe media aandacht voor gebeurtenissen op Urk maakt volgens geïnterviewden dat de sociale cohesie sterker wordt, want het bevestigt het beeld 'zij zijn tegen ons', wat ook polarisatie in de hand kan werken: "Als er negatieve aandacht komt, dan sluit de Urker zich naar binnen toe. Als het emmertje overloopt dan reageren sommigen met geweld. Dit is anders dan in de rest van Flevoland."[91] In een artikel (december 2023) beschrijft Omroep Flevoland dat vertrekkend burgemeester Cees van den Bos in zijn drie jaar als burgemeester van Urk veel voor zijn kiezen heeft gekregen, waaronder het afbranden van een GGD-testlocatie in de coronaperiode[92], avondklokrellen en geweld van twee personen in 2021 tegen een verslaggever van omroep PowNed.[93] De burgemeester kreeg ook persoonlijk met bedreiging en intimidatie te maken.[94]

Afstand tot beleid (Urk)
Er zijn zorgen bij geïnterviewden over toenemende vervreemding tussen stad en platteland, met een toenemend onbegrip tussen beiden. Met name op Urk is sprake onder bewoners van een sterk 'platteland versus stad' gevoel. Volgens onze geïnterviewden voelen veel Urkers zich niet gehoord in het landelijke beleid.[95] Citaat: "Landelijk gaat het veel over thema's die in Urk minder urgent worden gevonden zoals LHBTIQ+ en klimaat. Het is een wereld die voor sommigen ver van hen afstaat en voor vervreemding zorgt."[96] Inwoners van Urk zijn soms erg uitgesproken over "landelijke", "linkse" thema's, zoals immigratie en klimaat. Voornamelijk als de thema's het dagelijks leven op Urk raken, bijvoorbeeld de visserij. In de woorden van een geïnterviewde: "We lopen op Urk best wel aan tegen klimaatbeleid. De visserij ondervindt beperkingen door stikstofregels en verlies van visgronden op zee door windmolens, dat speelt wel".[97] De weerstand vanuit bewonersgroepen tegen inmenging van buitenaf kan zich ook richten op de gemeente zelf. In een analyse hieromtrent van de NOS wordt het volgende geconcludeerd: "Er is op Urk maar weinig vertrouwen in de overheid, of überhaupt in autoriteiten van buitenaf. Agenten, dominees, huisartsen of burgemeesters: het zijn belangrijke functies, maar in Urk komen ze vaak van buitenaf. Het zijn passanten. In het vrijgevochten vissersdorp zegt men: wij regelen het zelf wel."[98] Ter aanvulling/bevestiging enkele illustratieve citaten van onze geïnterviewden: "Dit geldt niet alleen voor jongeren, maar ook bij de oudere generatie wanneer er zaken worden verboden die vroeger

wel mochten. Dan komt soms als tegenreactie: dan ga ik het twee keer doen."(…) "De standaard houding van veel Urkers is: we doen het hier op onze eigen manier. Vaak gaat dat goed, maar het kan ook een zaadje planten voor anti-overheidsradicalisering als er dan fricties ontstaan met de gemeente."[99] Dit sentiment heeft volgens geïnterviewden soms ook als nadelig gevolg dat mensen bij bijvoorbeeld verslaving of schulden het zelf proberen op te lossen in plaats van hulp vragen, en daarmee juist dieper in de zorgen komen.[100]

Afstand tot beleid (Noordoostpolder, Dronten en Zeewolde)
In de gemeenten Noordoostpolder, Dronten en Zeewolde spelen bij een deel van de bevolking diverse sentimenten van platteland versus Randstad c.q. tegen landelijk beleid.[101] Het verzet tegen stikstofbeleid is in deze gemeenten relatief sterk aanwezig. De gemeenten kennen een betrekkelijke grote agrarische sector en ook organisaties als de BoerBurgerBeweging (BBB) en Farmers Defence Force (FDF) hebben een aanzienlijke achterban. In de periode van de boerenprotesten zijn er enkele kleinere protestacties geweest die relatief gemoedelijk zijn verlopen, zoals een actie waarbij boeren op trekkers aan kwamen rijden tijdens een raadsvergadering in Emmeloord.[102] Boeren hebben daarnaast enige tijd de op- en afrit bij de A6 in Emmeloord geblokkeerd. Verder zijn er in de Noordoostpolder enkele kleinschalige acties geweest.[103, 104, 105] In de gemeente Dronten is eveneens geen sprake van onrust of incidenten die uit de hand zijn - of dreigen te lopen, maar is er bij sommige bewoners wel sprake van spanningen. Toelichtend citaat: "Het stikstofbeleid is een bron van spanningen in de gemeente Dronten, waar de boerencultuur sterk is. Enkele jaren gelden waren overal protestvlaggen te zien en ook op sommige scholen was onrust merkbaar. Er heerste boosheid onder een deel van de inwoners, vooral over het gevoel dat boeren de dupe zijn gecombineerd met frustraties over plannen zoals de mogelijke opening van vliegveld Lelystad. Deze woede richt zich vooral naar de overheid."[106] In de gemeente Zeewolde is er eveneens sprake van een grote boerengemeenschap. Enkele jaren geleden is er in Zeewolde groot protest geweest tegen de komst van een datacentrum van Meta. Dit was een unieke coalitie van boeren met milieuactivisten. Betrokken bij de protesten kwamen zowel van binnen (boeren) als van voornamelijk buiten de gemeente (milieuactivisten). Citaat: "In gemeente Zeewolde zijn geen opvallende incidenten geweest ten tijde van de boerenprotesten. Wel was er een grote discussie over de komst van een groot datacentrum. Extinction Rebellion bezette het gemeentehuis, wat vredig is verlopen. Boeren kwamen protesteren tijdens de raadsvergadering, activistische boeren zijn zeker aanwezig in onze gemeente. De boerenbeweging is in Zeewolde een onderstroom die voortdurend aanwezig is, maar niet altijd prominent aan de oppervlakte komt. Maar als er zaken spelen die hen direct raken dan zullen ze zeker in actie komen." [107] Een kwestie die momenteel in de gemeente Zeewolde een negatief sentiment richting de overheid (hier: de landelijke overheid) aanwakkert is de mogelijke komst van een 'superkazerne' waarvoor door lokale boeren vruchtbare landbouwgebied zou moeten worden opgeofferd. De gemeente Zeewolde is door het ministerie van Defensie aangewezen als één van de drie voorkeurslocaties. Boeren zijn hierover in onzekerheid en verwijten staatsecretaris Van der Maat een gebrek aan transparantie en het uitblijven van meer duidelijkheid.[108]

Arbeidsmigratie
In meerdere gemeenten in Flevoland (Noordoospolder, Lelystad, Dronten, Zeewolde) zijn relatief hoge aantallen arbeidsmigranten gehuisvest. De huisvesting van arbeidsmigranten ligt gevoelig vanwege mogelijke overlast die door omwonenden kan worden ervaren. Dit betreft o.a. verkeersoverlast, woonoverlast en in een beperkt aantal gevallen ook openbare orde problemen.[109, 110, 111,112] Verder kan de huisvesting van arbeidsmigranten in combinatie met een woningtekort in de woonkernen negatieve sentimenten richting arbeidsmigranten én de lokale overheid versterken.[113] Met de verwachte groei van arbeidsmigranten zonder extra huisvestingslocaties voor deze groep, zal het aantal illegale woonsituaties toenemen. Deze situatie geeft risico's voor overlast, maatschappelijk onbehagen en polarisatie. Geïnterviewden wijzen hier ook op. Voorbeeld van een citaat: "Wij zien onvrede onder burgers over de huisvesting van arbeidsmigranten, mensen ervaren een gevoel van achterstelling in de zin van 'zij krijgen wel woonruimte en wij niet.'"[114] Of: "Arbeidsmigratie is een onderwerp dat steeds vaker terugkomt in gesprekken van de gemeente met burgers. Dat is bij onze gemeente niet zozeer omdat mensen overlast ervaren, maar wel omdat mensen het sentiment hebben dat arbeidsmigranten woonruimte innemen." [115]

Dit jaagt volgens geïnterviewden de onvrede/wantrouwen richting de overheid/gemeente aan. Het blijft volgens geïnterviewden bij verbale uitingen, er zijn niet of nauwelijks fysieke confrontaties.[116] Gemeenten zijn zich bewust van de problematieken en proberen deze aan te pakken, onder meer door het stoppen van nieuwe huisvestingslocaties in de dorpskernen en huisvesting tot twintig personen op eigen erf alleen toestaan voor bedrijven die zelf arbeidsmigranten aan het werk hebben (Noordoostpolder). Het gemeentebestuur van Noordoostpolder wil inzetten op grootschalige opvang van arbeidsmigranten. Kleine locaties wil de gemeente zoveel mogelijk beperken.[117] De gemeente Lelystad start een pilot om arbeidsmigranten duurzaam en kleinschalig te huisvesten. De pilot moet overlast en illegale kamerverhuur tegengaan, en het contact tussen migranten en inwoners verbeteren. Ook zal er nabij Lelystad (langs snelweg A6) een nieuwe campus worden ontwikkeld die huisvesting zal bieden aan 2.500 arbeidsmigranten.[118, 119]

Opvang en huisvesting van vluchtelingen

Een tweede thema waarop in Flevoland spanningen spelen is de opvang van vluchtelingen en de huisvesting van statushouders, maar het is meer een sluimerende ontwikkeling dan dat het op dit moment escaleert. Geïnterviewden in meerdere gemeenten geven wel aan bij bewoners regelmatig een gevoel van 'zij wel, wij niet' tegen te komen. Een geïnterviewde verwoordt dit als volgt: "Het idee is dat mensen vanuit het AZC een verblijfsstatus krijgen en dan zomaar een woning krijgen."[120] Geïnterviewden zien ook dat bewoners mensen uit bepaalde groepen soms over één kam scheren, en labels plakken op deze groepen. Voorbeeld uit een gemeente omtrent arbeidsmigranten ("Er hoeven er maar twee scheef te lopen, en dan lopen volgens sommigen allemaal scheef." … "Het zijn de fatbike jongeren die vanuit het AZC komen").[121] Dit 'labels plakken' op groepen is een signaal van affectieve polarisatie naar deze groepen. In de Noordoostpolder is al ruim 35 jaar een relatief groot AZC nabij de dorpen Luttelgeest, Kuinre en Bant waar het COA duizend mensen opvangt. Ten aanzien van het AZC worden vanuit de bevolking van de Noordoostpolder weinig problemen gerapporteerd, alhoewel een enquête vanuit de gemeente eind 2022 uitwees dat bewoners van het dorp Kuinre 'bij vlagen' overlast van asielzoekers ervaren.[122] Om de druk op het overvolle aanmeldcentrum in Ter Apel te verlichten, besloot staatssecretaris Eric van der Burg in juli 2022 tot een extra aanmeldcentrum op een locatie naast het bestaande AZC bij Luttelgeest. De weerstand in de dorpen in de nabijheid van het geplande aanmeldcentrum was aanzienlijk omdat er al een groot AZC is en de komst van extra vluchtelingen mogelijk tot meer overlast zou leiden; daarom besloten COA en staatssecretaris het plan te schrappen.[123] Het sentiment was dus over het algemeen minder gericht was tegen de komst van asielzoekers zelf, dan tegen de hoeveelheid. In de gemeente Dronten zijn er meerdere opvangcentra waaronder een noodopvang bij Biddinghuizen en al sinds 20 jaar een groot AZC bij de Vossemeerdijk. Daarnaast is er een noodopvang in Biddinghuizen op het evenemententerrein bij Walibi. Het AZC bevindt zich vrij ver van de bebouwde kom van Dronten en is vooral gericht op de stad Kampen dat dichterbij is gelegen. In Kampen werd in de afgelopen jaren overlast en criminaliteit door jongeren uit het AZC ervaren, wat inmiddels is afgenomen.[124] Wel zijn er groepen, veelal jongeren, die vanuit het AZC naar het centrum van Dronten trekken en daar rondhangen. Dat draagt volgens geïnterviewden bij sommige ondernemers en inwoners bij aan een negatief sentiment en het ervaren van overlast. Maar volgens geïnterviewden gaat het ook om 'labels plakken'. Citaat: "Jongeren komen met busverbindingen naar het centrum van Dronten. Sommige bewoners en ook ondernemers klagen erover. Mensen scheren groepjes die niets doen en de enkelingen die overlast veroorzaken al snel over één kam. Onduidelijk is vaak wat feiten zijn en wat is gevoel." [125] In Zeewolde is eveneens een AZC gevestigd. De locatie aan de Bosruiterweg in Zeewolde is vanaf september 2023 opnieuw als azc in gebruik genomen; in 2025 heeft de gemeenteraad ingestemd met een verlenging voor onbepaalde tijd.[126] In het opvangcentrum is plek voor maximaal 600 mensen. De locatie ligt relatief ver buiten de bebouwde kom van Zeewolde. Hoewel er zo'n tien jaar geleden protesten waren tegen het de komst van het AZC[127] zijn volgens geïnterviewden momenteel negatieve sentimenten onder de bevolking ten aanzien van het AZC beperkt.[128]

Conflict Israël-Palestina

Wat betreft het conflict Israël-Palestina zijn er in de meeste gemeenten geen of enkele demonstraties geweest, die bovendien zonder commotie verliepen. In Almere vinden vaker pro-Palestina demonstraties plaats, maar ook deze verlopen ordelijk. Wel uiten enkele geïnterviewden uit de stedelijke gemeenten Almere en Lelystad zorgen over de impact van het Israël-Palestina als mogelijke aanjager van islamitisch extremisme en toenemend antisemitisme, ook onder de bredere bevolking.[129]

Anti-LGBTQ+ en anti-woke sentimenten

In alle gemeenten benoemen geïnterviewden dat onder een deel van de bevolking anti-LGBTQ-sentimenten en anti-woke sentimenten spelen. Dit komt volgens geïnterviewden met name voor in het online domein, op sociale media. Bij jongeren (jongens) speelt dit ook binnen de zogeheten 'manosphere' met opiniemakers zoals Andrew Tate.[130] Het uit zich tevens op scholen, bijvoorbeeld leerlingen die niet mee willen doen aan "Paarse Vrijdag", "Coming Out Day" of hier negatief op reageren.[131]

Protestacties

Protesten in de provincie Flevoland verlopen in de gemeenten over het algemeen zonder escalaties. Rondom de sinterklaasintocht is over het algemeen vanaf 2021 gekozen voor de roetveegpiet, nadat er bij de vorige intochten alleen maar zwarte pieten rondliepen. Dat gaf aanvankelijk weerstanden maar thans worden er rondom de Sinterklaasintochten geen noemenswaardige spanningen meer gezien.[132] In de gemeente Urk is het risico op escalatie bij protesten groter dan in de andere gemeenten, volgens geïnterviewden[133] door het relatief sterke wantrouwen op Urk naar landelijke- en lokale overheden en het 'wij tegen de rest' sentiment zoals eerder beschreven. Een voorbeeld van een reactie vanuit de Urker gemeenschap is het debat over de afschaffing van de figuur van Zwarte Piet, waarbij met name jongeren over de schreef zijn gegaan door te gaan rellen.[134, 135, 136]

4 Aanpak radicalisering en extremisme

4.1. Landelijke kaders[137]

De opkomende dreiging van het jihadisme en het uitbreken van de Syrische burgeroorlog leidden in 2013 en 2014 tot een hernieuwde focus op het beleid ter voorkoming en bestrijding van extremisme. In deze periode werd de basis gelegd voor de huidige landelijke extremismeaanpak, onder andere door middel van het Actieprogramma Integrale Aanpak Jihadisme uit 2014. De afgelopen jaren is deze aanpak verder doorontwikkeld en van toepassing voor meerdere vormen van extremisme (religieus extremisme, rechts-extremisme, anti-institutioneel extremisme en links-extremisme). Ook is er verschillende flankerende planvorming verschenen, waaronder meerdere edities van de Nationale Contraterrorisme Strategie en de eerste Nationale Extremisme Strategie uit 2024. Laatstgenoemde strategie richt zich voor de periode van 2024-2029 op drie pijlers: het bevorderen van een veerkrachtige open samenleving, het beschermen van de democratische rechtsorde tegen extremistische invloeden en het bestrijden van uitwassen van extremisme.[138] Een groot deel van de inspanningen binnen de Nederlandse extremismeaanpak is gedelegeerd aan en belegd bij lokale spelers, in het bijzonder gemeenten. Dit is gebaseerd op het idee dat lokale overheden en gemeenschapsorganisaties, zoals scholen, moskeeën en kerken, goed zicht hebben op de lokale omgeving en daardoor een sleutelrol kunnen spelen in het signaleren en voorkomen van radicalisering en extremisme. Binnen de landelijke kaders zijn gemeenten de regievoerder van de lokale aanpak. Dit betekent dat zij verantwoordelijk zijn voor het ontwikkelen van de lokale aanpak en de uitvoering ervan, in samenwerking met de ketenpartners. Ter ondersteuning van gemeenten en hun lokale partners publiceerde de NCTV in 2014 de Handreiking Aanpak van Radicalisering en Terrorisme op Lokaal Niveau, die in 2024 is vernieuwd.[139] De vernieuwde handreiking, die voortbouwt op de praktijkervaring van verschillende gemeenten, biedt belangrijke informatie over de lokale aanpak, de verschillende onderdelen ervan, de randvoorwaarden en de aandachtspunten voor gemeenten en lokale partijen.

De lokale extremismeaanpak onderscheidt drie fasen die samenhangen met de verschillende fasen van (mogelijk) geradicaliseerde individuen en groepen: preventie, persoonsgerichte aanpak en detentie en re-integratie. De aanpak wordt vaak gekarakteriseerd als een ‘brede benadering’ die deze drie fasen, en daarmee ‘zachtere’, preventieve maatregelen en ‘hardere’, repressieve maatregelen, integreert. Daarnaast betreft het een integrale aanpak, omdat deze nauwe samenwerking tussen een breed scala aan nationale en lokale actoren en sociale partners impliceert. De tweede fase, de zogeheten Persoonsgerichte Aanpak (PGA), speelt een centrale rol in het, waar mogelijk, beperken van de veiligheidsrisico’s en strafbare gedragingen door geradicaliseerde individuen. Een PGA is een integrale, op de persoon en zijn/haar directe omgeving toegesneden mix van bestuursrechtelijke, strafrechtelijke, zorg- en overige interventies.[140] Startpunt voor de PGA zijn signalen over mogelijke radicalisering die gemeenten, het OM en de politie ontvangen van bijvoorbeeld familieleden, buurtgenoten, scholen, hulpverleners, wijkagenten of de AIVD. Daartoe wordt van gemeenten eveneens verwacht dat zij een netwerk en een infrastructuur opzetten om een goed overzicht te krijgen van de relevante ontwikkelingen in hun regio en signalen op te vangen over mogelijke radicalisering. De signalen worden vervolgens beoordeeld door een ‘weegploeg’ die bestaat uit drie ‘kernpartijen’: de betreffende gemeente, de politie en het OM. Dit overleg weegt gezamenlijk of de desbetreffende persoon moet worden opgenomen in de PGA. Volgens de NCTV moet deze beoordeling plaatsvinden op basis van objectieve criteria, waaronder (1) de mate waarin de betrokkene bereid is geweld toe te passen of te propageren, (2) de mate waarin de betrokkene vasthoudt aan extremistische denkbeelden, (3) diens sociale relaties, (4) de mate van identificatie met een extremistische groep of ideologie, en (5) zelfredzaamheid (artikel 5.3, Wet PGA).

Indien de signalen hiertoe aanleiding geven, wordt vervolgens een multidisciplinair casusoverleg (de ‘casustafel’) belegd, waarbij de drie kernpartijen kunnen worden aangevuld met zogenaamde ‘casuspartijen’. Dit betreft de Raad voor de Kinderbescherming (RvdK) in het geval van een minderjarige of een persoon met kinderen, en Reclassering Nederland in het geval een persoon in of reeds uit detentie is. Ook ‘externe casuspartners’ kunnen worden uitgenodigd voor de casustafel, zoals zorgorganisaties, deskundigen van de NCTV of LSE of de partijen uit de vreemdelingenketen. De weegploeg bepaalt welke instanties worden uitgenodigd voor het casusoverleg. De NCTV geeft hierbij aan: ‘Dit zijn alleen deelnemers die daadwerkelijk een rol en belang hebben, gelet op hun onderscheidende taken en bevoegdheden.’ Wanneer de weegploeg besluit over te gaan tot een casusoverleg en een bijbehorende PGA, stelt de gemeente de betreffende persoon hiervan op de hoogte. Uitzonderingen hierop gelden bij belangen zoals nationale veiligheid, openbare orde, strafrechtelijk onderzoek of vervolging of het voorkomen van strafbare feiten. De casustafel staat onder regie en organisatie van de betreffende gemeente of het ZVH. Binnen het casusoverleg analyseren de betrokken partijen gezamenlijk de beschikbare informatie, stellen zij een ‘plan van aanpak’ op en monitoren ze periodiek de uitvoering hiervan. Het eindpunt van dit proces is wanneer de kernpartijen, op advies van het casusoverleg, besluiten tot afronding van de casus. Dit gebeurt bijvoorbeeld wanneer er geen nieuwe signalen zijn, ingezette interventies voldoende effectief zijn gebleken of de PGA niet toereikend blijkt en er geen verdere interventiemogelijkheden zijn. Indien er later weer zorgelijke signalen zijn rondom een individu, kan een casus opnieuw worden aangemeld.

4.2. Aanpak Flevoland in de praktijk

De verschillende gemeenten in Flevoland noemen elk de radicalisering als thema in het veiligheidsbeleid. Enkele gemeenten (Urk, Dronten, Noordoostpolder) scharen radicalisering onder het thema Maatschappelijke Onrust en volgen de lijn uit de Regionale Veiligheidsstrategie (RVS) Midden-Nederland 2023-2026 voor hun inzet, namelijk het vergroten van kennis en expertise op thema's als maatschappelijk ongenoegen, polarisatie en radicalisering.[141] Het veiligheidsbeleid van Lelystad verwijst naar een specifieke aanpak radicalisering die het college in 2020 heeft opgesteld. In het Integraal Veiligheidsbeleid (IVB) van de gemeenten Almere en Lelystad komt aandacht voor radicalisering uitgebreid terug. Het IVB van Zeewolde noemt het regionale casusoverleg als belangrijk onderdeel van de aanpak. Dit provinciebrede overleg omtrent extremisme en radicalisering in Flevoland wordt ook genoemd in interviews met gemeenten. In dit overleg bespreken gemeenten trends en maken afspraken. Het initiatief hiervan ligt bij de gemeente Almere.

De Flevolandse aanpak kan worden gekarakteriseerd als breed en geïntegreerd, waarbij diverse partners worden betrokken. Het sociaal domein (zoals het jongerenwerk, opbouwwerk, bewoners consulenten, woningcorporaties) worden betrokken omdat zij vaak weten wat er speelt in wijken en bij personen. Zeker jongerenwerkers krijgen in hun contacten met jongeren signalen van (voedingsbodems voor) mogelijke radicalisering. Sociaal werkers spelen een belangrijke rol bij het signaleren en preventief handelen bij onbehagen, polarisatie en het voorkomen van radicalisering.

Uit de gesprekken met de regionale partners en beleidsmedewerkers blijkt dat Flevoland in de basis de landelijke kaders volgt bij de aanpak van radicalisering. Binnengekomen signalen van extremisme en radicalisering worden (meestal) gewogen door de weegploeg. Waar de gemeente de regievoerder is voor de lokale aanpak, de procesregie voor weegtafel en casustafel in de regio Flevoland belegd bij het ZVH Flevoland. Dit betekent dat het ZVH het eerste aanspreekpunt is bij een melding, de voorzittersrol vervult in het casusoverleg, de verslaglegging verzorgt en de juiste partners aan tafel brengt. Aan de hand van de methodologie van Amy-Jane Gielen over de negen leefgebieden, kijken partners welke informatie nog mist om tot een besluit te komen. Wanneer deze informatie voldoende aanleiding geeft, wordt een casus systematisch geduid aan de hand van het werkmodel van de NCTV in een multidisciplinair casusoverleg . Volgens de regionale partners verlopen deze processen gestructureerd en duidelijk in Flevoland.

Informatiepositie

Zoals beschreven in paragraaf 3.2 is de casuïstiek van risicovolle radicalisering en extremisme in Flevoland die wordt aangemeld bij de weegtafels beperkt tot 1 tot maximaal 10 casussen per jaar. De laatste jaren betreft dit casussen waarin sprake is van rechtse, anti-institutionele en religieuze radicalisering. Een gedeelde zorg in de zes gemeenten die uit de interviews naar voren komt is dat gemeente en professionals onvoldoende zicht hebben op signalen van risicovolle radicalisering. Vooral wat online gebeurt onttrekt zich aan het beeld. Geïnterviewden vanuit gemeenten en regionale veiligheidspartners hebben het vermoeden dat er meer moet spelen dan wat er wordt aangemeld bij de casustafels. Mogelijke redenen of oorzaken die geïnterviewden noemen is dat er minder prioriteit is op CTER bij gemeenten, beperkte capaciteit, personele wisselingen waardoor kennis en netwerk op het thema verloren gaat en onvoldoende kennis bij professionals over het (herkennen van) verschillende vormen extremisme.

Reflecties van respondenten op de signalering en aanpak van radicalisering

In deze paragraaf beschrijven we observaties van de aanpak in gemeenten als het gaat om preventie en signalering van extremisme en risicovolle radicalisering. Aan de geïnterviewden vanuit de gemeenten en de veiligheidspartners is gevraagd wat volgens hen al goed gaat én wat nog beter kan in de signalering, duiding en aanpak van signalen van radicalisering en extremisme, en in het signaleren van maatschappelijke onrust, spanningen of polarisatie die mogelijk voedingsbodems kunnen zijn voor radicalisering of extremisme.

Wat gaat goed?

De meeste beleidsambtenaren van de zes gemeenten geven aan dat er volgens hen sprake is van een effectieve structuur als het gaat om melden en duiden van signalen van extremisme en risicovolle radicalisering, waarin wordt samengewerkt tussen de gemeenten evenals met het Zorg- en Veiligheidshuis Flevoland. Bij meldingen is duidelijk hoe het proces verloopt en wie betrokken moet zijn. Er zijn korte lijnen tussen professionals onderling en de gemeente, waarin signalen kunnen worden uitgewisseld, en mensen weten elkaar te bereiken. Bij specifieke of complexe casussen worden externe experts geraadpleegd om ontbrekende kennis aan te vullen. Een voorbeeld hiervan: "We hebben een aanmelding voor weging gehad omtrent een casus die te maken heeft met rellen onder Eritreeërs. Daarbij is context, achtergrond en geschiedenis opgehaald om beter voorbereid te zijn in de gesprekken. Dit geldt ook voor onderwerpen zoals soevereinen en Common Law, waarbij specifieke expertise wordt verkregen via contacten met experts die hier veel kennis over hebben".[142] Daarnaast krijgen gemeenteambtenaren en professionals vanuit het veiligheidsdomein maar ook uit andere domeinen (bv jongerenwerkers) trainingen aangeboden vanuit het "Rijksopleidingsinstituut tegengaan Radicalisering" (ROR).[143] Daardoor weten zij beter hoe

signalen te herkennen en waar deze door te geven. Bovendien creëren de trainingen meer bewustzijn bij gemeentelijke collega's en uitvoerend professionals over radicalisering. Geïnterviewden die hebben deelgenomen cursussen zijn hierover ook positief omdat zij hier collega's uit andere gemeente ontmoeten, met hun contact kunnen leggen en ervaringen uitwisselen. Illustratief citaat van een jongerenwerker respectievelijk een coördinator jeugd van een gemeente: "Ik ben twee keer bij zo'n ROR training geweest. Dit heeft mij beide keren wel goed gedaan, er zijn zoveel nieuwe ontwikkelingen. Nu krijg je die training niet automatisch. Voor het huidige team denk ik dat het ook heel behulpzaam kan zijn. Ook om collega's van andere gemeenten tegen te komen." (…) "We komen collega's uit nabije gemeenten tegen op de trainingen. Uitwisseling zit voornamelijk op het moment van trainingen."

Ook volgens de veiligheidspartners loopt de samenwerking in het casusoverleg van het Zorg- en Veiligheidshuis Flevoland goed. De infrastructuur is op orde om iets te kunnen bespreken als er een signaal binnenkomt, is aanwezig. Het Zorg- en Veiligheidshuis als voorzitter van het casusoverleg heeft veel lijntjes naar andere partners zoals schoolbesturen en DJI, dat is belangrijk omdat gemeenten soms verkokerd werken. Het Zorg- en Veiligheidshuis betrekt altijd een contactpersoon vanuit de gemeente bij de weging en overleggen. Gemeenten zonder actuele casuïstiek zijn bij het algemene deel van het casusoverleg aanwezig zodat zij de trends en ontwikkelingen op radicalisering meekrijgen.[144] Een van de geïnterviewde veiligheidspartners voegt hieraan nog toe dat in de afgelopen tijd de kwaliteit van de signalen is verbeterd ten opzichte van de kwantiteit. Citaat: "Voorheen werd er nogal eens 'te makkelijk' een signaal bij het ZVH ingebracht bij de weegtafel, terwijl dit signaal niet zulke zware aandacht verdiende. Dat leidde ook tot complexe situaties omtrent informeren van de personen in kwestie. Nu worden er minder signalen ingebracht, maar is de kwaliteit hoger en ook nuttig om in de weegtafel te bespreken."

Wat kan beter?

Zoals hierboven is aangegeven loopt volgens geïnterviewden het casusoverleg van het Zorg- en Veiligheidshuis naar behoren. Aan de andere kant hebben gemeenten twijfels of ze wel voldoende zicht hebben op signalen van risicovolle radicalisering en extremisme. Een breed gedragen gevoel is: "We zien niet alles, het gevoel is dat er meer moet spelen dan dat we zien". Ook meerdere regionale partners hebben aangegeven dat ze vermoeden dat er meer speelt dan wordt gesignaleerd en aangemeld bij de weegtafels. Daarnaast zijn ook verbeterpunten te benoemen die voornamelijk 'aan de voorkant' zitten, gericht op vroegsignalering en preventie.

Meldstructuur

- Uitvoerend professionals weten niet altijd waar of aan wie te melden. Dat betreft vooral de professionals die niet werkzaam zijn in het veiligheidsdomein.
- De meldingsbereidheid is sowieso volgens meerdere geïnterviewden een punt van zorg. Onder meer omdat bij sommige professionals het bewustzijn ontbreekt ten aanzien van radicalisering en extremisme, ook omdat men niet altijd weet wanneer te melden. Men vindt het bijvoorbeeld soms lastig om in te schatten op welke signalen te letten om te kunnen beoordelen of het mogelijk om radicalisering gaat. De meldingsbereidheid wordt ook beperkt doordat het 'nogal wat is' om een signaal van radicalisering te melden. Wanneer is een casus ernstig genoeg om door te melden, en aan wie dan?
- Geïnterviewden benoemen tevens het probleem dat doormelden van signalen, bijvoorbeeld aan de OOV ambtenaar, vaak erg aan één persoon hangt. Als deze wegvalt, dan is de 'meldingslijn' doorbroken wat de aanpak kwetsbaar maakt. De signaleringsstructuur / meldstructuur staat ook niet altijd niet op papier. Tot slot leidt een snelle doorloop van ambtenaren en professionals ertoe dat steeds weer opnieuw netwerken moet worden opgebouwd of vernieuwd.
- Meerdere geïnterviewden, zowel beleidsmedewerkers van gemeenten als uitvoerend professionals, uiten hun zorgen over het signaleren, zowel binnen het gemeentelijk apparaat als daar buiten bij uitvoerend professionals en binnen de organisaties waarin zijn werkzaam zijn. Illustratief citaat: "Hoe weet je of het om radicalisering, om extremisme gaat en je je zorgen moet maken? Of dat het gaat om bijvoorbeeld aandacht zoeken door extreme uitspraken te doen? Het is soms moeilijk om dat te kunnen doorgronden".

Deskundigheidsbevordering

- Rondom deskundigheidsbevordering is een punt van zorg dat kennis mogelijk wegzakt of verdwijnt. Dit komt onder meer door het verloop onder zowel ambtenaren als professionals met expertise op het thema. Geïnterviewden die hebben deelgenomen cursussen die vanuit het ROR worden aangeboden zijn hierover positief, maar niet alle professionals die een rol spelen in de signalering hebben hieraan deelgenomen. De suggestie vanuit geïnterviewden uit meerdere gemeenten is dan vooral ook de bewustwording en kennis over radicalisering en extremisme te vergroten door de ROR trainingen nog actiever onder de aandacht te brengen van vooral uitvoerend professionals uit de sociaal, zorg en onderwijs domeinen.
- Sommige ambtenaren en professionals geven bovendien aan dat de training een tijd geleden is en ze wel een opfrisser kunnen gebruiken.[145] De trainingen van ROR worden jaarlijks aangeboden, maar volgens enkele geïnterviewden ontbreekt het aan structurele inbedding omdat

deelnemers na één training gewoon weer naar hun dagelijkse werkzaamheden gaan. De kracht van herhaling ontbreekt. Professionals geven aan behoefte te hebben aan periodieke opfristrainingen omdat kennis wegzakt en bovendien veroudert, aangezien radicalisering, extremisme en de onderliggende voedingsbodems dynamisch zijn. Specifiek aandachtspunt is dat de grenzen vervagen over welke thema's het gaat, wat er wel en niet mag (activisme naar extremisme). Het is niet zo duidelijk als het jihadisme tien jaar geleden. Hier moet aandacht voor zijn in trainingen.

- Daar komt bij dat kennis over radicalisering en extremisme vaak persoonsafhankelijk is en daarmee kwetsbaar. Als een persoon wegvalt, bijvoorbeeld de OOV-ambtenaar of iemand met specifieke expertise binnen een netwerkoverleg, dan is er vaak geen achtervang.

Uitwisseling binnen de provincie

- Meerdere geïnterviewde professionals uit diverse gemeenten geven aan behoefte te hebben aan meer uitwisseling binnen de provincie op radicalisering, extremisme en voedingsbodems. Illustratief citaten: "*Je komt collega's vanuit andere gemeenten niet zomaar tegen. En elkaar bellen om eens bij te praten schiet er door de drukte van het dagelijks werk bij in. Het zou mooi zijn als er brede uitwisselingsbijeenkomsten in de provincie zouden zijn, of in ieder geval met collega's uit de buurgemeenten. De fenomenen veranderen zo snel, dat zal dus echt nuttig zijn.*" (…) "*Belangrijk vind ik dat we van elkaar kunnen leren in regionale bijeenkomsten. Dat gebeurt nu eigenlijk nog niet. Maar let op, het werkt alleen als je dit fysiek doet.*"

Samenwerking tussen domeinen

- Meerdere geïnterviewde professionals uit het sociaal domein geven aan dat zij nog te weinig worden betrokken bij de aanpak en preventie hiervan. Ook omdat radicalisering nog te veel vanuit alleen de veiligheidsbril wordt bekeken. Illustratieve citaten: "*Onze expertise (van het jongerenwerk) kan ook benut worden na de fase van signalering. Zoals in het gesprek met de desbetreffende jongere als betrouwbare verteller omdat we een vertrouwensrelatie hebben met de jongeren.*" (…) "*Wij (woningcorporatie) kunnen een rol spelen in de preventieve kant van polarisatie omdat we achter de deur komen bij inwoners.*"
- Er is een gebrek aan kennis over informatiedeling: wat niet, maar vooral ook wel mag onder de AVG. Betrokkenen bij casussen van (vermoedelijke) radicalisering of extremisme kijken vaak huiverig naar wat er niet kan, maar er is juist ook veel wat wél kan. De kennis hierover zou volgens geïnterviewden verbeterd kunnen worden.

Prioriteit en capaciteit

- De capaciteit op radicalisering en extremisme die wordt ingezet is beperkt, vooral in de kleinere gemeenten, waardoor radicalisering niet bovenaan de prioriteitenlijst staat. Bij veel (vooral kleinere) gemeenten doet een OOV ambtenaar het thema erbij binnen een breder pakket aan portefeuilles op OOV. Dus er is vaak weinig capaciteit. Daarnaast is er veel verloop, mensen die kort op de functie zitten. Om dit onderwerp duurzaam te beleggen is dus lastig. Geïnterviewden zouden graag zien dat het bewustzijn en de prioritering van radicalisering en extremisme bij bestuurders groter wordt en er dus ook voldoende capaciteit wordt vrijgemaakt met achtervang voor de OOV ambtenaar.
- Radicalisering valt daarnaast volgens geïnterviewden in sommige gemeenten onder bredere noemer 'maatschappelijke onrust', dat laat zien geen expliciete prioritering meer is voor radicalisering als los onderwerp. Deze bredere noemer is ook terug te zien in het Regionaal Veiligheidsplan Midden-Nederland 2023-2026[146], maar ook lokaal in het Integraal Veiligheidsbeleid van Dronten, Noordoostpolder en Urk[147].

Het online domein

- Er is onvoldoende zicht op online domein. Geïnterviewde ambtenaren en de meeste uitvoerend professionals uit alle gemeenten geven aan weinig zicht en grip te hebben op online processen die kunnen leiden tot radicalisering en extremisme, onrust of polarisatie. Een aantal jongerenwerkers geven aan wel in chatgroepen te zitten en daar wat mee te krijgen over de theorieën die jongeren met elkaar delen. Zij doen dit altijd openlijk: de jongeren weten dat het de jongerenwerker is die online aanwezig is. Gemeenten ervaren bovendien onzekerheid over wat zij online mogen doen omdat zij zich moeten houden aan de privacy wetgeving. Af en toe deelt de politie met gemeenten aan de voorkant algemene signalen van trends en ontwikkelingen, nadrukkelijk binnen de beperkingen van de AVG. Sommige professionals, zoals het jongerenwerk, zijn actief online, bijvoorbeeld op Facebook, Instagram, TikTok en Snapchat. Zij hebben op deze platforms contact met hun jongeren. Dit doen zij wel altijd onder hun eigen naam. Zij hebben daardoor relatief veel zicht op online uitingen en ontwikkelingen. Jongerenwerkers delen vanwege hun vertrouwensrelatie met de jongeren en vanwege AVG beperkingen geen signalen over individuele jongeren. In enkele (maar niet alle) gemeenten wordt samengewerkt met het jongerenwerk om een beter beeld te krijgen van *algemene* online ontwikkelingen, thema's en radicalisering die zich bij jongeren in de gemeente manifesteren. Maar ook hier geldt dat het zicht ontbreekt op besloten groepen waartoe geen toegang is. Een en ander betekent dat gemeenten en professionals incidenten en escalaties (zoals van maatschappelijke onrust, rellen) in de gemeente niet altijd zien aankomen. Bij reconstructies achteraf blijkt dan regelmatig dat sociale media een grote rol hebben gespeeld in de escalatieprocessen.[148]

5 Conclusies en aanbevelingen

Het doel van deze fenomeenanalyse was om te komen tot een provinciebrede analyse van tendensen van radicalisering en extremisme binnen Flevoland. Hierbij hebben wij ook naar onderliggende voedingsbodems gekeken. In dit hoofdstuk benoemen we beknopt de belangrijkste conclusies uit het onderzoek en doen wij aanbevelingen voor de aanpak van de fenomenen op regionaal en lokaal niveau.

5.1. Conclusies

Uit ons onderzoek blijkt dat zowel de ontwikkelingen op radicalisering en extremisme van de afgelopen jaren als de toekomstverwachtingen in Flevoland de landelijke trends volgen. Hierbij is een verbreding zichtbaar is van jihadisme naar andere vormen van extremisme, waaronder anti-institutionele radicalisering, maar lijkt er verder geen opmerkelijke toe- of afname van het totaal aantal casussen van radicalisering en extremisme. De landelijke en regionale ontwikkelingen omtrent toenemend maatschappelijk onbehagen, - ongenoegen en – onrust; afnemend vertrouwen en toenemend wantrouwen naar de overheid en instituties en polarisatie komen op lokaal niveau op verschillende manieren terug. Deze mogelijke voedingsbodems en contexten leiden niet per definitie tot radicalisering en extremisme, maar vergroten wel de mogelijke risico's hierop in de toekomst. In Flevoland bestaan wat betreft mogelijke voedingsbodems een aantal verschillen tussen de zes gemeenten. De gemeenten Almere en Lelystad kampen met grootstedelijke problematiek zoals druk op leefbaarheid en sociale cohesie; oplopende economische ongelijkheid en armoede; jeugdcriminaliteit en gevoelens van onveiligheid; discriminatie en gevoelens van achterstelling. Het maatschappelijk onbehagen en wantrouwen naar de overheid is relatief hoog in beide gemeenten. In meerdere gemeenten in Flevoland (Noordoospolder, Lelystad, Dronten, Zeewolde) zijn relatief hoge aantallen arbeidsmigranten gehuisvest. Er zijn zorgen dat huisvesting van arbeidsmigranten in combinatie met een woningtekort negatieve sentimenten richting arbeidsmigranten én de lokale overheid kunnen versterken. In de gemeente Urk en in de uitgestrekte agrarische gemeenten Noordoostpolder, Zeewolde en Dronten is het verzet tegen stikstofbeleid relatief sterk aanwezig. Meer in het algemeen is in de agrarische gemeenten en Urk sprake van een 'platteland versus de stad' sentiment. Er zijn zorgen bij professionals over vervreemding tussen stad en platteland, met een toenemend onbegrip tussen beiden. Zij maken zich zorgen dat deze kloof in de toekomst nog verder zal toenemen.

Geïnterviewde ambtenaren, veiligheidspartners en de meeste uitvoerend professionals uit alle gemeenten bevestigen de cruciale rol van het domein bij processen van polarisatie, radicalisering en extremisme. Dit blijkt enerzijds uit radicaliseringscasuïstiek in gemeenten waarin het online domein een grote speelde, maar anderzijds ook uit gebeurtenissen/acties die mede door sociale media tot stand gekomen of versterkt zijn. Een gedeelde zorg onder gemeenten en uitvoerend professionals is dat zij (te) weinig zicht en kennis hebben op wat er online gebeurt. Hierdoor blijven ontwikkelingen in het online domein en mogelijke signalen van risicovolle radicalisering te vaak onopgemerkt en/of onbegrepen. Gemeenten, veiligheidspartners en uitvoerend professionals delen het vermoeden dat er meer speelt op radicalisering en extremisme dan dat wordt aangemeld bij de casustafels. Dit kan komen door de beperkte capaciteit, bewustzijn en prioritering van radicalisering en extremisme in Flevoland. Mogelijke verbeterpunten richten zich met name op het melden en signaleren, samenwerking tussen domeinen, vergroten van bewustzijn en prioritering, deskundigheidsbevordering en kennisdeling. Professionals van buiten het veiligheidsdomein hebben meer behoefte aan uitwisseling op radicalisering, extremisme en voedingsbodems.

5.2. Aanbevelingen

De fenomeenanalyse laat zien dat er mogelijkheden zijn om de lokale aanpak verder te versterken, met name op het gebied van signaleringsstructuren, duidingsmethodieken, regionale coördinatie en bestuurlijke prioritering. Hieronder formuleren we aanbevelingen voor de partijen die bij de aanpak betrokken zijn inclusief suggesties en verwijzingen naar concrete aanpakken.[149]

Verhoog bewustwording en prioriteit van radicalisering en extremisme en blijf investeren in bewustzijn, kennis en samenwerking

De capaciteit die in gemeenten op signalering en preventie van radicalisering en extremisme wordt ingezet is beperkt. Er is ook relatief veel verloop van ambtenaren en professionals met expertise, terwijl de problematiek complex en dynamisch is. Investeer in het vergroten van het bewustzijn en de prioritering van radicalisering en extremisme evenals de onderliggende voedingsbodems bij zowel bestuurders als professionals en ketenpartners, waaronder zorginstellingen en scholen. De lokaal adviseur Midden-Nederland van de NCTV kan hierbij desgewenst adviseren en ondersteunen.

Investeer ook in brede kennis en bewustwording over diverse vormen van extremisme, radicalisering en voedingsbodems, met daarbij bijzondere aandacht voor rechts- en anti-institutioneel extremisme. Dit kan worden bereikt door het trainingsaanbod uit te breiden, breder toegankelijk te maken en hier actief kleinere gemeenten maar ook eerstelijnsfunctionarissen en maatschappelijke partners als scholen bij te betrekken. Om kennis én bewustzijn van radicalisering

te vergroten: breng trainingen van het ROR nóg actiever onder de aandacht van gemeenteambtenaren en uitvoerend professionals, ook uit de sociaal, zorg en onderwijs domeinen. Het fenomeen radicalisering is dynamisch. Zorg daarom ook voor periodieke herhaling van deelname aan trainingen om bestaande kennis op te frissen.

Verbeter regionale coördinatie door kleine en grote gemeenten te koppelen of een regionale aandachtsfunctionaris aan te stellen. De verschillen tussen gemeenten wat betreft ervaring, expertise, capaciteit, netwerkopbouw en signaleringsstructuur zijn soms groot. Om deze reden is versterkte regionale coördinatie wenselijk. Dit kan bijvoorbeeld door grotere gemeenten te koppelen aan kleinere gemeenten of door een regionale aandachtsfunctionaris aan te stellen met specifieke expertise op het gebied van radicalisering, extremisme en polarisatie, die als centraal aanspreekpunt voor de regio fungeert.

Vergroot de kennis over informatiedeling: wat niet, maar vooral ook wel mag onder de AVG. Betrokkenen bij casussen van (vermoedelijke) radicalisering of extremisme kijken vaak huiverig naar wat er niet kan, maar er is juist ook veel wat wél kan. De kennis hierover zou verbeterd kunnen worden. Overigens geldt er met ingang van 1 juli 2025 de Wet Gegevensverwerking Persoonsgerichte Aanpak Radicalisering en Terroristische Activiteiten (wet PARTA). De wet zorgt voor een heldere juridische grondslag voor deelnemers aan de casusoverleggen rondom de gegevensverwerking – en deling.[150]

Scherp signaleringsstructuren aan en zorg voor heldere meldroutes voor signalen
Uit de fenomeenanalyse komt naar voren dat bij zowel gemeenten als veiligheidspartners de zorg bestaat dat signalen van radicalisering uit de samenleving soms gemist worden. Dit gebeurt deels omdat burgers en sommige partners uit het zorg, sociaal- en onderwijsdomein niet goed weten waar ze meldingen kunnen doen. Het is daarom wenselijk dat gemeenten en betrokken ketenpartners hun signaleringsstructuren verder aanscherpen, zodat een breder spectrum aan signalen vroegtijdig kan worden (h)erkend en besproken. Dit kan bijvoorbeeld door binnen gemeenten en/of de hele regio een aandachtsfunctionaris voor CTER-problematiek aan te stellen en/of een centraal (online) ‘adviespunt radicalisering’ te creëren waar zorgen laagdrempelig gedeeld kunnen worden. Het implementeren en verspreiden van een heldere meldroute kan ook bijdragen aan de bewustwording omtrent het thema. Het is dus belangrijk dat professionals van partners uit het zorg, sociaal- en onderwijsdomein signalen niet alleen kunnen herkennen, maar ook laagdrempelig kunnen sparren met iemand over de duiding van een signaal en of het gemeld moet worden.[151]

Bij vermoedens van mogelijke zorgwekkende radicalisering is het belangrijk om een compleet beeld te krijgen van de situatie. Dit is soms lastig en vraagt om samenwerking met andere betrokkenen. In alle gevallen is het belangrijk om niet alleen te blijven rondlopen met signalen van mogelijke zorgwekkende radicalisering van een persoon. Vraag als ambtenaar of uitvoerend professional altijd intern bij collega’s of extern bij deskundigen advies over de interpretatie van de signalen en over mogelijke vervolgstappen. En over mogelijke veiligheidsrisico’s die door het voeren van een gesprek met een persoon kunnen ontstaan. Doe dat bij voorkeur anoniem, dus zonder dat je de naam van de persoon of het gezin noemt.

Inspiratie: werkwijze mogelijke informatie delen bij mogelijke radicalisering

Gebruik de Werkwijze in kaart brengen, interpreteren en delen van mogelijke signalen bij vermoedens van zorgwekkende radicalisering om te weten wanneer, hoe, met wie en onder welke voorwaarden je informatie mag delen. De werkwijze bestaat uit zeven stappen die helpen een goed besluit te nemen over het delen van informatie. Deze stappen vertalen de eisen die de AVG (Algemene Verordening Gegevensbescherming), klachtencommissies en (tucht)rechters onder andere stellen als je informatie extern deelt. De volgende zeven stappen worden in de Werkwijze verder toegelicht:

1. Breng de signalen van mogelijke zorgwekkende radicalisering in kaart.
2. Maak veiligheidsrisico’s concreet.
3. Vraag advies op basis van de beschreven signalen en kom zo mogelijk tot duiding.
4. Bespreek de signalen met de jongere en/of zijn ouders.
5. Taxeer de risico’s.
6. Beslis, op basis van de concrete beschrijving van de veiligheidsrisico’s en de inschatting van de ernst daarvan, of de signalen van mogelijke zorgwekkende radicalisering extern moeten worden gedeeld.
7. Als extern delen van informatie noodzakelijk is in verband met de ernstige veiligheidsrisico’s, beslis dan welke informatie moet worden gedeeld en aan wie deze moet worden verstrekt.

Versterk de integrale samenwerking tussen beleidsdomeinen en met en tussen partners in het veld om extremisme te herkennen, duiden en adresseren

Extremisme en risicovolle radicalisering in Flevoland hebben een complex en diffuus karakter, wat zich uit in diverse vormen en overlappende problematieken. Dit vereist een geïntegreerde benadering waarbij betrokkenen uit verschillende domeinen, zoals CTER en ondermijning of veiligheid, zorg en maatschappelijke dienstverlening, nauw samenwerken om het fenomeen te kunnen herkennen, duiden en adresseren. Om signalen tijdig op te kunnen pakken, zowel van radicalisering als mogelijke voedingsbodems hiervoor, is het opbouwen van een netwerk van partners uit het veiligheids-, sociaal-, zorg-, en -onderwijs domein belangrijk, evenals warme contacten met maatschappelijk middenveld. Een goede samenwerking en wederzijds vertrouwen zijn hierbij cruciaal. Door samenwerkingsstructuren over de beleidsdomeinen heen te versterken, kunnen gemeenten beter inspelen op het dynamische karakter van radicalisering en extremisme.

Inspiratie: inclusieve aanpak van radicalisering: Utrecht Zijn We Samen

Om signalen van radicalisering of extremisme gestructureerder en inclusiever te kunnen ophalen en duiden is in de gemeente Utrecht de aanpak “Utrecht Zijn We Samen” (UZWS) ontwikkeld. In het eerste Actieplan (2015) werd aangegeven dat het toenmalige College van B&W voor deze titel had gekozen uit de overtuiging “dat het voorkomen van radicalisering in welke vorm dan ook vraagt om een samenleving waarin (groepen) burgers zich met elkaar verbonden voelen. Daarom bevat dit plan niet alleen acties in de sfeer van signalering van (dreigende) radicalisering en de aanpak daarvan door repressie en hulpverlening. Het omvat ook acties op de terreinen van integratie en acceptatie, opvoeding, onderwijs, werk en communicatie”. De aanpak van Utrecht Zijn We Samen bestaat uit 3 delen:

- Preventie: voorkomen dat mensen steeds extremer worden en radicaliseren. Daarbij is aandacht voor acceptatie, inclusie, integratie, identiteitsvorming, opvoeding, dialoog, democratisch burgerschap, onderwijs, werk en communicatie.
- Signalering: op tijd herkennen van radicalisering en schadelijke polarisatie. Bijvoorbeeld door training van professionals.
- Persoonsgerichte aanpak: hulp aan mensen die dreigen te radicaliseren en aan hun omgeving. En persoonlijke begeleiding aan mensen die geradicaliseerd zijn.

In 2023 is de aanpak van Utrecht Zijn We Samen herijkt om beter te kunnen aansluiten bij nieuwe ontwikkelingen op het terrein van polarisatie en radicalisering, zoals anti-institutionele en online vormen van radicalisering. Zie voor actuele informatie over de aanpak: de nota “Utrecht zijn we samen 2.0. Uitvoeringsprogramma tegen schadelijke polarisatie, radicalisering en extremisme”

Inspiratie: de Bondgenotenaanpak

De Bondgenotenaanpak kan helpen om de lijnen met (informele) partners zo breed mogelijk te versterken. Niet alleen moskeeën en kerken, maar ook de voetbalclub, supermarkt en andere openbare plekken. De politie Midden-Nederland ontwikkelde eind jaren 00 de zogeheten Bondgenotenmethodiek. De Bondgenotenmethodiek bestaat uit een belangrijk netwerk van sleutelfiguren op lokaal niveau zoals afgevaardigden van kerken, moskeeën, scholen, (sport)verenigingen, bedrijven etc. De Bondgenotenmethodiek is ontwikkeld zodat de politie verbinding heeft met verschillende gemeenschappen, leefstijlen en culturen in de samenleving, weet wat er speelt en wat de effecten zijn van haar optreden. Het doel is om ervoor te zorgen dat in tijden van onrust partijen als politie, gemeente en gemeenschap niet tegenover maar juist naast elkaar staan. De methodiek is een voorbeeld van hoe goede relaties met betrokken burgers kunnen helpen bij het tijdig signaleren van spanningen en polarisatie, en het voorkomen van escalatie. Uitgebreide informatie over de Bondgenotenaanpak kan worden gevonden in de publicatie In Verbinding (2022) van de Nederlandse Politieacademie. De Bondgenotenmethodiek krijgt een 'boost' in Midden-Nederland: de bestuurlijke werkgroep Maatschappelijke onrust heeft op 30 oktober ingestemd met het voorstel om de implementatie van de methodiek bondgenoten in Midden-Nederland aan te jagen en waar mogelijk te ondersteunen.[152]

Betrekken van jongerenwerk bij preventie van radicalisering

Het sociaal domein (zoals het jongerenwerk, opbouwwerk, bewoners consulenten, woningcorporaties) horen en zien veel van wat er onderhuids aan onbehagen, spanningen, polarisatie) speelt in wijken en bij personen. Sociaal werkers kunnen kortom een belangrijke rol spelen bij het signaleren en preventief handelen bij onbehagen, polarisatie en het voorkomen van radicalisering maar worden nog niet altijd voldoende betrokken. Fenomenen als radicalisering en polarisatie worden in gemeenten, ook in Flevoland, echter nog te vaak vanuit een veiligheidsbril bekeken. Voor samenwerkingspartners en beleidsmakers is het niet altijd duidelijk wat de rol van sociaal werkers kan zijn. Zeker jongerenwerkers krijgen in hun contacten met jongeren signalen van (voedingsbodems voor) mogelijke radicalisering. Op veel plekken waar jongeren tijd doorbrengen, zoals online, in en rondom de school of in de wijk is de jongerenwerker actief. Daardoor zijn ze vaak goed op de hoogte van wat er in het leven van jongeren speelt en kunnen ze snel zorgelijke signalen opvangen.

Inspiratie: Richtlijn Radicalisering Jongerenwerk NJI

Het Nederlands Jeugdinstituut geeft hier informatie over de rol die het jongerenwerk kan spelen en welke tools en kennis er beschikbaar zijn om de samenwerking tussen jongerenwerk en andere professionals te bevorderen.

Samenwerking tussen jongerenwerk en onderwijs biedt mogelijkheden om veerkracht van jongeren tegen zorgwekkende radicalisering te versterken. Jongerenwerkers, docenten en onderwijsondersteunend personeel op school kunnen allemaal directe invloed uitoefenen op het leven van jongeren. Jongerenwerkers weten daarbij vaak goed aan te sluiten bij de belevingswereld van jongeren. School is de plek waar jongeren veel zijn, maar de verhoudingen zijn er vaak hiërarchisch. Daarom liggen er veel kansen als school en jongerenwerk samenwerken. Een samenwerking tussen school en jongerenwerk is het meest effectief als deze niet is gericht op het reageren op incidenten, maar op het creëren van een positief pedagogisch klimaat. Met als doel om de veerkracht bij opgroeiende jongeren te bevorderen en versterken. Hoe meer jongeren weten terug te veren bij tegenslag, hoe groter hun weerbaarheid is. Dat betekent dat ze minder gevoelig zijn voor negatieve invloeden als zorgwekkende radicalisering en polarisatie.

Inspiratie: stappenplan effectieve samenwerking jongerenwerk en onderwijs

Om de samenwerking tussen jongerenwerk en onderwijs te versterken, kunnen professionals gebruikmaken van het *Stappenplan effectieve samenwerking jongerenwerk en onderwijs*. Dit stappenplan bevat in elf stappen. Acht stappen gaan over het starten van de samenwerking, van initiatief nemen tot en met afspraken over het uitwisselen van signalen. Drie stappen gaan over het versterken van de samenwerking. Het stappenplan kan worden gedownload op de website van de Expertise-unit Sociale Stabiliteit.

Kijk naar wat wél mogelijk is om zicht de krijgen op online radicalisering en extremisme

Geïnterviewde ambtenaren en de meeste uitvoerend professionals uit alle gemeenten geven aan weinig zicht en grip te hebben op online processen die kunnen leiden tot radicalisering en extremisme, onrust of polarisatie. Gemeenten ervaren bovendien onzekerheid over wat zij online mogen doen omdat zij zich moeten houden aan de privacy wetgeving. Een hulpmiddel om hierop een antwoord te kunnen krijgen is de handreiking 'online onderzoek' met juridisch kader en een ondersteunend protocol waarin het juridisch kader voor toepassing wordt verduidelijkt.

Inspiratie: het online domein

Zie voor een actueel overzicht en aanbevelingen het AIVD rapport 'Een web van haat - De online grip van extremisme en terrorisme op minderjarigen (april 2025).In oktober 2023 publiceerden het ministerie van Binnenlandse Zaken en het ministerie van Justitie en Veiligheid de handreiking voor gemeenten voor 'online onderzoek bij het handhaven van de openbare orde'. Deze handreiking biedt een stappenplan om te beoordelen of het nodig is online onderzoek te doen om bepaalde openbare orde bevoegdheden in te kunnen zetten, of indien daarover nog geen duidelijkheid bestaat, om een algemeen beeld te kunnen vormen van een (dreigende) openbare orde verstoring. In de handreiking staat wat er wel en niet is toegestaan. Gemeenten kunnen zelf beoordelen of het nodig is om online onderzoek verrichten. Als gemeenten daarvoor kiezen, kunnen ze de handreiking toepassen. Om gemeenten te helpen de handreiking in de praktijk te brengen is een nieuw protocol ontwikkeld dat gemeenten helpt bij het uitvoeren van online onderzoek om de openbare orde en veiligheid te bewaken of te herstellen. Dit protocol is ontwikkeld door de VNG en Noord-Holland Veilig (NHVeilig), met input van een aantal gemeenten: het protocol online onderzoek (docx, 803 kB)zelf, waarin staat hoe gemeenten de werkwijze rondom online onderzoek kunnen vastleggen plus een visuele gebruiksaanwijzing als ondersteuning (pdf, 48 kB), waarin uitgelegd is hoe het bij een concrete casus kan worden toegepast.Aan de preventieve kant van online radicalisering kan het 'online jongerenwerk' een belangrijke rol spelen. Jongerenwerkers zijn steeds meer online aanwezig ter ondersteuning en dit doen zij niet anoniem. Waarom inzetten op online jongerenwerk? Voor jongeren zijn de on- en offlinewereld met elkaar verbonden. Wat er online gebeurt heeft offline invloed, en andersom. Om te kunnen aansluiten bij jongeren en goede ondersteuning te kunnen bieden is het dus belangrijk om aanwezig te zijn in de online leefwereld. Door zicht te houden op de trends en hypes die online onder jongeren spelen kunnen online jongerenwerkers aansluiten op hun belevingswereld. Online jongerenwerk kan dreigende situaties zoals ruzies, vechtpartijen en onrust onder jongeren op tijd signaleren en er preventief op inspelen om escalatie te voorkomen.' Zie voor meer informatie over online jongerenwerk: https://www.nji.nl/system/files/2021-04/Online-Jongerenwerk-Werken-in-de-online-leefwereld-van-jongeren-Handvatten.pd en https://stichtingjoz.nl/online-jongerenwerk/

Zet in op kritisch denken en digitale weerbaarheid van jongeren

Het voorkomen en verminderen van online radicalisering en polarisatie begint met preventie. Een handelingsperspectief kan zijn om meer te investeren in kritisch denken, digitale weerbaarheid en mediawijsheid . Het belang van individuele weerbaarheid van (in het bijzonder) jongeren, en dan in het bijzonder het vermogen om kritisch en flexibel te kunnen denken, neemt in de online context alleen maar toe. Jongeren in Nederland vinden het lastig om in te schatten of informatie op internet betrouwbaar is en, daarmee, nepnieuws te herkennen. Belangrijk is dat beschermende programma's gericht op het bevorderen van kritisch denken en digitale weerbaarheid vertrekken vanuit het gegeven dat de online leefwereld van jongeren alomvattend is, in de zin dat zij nauw verweven is met hun fysieke leefwereld en vele facetten van hun leven beslaat. Aan te bevelen is om digitale weerbaarheid en mediawijsheid – en het kritisch leren denken als onderdeel daarvan – over een lange periode te integreren in bredere programma's die rechtdoen aan de wijze waarop vormen van extremisme door kunnen dringen in het leven en het samenleven van jongeren. Denk bijvoorbeeld aan het koppelen van digitale weerbaarheid aan burgerschapstraining, waardoor het onder meer geïntegreerd kan worden in lesprogramma's op scholen.

Inspiratie: Under Pressure

Een voorbeeld van een geëvalueerd lesprogramma is Under Pressure van Diversion voor de bovenbouw van het voortgezet onderwijs en de onderbouw van het mbo. Uitgangspunt van het lesprogramma is dat door het vergroten van de weerbaarheid tegen desinformatie en het vergroten van democratisch burgerschap bij jongeren de voedingsbodem voor polarisatie en radicalisering wordt verminderd. De lessen worden gegeven door zogeheten 'peer educators' die zelf ervaring hebben met de problematiek (in dit geval fake news en desinformatie) en deze ervaring gebruiken in het uitleggen aan- en begrijpen van de jongeren. Onderdeel van de interventie is een game waarbij leerlingen leren desinformatie en nepnieuws te herkennen door deze zelf te produceren. Het lessenprogramma Under Pressure is geëvalueerd in 2021.153 Informatie over de interventie: https://www.diversion.nl/cases/under-pressure/

Zet in op herkennen en aanpakken van onderliggende problemen
Psychische en andere persoonlijke problemen kunnen onderliggend zijn aan zorgwekkende radicalisering, of een versterkende rol spelen. Opvallend gedrag, bijvoorbeeld provocerende uitspraken doen, hoeft niet voort te komen uit een ideologische motivatie. Het kan een uiting zijn van onderliggende problemen. Bijvoorbeeld door trauma of het meemaken van ingrijpende gebeurtenissen. Het is daarom belangrijk om in een vroeg stadium te achterhalen welke rol de onderliggende problematiek speelt/heeft gespeeld in het radicaliseringsproces. Bij vermoedens van zorgwekkende radicalisering is het belangrijk om door te vragen over de psychische gesteldheid van een persoon en eventuele andere problemen en dit mee te wegen in de professionele oordeelsvorming. Samenwerking tussen zorg- en veiligheid is hierbij belangrijk. Door onderliggende problemen aan te pakken, kan tevens het radicaliseringsproces worden aangepakt.

Inspiratie: Richtlijn Radicalisering

Hoe kun je als professional informatie achterhalen over onderliggende problemen van personen en deze meewegen in de professionele oordeelsvorming omtrent zorgwekkende radicalisering? De Richtlijn Radicalisering geeft hiervoor diverse handvatten: https://richtlijnenjeugdhulp.nl/radicalisering/signalering-en-oordeelsvorming/uitgangsvragen-en-aanbevelingen/onderliggende-problemen/

Verspreiden en implementeren van handelingsperspectieven omgang met soevereinen
Gemeenten in Flevoland hebben behoefte aan duidelijke handelingsperspectieven met betrekking tot soevereinen. Dit kan gerealiseerd worden door bestaande inzichten en kennis uit andere regio's op te halen en te verspreiden en door nader onderzoek naar effectieve benaderingen te stimuleren. Zo zijn er inmiddels verschillende onderzoeksrapporten verschenen over de omgang met deze doelgroep.

Inspiratie: aanbevelingen omgang met soevereinen (Avans Hogeschool)

Avans Hogeschool heeft in 2024 onderzoek gedaan naar de ervaringen van lokale ambtenaren en professionals in hun omgang met mensen die zich soeverein verklaren.154 De centrale vraag in dit onderzoek was hoe ambtenaren en professionals op dit moment omgaan met soevereinen, welke knelpunten zij tegenkomen en welke ondersteuning zij nodig hebben. In hun omgang met soevereinen komen lokale ambtenaren en professionals diverse knelpunten tegen, waaronder het inherente wantrouwen van soevereinen ten aanzien van de overheid en het feit dat zij als overheidsprofessionals daarom zelf ook worden gezien als vijand of onderdeel van het probleem. Daarnaast kunnen eventuele veiligheidsrisico's onderschat worden wanneer professionals niet gewend zijn om met een doelgroep te werken die een dusdanig wantrouwend en vijandig beeld heeft van de overheid. Een derde knelpunt betreft het feit dat de soevereine beweging een diverse en diffuse doelgroep betreft. Soevereinen variëren van personen die zoveel mogelijk zelfvoorzienend willen zijn tot mensen die bereid zijn geweld te gebruiken om de overheid omver te werpen. Dit maakt het lastig om een eenduidige visie en (praktische) definitie te hanteren, op basis waarvan beleid en handelingsperspectief geformuleerd worden. Diverse overheids- en netwerkpartners hebben een potentiële rol in het signaleren, voorkomen en tegengaan van problematische gedragingen resulterend uit het soevereine gedachtegoed. Op dit moment is echter geen overzicht van al die partners, hun (wettelijke) taak en bevoegdheden. Mede hierdoor heerst er ook veel onduidelijkheid over de mogelijkheid tot informatiedeling. Op basis van het onderzoek komen de onderzoekers tot een aantal aanbevelingen, die worden onderverdeeld naar:

- Het achterhalen van de grieven of motieven van een soeverein.
- Het herstellen van de verbinding en het vertrouwen tussen overheid en soeverein.

Inspiratie: handelingskader soevereine en autonome inwoners (Sudwest Fryslân)

In de periode januari 2021 tot en met mei 2023 ontving gemeente Súdwest-Fryslân 135 brieven met daarin een verwijzing naar het soevereine gedachtegoed. Dit zijn onder meer brieven waarin mensen de 'machtiging' van de gemeente om hen te besturen, eenzijdig opzeggen. Hoe daar mee om te gaan? De gemeente heeft een onderzoek laten uitvoeren op basis waarvan een handelingskader is opgesteld voor de omgang met soevereine en autonome inwoners. De Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) constateerde dat er drie groepen mensen zijn die zichzelf 'soeverein' kunnen noemen.

De eerste groep is vatbaar voor het gedachtegoed van soevereinen, de tweede bestaat uit mensen die al afstand nemen van de overheid en in problemen komen. De derde groep bestaat uit mensen die extreem worden en geweld gebruiken. Het is de middelste groep waar de meeste zorgen over bestaan bij de gemeente. Die hebben onderliggende problemen, en die probeert de gemeenten met maatwerk hen weer in een gezonde situatie te krijgen. Het lastige is echter dat juist die mensen niet geholpen willen worden, dat is ingewikkeld. Daarom heeft de gemeente medewerkers getraind: hoe ermee om te gaan. Informatie hierover kan worden ingewonnen bij de gemeente Súdwest-Fryslân. De gemeente geeft ook trainingen aan andere gemeenten en er wordt in de provincie Friesland een provinciale norm opgesteld zodat gemeenten overal dezelfde aanpak hebben."[155]

Inspiratie: informatieblad soevereinen gemeente Amsterdam

De gemeente Amsterdam heeft ook recent een informatieblad soevereinen opgesteld. Met informatie over wat te doen en wat niet te doen. Ga niet in discussie over opvattingen en oordeel niet. Leg uit dat iedereen zich moet houden aan de bestaande wet- en regelgeving. De overheid, en dus ook de gemeente, maakt geen uitzondering voor mensen die hier anders over denken. Vermijd de term 'complot' of 'complottheorie'. Laat je niet overweldigen door quasi-juridische documenten of dreigementen om je persoonlijk aansprakelijk te stellen. Weet dat deze niet rechtsgeldig zijn. Het informatieblad van gemeente Amsterdam is niet openbaar.

Meer informatie kan worden verkregen via het Steunpunt Radicalisering Amsterdam.

BIJLAGE 1 REFERENTIES

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (2023). Anti-institutioneel extremisme in Nederland. Geraadpleegd via:

https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/05/25/anti-institutioneel-extremisme-in-nederland

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (2024). Wat is rechts-extremisme. Geraadpleegd via https://www.aivd.nl/onderwerpen/extremisme/rechts-extremisme

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (2025). AIVD Jaarverslag 2024. Geraadpleegd https://www.aivd.nl/documenten/jaarverslagen/2025/04/24/jaarverslag-2024

Analistennetwerk Nationale Veiligheid. (2023). Themastudie Extremisme. Geraadpleegd via https://www.rivm.nl/sites/default/files/2023-10/Rapport_ANV_Extremisme%202023.pdf

Avans Hogeschool. Centre of Expertise Veiligheid & Veerkracht (2025). Wethouder tussen Rijk, regio en samenleving: Bestuurlijk vakmanschap in situaties van maatschappelijke onrust. Geraadpleegd via https://cdn.binnenlandsbestuur.nl/2025-03/Rapportage%20Wethouder%20tussen%20Rijk%20regio%20en%20samenleving%20040325.pdf

Bal, M. & Van den Bos, K. (2017). Over waargenomen onrechtvaardigheid en radicalisering. Justitiële Verkenningen, 3, 31-44. Geraadpleegd via https://research-portal.uu.nl/en/publications/over-waargenomen-onrechtvaardigheid-en-radicalisering

Bartlett, J., Birdwell, J., & King, M. (2010). The edge of violence: a radical approach to extremism.

Demos.

Baele, S. J., Brace, L., & Coan, T. G. (2019). From "Incel" to "Saint": Analyzing the violent

worldview behind the 2018 Toronto attack. Terrorism and Political Violence, 1-25.

doi:10.1080/09546553.2019.1638256

Beunder, A., & Van den Heuvel, L. (2021) 'Dat is allemaal bewezen'. De Groene Amsterdammer. Geraadpleegd van https://www.groene.nl/artikel/dat-is-allemaal-bewezen.

Borum, R. (2011). Radicalization into violent extremism I: A review of social science theories. Journal of Strategic Security, 4, 7-35.

Brandsma, B. (2016). Denkkader polarisatie: De dynamiek van wij-zij denken.

Caramellino, D., Melacarne, C., & Ducol, B. (2022). Transformative learning and microradicalization. In: The Palgrave handbook of learning for transformation (pp. 769-783). Cham: Springer International Publishing.

Dekker, P. (2022). Polarisatie in soorten en maten. In: Politieke polarisatie in Nederland, p11-25. Utrecht: Wereldvenster.

De Wolf, A. & Doosje, B. (2010/2015). *Aanpak van radicalisme. Een psychologische analyse*. Amsterdam: SWP.

Dijkman, A. (2021). *'De Radicaliseringsindustrie' – Van pionieren naar professionaliseren*. Amsterdam University Press: Amsterdam

Doosje, B., Van den Bos, K., Loseman, A., Feddes, A. R. and Mann, L. (2012), "My In-group is Superior!": Susceptibility for Radical Right-wing Attitudes and Behaviors in Dutch Youth. Negotiation and Conflict *Management Research, 5*: 253-268. https://doi.org/10.1111/j.1750-4716.2012.00099.x.

Doosje, B., Loseman, A., & Van den Bos, K. (2013). Determinants of radicalization of Islamic youth in the Netherlands: Personal uncertainty, perceived injustice, and perceived group threat. *Journal of Social Issues, 69,* 586-604. Geraadpleegd via https://research-portal.uu.nl/en/publications/determinants-of-radicalization-of-islamic-youth-in-the-netherland#:~:text=Determinants%20of%20radicalization%20of%20Islamic,perceived%20group%20threat%20%2D%20Utrecht%20University

Feddes, A., Mann, L., De Zwart, N., & Doosje, B. (2013). Duale identiteit in een multiculturele samenleving: een longitudinale kwalitatieve effectmeting van de weerbaarheidstraining Diamant. Tijdschrift voor Veiligheid, 12, 27–44.

Feddes, A. R., Nickolson, L., van Bergen, N. R., Mann, L., & Doosje, B. (2023). Extremist thinking and doing: A systematic literature study of empirical findings on factors associated with (de) radicalisation processes. International Journal of Developmental Science, 17(1-3), 7-18.

Feddes, A., Nickolson, L., & Doosje, B. (2015). Triggerfactoren in het Radicaliseringsproces. Expertise-unit Sociale Stabiliteit. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam. Geraadpleegd via https://www.socialestabiliteit.nl/binaries/sociale-stabiliteit/documenten/publicaties/2015/10/13/triggerfactoren-in-het-radicaliseringsproces/triggerfactoren-in-het-radicaliseringsproces.pdf

Geurkink, B. & Miltenburg, E. (2023). Somber over de samenleving? Een studie naar verschillen in maatschappelijk onbehagen in Nederland. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. Geraadpleegd via https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2023/05/24/somber-over-de-samenleving

Gill, P., Corner, E., Thornton, A. & Conway, M. (2015). What are the roles of the internet in terrorism? Measuring online behaviours of convicted UK terrorists. Voxpol. Geraadpleegd via: https://openresearch-repository.anu.edu.au/items/06619564-62a6-4305-bdb2-46dd9d6afd9c

Jackson, S. (2022). What Is Anti-Government Extremism?, Perspectives on Terrorism 16, nr. 6, 9-18.

King, M., & Taylor, D. M. (2011). The radicalization of home-grown Jihadists. A review of theoretical models and social psychological evidence. Terrorism and Political Violence, 23, 602–622.

Kleuver, J., Dijk, B., & Ramirez, A. (2017). Zorgelijke Signalen. Amsterdam: DSP Groep.

Kruglanski, A. W., Chen, X., Dechesne, M., Fishman, S., & Orehek, E. (2009). Fully Committed: Suicide Bombers' Motivation and the Quest for Personal Significance. Political Psychology, 30(3), 331–357. https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2009.00698.x.

Kruglanski, A. W., Bélanger, J. J., Gelfand, M., Gunaratna, R., Hettiarachchi, M., Reinares, F., Orehek, E., Sasota, J., & Sharvit, K. (2013). Terrorism—A (self) love story: Redirecting the significance quest can end violence. American Psychologist, 68, 559.

Lucassen, L. (2020). Door sociale media en polariserende politici steekt het antisemitisme weer de kop op. Geraadpleegd via https://www.trouw.nl/opinie/door-sociale-media-en-polariserende-politici-steekt-het-antisemitisme-weer-de-kop-op~b5190a29/.

Marwick, A., Clancy, B. & Furl, K. (2022). Far-Right Online Radicalization: A Review of the Literature. The Bulletin of Technology & Public Life. https://doi.org/10.21428/bfcb0bff.e9492a11.

Mattheis, A. (2019). Disrupting the Digital Divide: Extremism's Integration of Offline/ Online Practice. In: Interventionen: Zeitschrift für Verantwortungspädagogik, issue 14: 4-18. Geraadpleegd via: https://www.researchgate.net/publication/342082562_Disrupting_the_Digital_Divide_Extremism's_Integration_of_Offline_Online_Practice_Interventionen

McCauley, C. & Moskalenko, S. (2008). Mechanisms of political radicalization: pathways toward terrorism. Terrorism and Political Violence, 20(3), 415-433.

McClelland, D. C. (1985). How motives, skills, and values determine what people do. American Psychologist, 40(7), 81.

Moghaddam, F.M. (2005). The Staircase to Terrorism. A Psychological Exploration. Washington D.C.: Georgetown University. Geraadpleegd via http://fathalimoghaddam.com/wp-content/uploads/2013/10/1256627851.pdf

Nanninga, De Jonge en Valk (2024). Fenomeenanalyse Extremisme, Radicalisering en Maatschappelijke Onrust IJsselland. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen. Geraadpleegd via https://research.rug.nl/nl/publications/fenomeenanalyse-extremisme-radicalisering-en-maatschappelijke-onr

Nanninga, De Jonge en Valk (2022). Fenomeenanalyse Extremisme, Radicalisering en Maatschappelijke Onrust Noord-Nederland. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen. Geraadpleegd via https://www.rug.nl/about-ug/latest-news/news/archief2022/nieuwsberichten/1125-extremisme-fenomeemanalyse.pdf

Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid NCTV. Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland (december 2023). Geraadpleegd via https://www.nctv.nl/documenten/publicaties/2023/12/12/dreigingsbeeld-terrorisme-nederland-december-2023

Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid NCTV. Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland (december 2024). Geraadpleegd via https://www.nctv.nl/documenten/publicaties/2023/12/12/dreigingsbeeld-terrorisme-nederland-december-2023

Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid NCTV (2024). Nationale extremismestrategie 2024-2029. Geraadpleegd via https://www.nctv.nl/documenten/publicaties/2024/05/17/nationale-extremismestrategie-2024-2029

Nederlands Jeugdinstituut (2024). Richtlijn Radicalisering. Geraadpleegd via https://www.nji.nl/richtlijnen/richtlijn-radicalisering

Ondersteuningsnetwerk Maatschappelijke Onrust (2025). Een manier van kijken naar maatschappelijke onrust- en ongenoegen. Introductie in begrippen. Geraadpleegd via https://maatschappelijkeonrust.nl/Begrippenkader.pdf

Nickolson, L., Van Bergen, N., Feddes, A., Mann, L., & Doosje, B. (2021). Extremistisch Denken en Doen. Een systematische studie van empirische bevindingen over het radicaliseringsproces. WODC. Geraadpleegd via https://repository.wodc.nl/bitstream/handle/20.500.12832/3063/3050-extremis%1ftisch-denken-en-doen-volledige%20tekst.pdf?sequence=1&isAllowed=y .

Patterson, S. (2020). When 'Childsplay' Gets Lethal: Ludic Terrorism' and its Ambivalent Relationship with Postmodernism. Geraadpleegd via https://www.researchgate.net/publication/343906420_Research_Note_When_'Childsplay'_Gets_Lethal_'Ludic_Terrorism'_and_its_Ambivalent_Relationship_with_Postmodernism

Peeters, T., Van Wonderen, R., Burggraaff, D., & De Wit, N. (2022). Online extreemrechtse radicalisering. Handvatten voor een preventieve aanpak. Verwey-Jonker Instituut: Utrecht. Geraadpleegd via https://www.verwey-jonker.nl/publicatie/online-extreemrechtse-radicalisering/

Precht, T. (2011). Home grown terrorism and Islamist radicalization in Europe: From conversion tot terrorism. Danish Ministry of Justice. Geraadpleegd via https://www.justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Arbejdsomraader/Forskning/Forskningspuljen/2011/2007/Home_grown_terrorism_and_Islamist_radicalisation_in_Europe_-_an_assessment_of_influencing_factors__2_.pdf

Ranstorp, M. (2016). The root causes of violent extremism. RAN issue paper.

Ranstop, M. & Meines, M. (2024). The Root Causes of Violent Extremism. Updated version 2024. RAN issue paper. Geraadpleegd via https://home-affairs.ec.europa.eu/document/download/63770ad9-8c0b-44c4-a568-254bb22a8009_en?filename=ran_root_causes_of_violent_extremism_ranstorp_meines_july_2024.pdf

Ritzmann, E. & Schiesser, U. (2023). Dealing with conspiracy narratives in the close social environment. A practical handbook to help the helpers.

Rottweiler, B., & Gill, P. (2022). Individual Differences in Personality Moderate the Effects of Perceived Group Deprivation on Violent Extremism: Evidence from a United Kingdom Nationally Representative Survey. Frontier Psychology. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.790770.

Rousis, G.J., Richard, F.D., & Wang, D.D. (2020). The Truth Is Out There: The Prevalence of

Conspiracy Theory Use by Radical Violent Extremist Organizations. Terrorism and Political Violence, 1-19. https://doi.org/10.1080/09546553.2020.1835654.

Sageman, M. (2004). Understanding Terror Networks. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Schmid, A. P. (2013). Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual

Discussion and Literature Review. Den Haag: The International Centre for Counter-Terrorism. Geraadpleegd via https://icct.nl/app/uploads/2013/03/ICCT-Schmid-Radicalisation-De-Radicalisation-Counter-Radicalisation-March-2013_2.pdf

Sieckelinck, S., & Gielen, A.J. (2020). Veerkracht bevorderen bij opgroeiende jongeren. Inzetten op beschermende factoren. Platform JEP. Den Haag: Expertise-unit Sociale Stabiliteit, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Geraadpleegd via https://www.socialestabiliteit.nl/binaries/sociale-stabiliteit/documenten/publicaties/2020/02/03/rapport-veerkracht-bevorderen-bij-opgroeiende-jongeren/JEP+Veerkracht+DEF_jan2020+%281%29.pdf

Silber, M. & Bhatt, A. (2007). Radicalization in the West: The Homegrown Threat. New York: Senior Intelligence Analysts en NYPD Intelligence Division. Geraadpleegd via https://www.brennancenter.org/sites/default/files/legacy/Justice/20090000.Radicalization.in.the.West-Statement.of.Clarification.pdf

Spee, I. & Reitsma, M. (2015). Puberaal , lastig of radicaliserend. Geraadpleegd via https://www.schoolenveiligheid.nl/kennisbank/puberaal-lastig-of-radicaliserend/

Stephens, W. & Sieckelinck, S. (2021). Resiliences to radicalization: Four key perspectives. International Journal of Law, Crime and Justice, 66, 1-14. https://doi.org/10.1016/j.ijlcj.2021.100486.

Tiemeijer, W. & Keizer, A. (2023). Maatschappelijk onbehagen en persoonlijke controle: Een conceptuele en empirische analyse. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Geraadpleegd via https://www.wrr.nl/publicaties/working-papers/2023/05/08/onzekerheid-maatschappelijk-onbehagen-en-persoonlijke-controle

Valentini, D., Lorusso, A. & Stephan, A. (2020). Onlife Extremism: Dynamic Integration of Digital and Physical Spaces in Radicalization. Front. Psychology, 11(524). Geraadpleegd via https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2020.00524/full#B38.

Van den Berg, C. & Kok, A. (2021). Regionaal maatschappelijk onbehagen. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen. Geraadpleegd via https://www.rug.nl/cf/pdfs/03092021-vd-berg-en-kok-regmaatschonbehagen.pdf

Van den Bos, K. (2019). Waarom mensen radicaliseren. Amsterdam: Uitgeverij Prometheus.

Van Prooijen, J.-W., & van Vugt, M. (2018). Conspiracy Theories: Evolved Functions and Psychological Mechanisms. Perspectives on Psychological Science, 13(6), 770-788. https://doi.org/10.1177/1745691618774270

Van Wonderen, R. (2021). Handreiking Van polarisatie naar verbinding. Utrecht: Kennisplatform Inclusief Samenleven. Geraadpleegd via https://www.kis.nl/publicatie/van-polarisatie-naar-verbinding-buurten

Van Wonderen, R. en Burggraaff, D. (2024). Voorverkenning begrippenkader Maatschappelijke Onrust & -Stabiliteit. Literatuur- en documentenstudie naar eenduidigheid, helderheid en meetbaarheid van veelgebruikte begrippen omtrent maatschappelijke onrust en -stabiliteit. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut).

Van Wonderen, R., Burggraaf, D., Ganpat, S., Van Beek, G. & Cauberghs, O. (2023) Ontwikkelingspaden en handelingsperspectieven bij rechtsextremistische radicalisering op online mediaplatforms. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut. Geraadpleegd via https://www.nctv.nl/documenten/rapporten/2023/10/10/rapport-rechtsextremisme-op-sociale-media-platforms-en-de-invloed-van-het-algoritme

Verloove, J., Felten, H. & Van Wonderen, R. (2021). Theorieën en aanpakken van polarisatie. Utrecht: Kennisplatform Inclusief Samenleven. Geraadpleegd via https://www.kis.nl/sites/default/files/2022-06/theorieen-en-aanpakken-van-polarisatie-uitgebreid.pdf

Vlug, J. & Felten, H. (2022). Antisemitische en antimoslimracistische complottheorieën herkennen en

verminderen. Een verkennend onderzoek. Utrecht: Kennisplatform Inclusief Samenleven. Geraadpleegd via https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2022-05/Antisemitische-en-antimoslimracistische-complottheorie%C3%ABn-rapport.pdf

Wagenaar, W. (2021). Factsheet 13 Extreemrechts in Nederlandse Gemeentes. Amsterdam: Anne Frank Stichting. Geraadpleegd via https://www.annefrank.org/nl/downloads/filer_public/70/22/7022367c-7ad3-449c-a8a3-461cb72274d5/factsheet-extreemrechts-update-april-2021.pdf

Whittaker, J. & Herath, C. (2021). Online Radicalisation: Moving Beyonda Simple Dichotomy. Global Network on Extremism & Technology. Geraadpleegd via https://gnet-research.org/2021/12/20/online-radicalisation-moving-beyond-a-simple-dichotomy/

Wiktorowicz , Q. (2004). Joining the cause: Al-Muhajiroun and radical Islam. Paper presented at the

Roots of Islamic Radicalism conference. Cambridge: Yale University.

Woltman, P., Lauteslager, S., Peeters-Osseyran, M. & ten Holder, F. (2022). Vatbare individuen en vatbare omgevingen. Rapport | Rijksoverheid.nl. Geraadpleegd via https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2022/12/06/vatbare-individuen-en-vatbare-omgevingen

BIJLAGE 2 OMGANG MET SOEVEREINEN

Nadere toelichting op aanbevelingen voor de omgang met soevereinen

(Avans Hogeschool)

Betrokken gemeenten in Flevoland hebben behoefte aan duidelijke handelingsperspectieven met betrekking tot soevereinen. Dit kan gerealiseerd worden door bestaande inzichten en kennis uit andere regio's op te halen en te verspreiden en door nader onderzoek naar effectieve benaderingen te stimuleren. Zo zijn er inmiddels verschillende onderzoeksrapporten verschenen over de omgang met deze doelgroep. Avans Hogeschool heeft in 2024 onderzoek gedaan naar de ervaringen van lokale ambtenaren en professionals in hun omgang met mensen die zich soeverein verklaren.156 De centrale vraag in dit onderzoek was hoe ambtenaren en professionals op dit moment omgaan met soevereinen, welke knelpunten zij tegenkomen en welke ondersteuning zij nodig hebben. In hun omgang met soevereinen komen lokale ambtenaren en professionals diverse knelpunten tegen. Zo wijzen zij op het inherente wantrouwen van soevereinen ten aanzien van de overheid en het feit dat zij als overheidsprofessionals daarom zelf ook worden gezien als vijand of onderdeel van het probleem. Dit beeld kan de omgang zeer belemmeren en sommige soevereinen zijn om deze redenen überhaupt niet bereid om in gesprek te gaan. Daarnaast kunnen eventuele veiligheidsrisico's onderschat worden wanneer professionals niet gewend zijn om met een doelgroep te werken die een dusdanig wantrouwend en vijandig beeld heeft van de overheid. De soevereine beweging betreft een diverse en diffuse doelgroep. Soevereinen variëren van personen die zoveel mogelijk zelfvoorzienend willen zijn tot mensen die bereid zijn geweld te gebruiken om de overheid omver te werpen. Dit maakt het lastig om een eenduidige visie en (praktische) definitie te hanteren, op basis waarvan beleid en handelingsperspectief geformuleerd worden. Diverse overheids- en netwerkpartners hebben een potentiële rol in het signaleren, voorkomen en tegengaan van problematische gedragingen resulterend uit het soevereine gedachtegoed. Op dit moment is echter geen overzicht van al die partners, hun (wettelijke) taak en bevoegdheden. Mede hierdoor heerst er ook veel onduidelijkheid over de mogelijkheid tot informatiedeling. Volgens ambtenaren en professionals is er nu slechts zich op het 'topje van de ijsberg' waarbij vooral sprake is van complexe problematiek. Op basis van het onderzoek komen de onderzoekers tot een aantal aanbevelingen.

Deze kunnen grofweg in twee doelen worden onderverdeeld:

1. Het achterhalen van de grieven of motieven van een soeverein;
2. Het herstellen van de verbinding en het vertrouwen tussen overheid en soeverein.
3. Het achterhalen van de grieven of motieven van soevereinen

Soevereinen hebben veelal een afwijkend wereldbeeld waarbij zij wetten en regels (die anderen als vanzelfsprekend zien) als repressief en onrechtvaardig beschouwen. Daarnaast kan het wereldbeeld van soevereinen beïnvloed zijn door één of meerdere complottheorieën. Het geloof in complottheorieën komt voort uit verschillende behoeften: de behoefte de (eigen leef)wereld te voorzien van betekenis en het rechtvaardigen van gevoelens van ongenoegen, de behoefte aan veiligheid en controle en de behoefte tot het creëren van een positief zelfbeeld via allesomvattende verklaringen voor complexe gebeurtenissen. Het herkennen van deze behoeften helpt bij het achterhalen van onderliggende angsten, grieven en frustraties. Om in te schatten of er mogelijk sprake is van radicalisering en in hoeverre iemand kan terugvallen op zijn of haar (informele) netwerk, kunnen een aantal aspecten van iemands leven inzichtelijk worden gemaakt. Denk hierbij aan: ervaren grieven of onmacht, het nastreven van een hoger doel, de betrokkenheid bij een radicaal of extremistisch gedachtegoed of netwerk, de aanwezige positieve dan wel belemmerende contacten in de omgeving, aanwezigheid van psychopathologie, cognitief vermogen en toegang tot professionele steun. Om vervolgens in contact te treden en te blijven is het van belang om de ander te erkennen en de achterliggende zorgen serieus te nemen, de context waarin de ander zich begeeft te herkennen, een vertrouwensband op te bouwen en je proberen te verplaatsen in een ander. Het is voor professionals van belang om op een open en respectvolle manier te communiceren met personen met dergelijke afwijkende wereldbeelden. Dit in de eerste plaats van belang om radicalisering te signaleren en in de tweede plaats omdat de reactie van een professional van invloed kan zijn op het radicaliseringsproces. Een methode van verbindende gesprekstechniek binnen de psychologie en psychiatrie die hier vermelding verdient is de LEAP-methode. LEAP staat voor Listen, Empathize, Agree & Partner en kan in het kort als volgt worden samengevat:

- Listen: luister aandachtig naar de ideeën van de ander en vat samen wat wordt verteld. Reflecteer hier niet op vanuit eigen perspectief maar probeer de ander te begrijpen.
- Empathize: probeer onderliggende emoties en angsten te achterhalen. Benoem deze, dit zorgt voor erkenning. Het niet hebben van een 'eigen agenda' tijdens een gesprek zorgt voor een open luisterhouding en maakt doorvragen makkelijker.

- Agree: zoek naar onderwerpen waar je het over eens kan worden. Denk aan zorgen rondom sociale problemen, ongelijkheid of onzekerheid. Het delen van zorgen kan voor wederzijds begrip zorgen zonder het eens te zijn op inhoud;
- Partner: stel een gezamenlijk doel vast.

Bij het toepassen van de LEAP-methode dient een aantal zaken in acht te worden genomen. Ten eerste is het van belang om als professional dicht bij jezelf te blijven. Ten tweede is er een grote kans dat het wereldbeeld van de ander niet overeenkomt met die van jezelf. Een gesprek aangaan met iemand met een afwijkend of botsend wereldbeeld kan leiden tot ongemak. Bedenk daarom hoeveel je over je eigen wereldbeeld deelt. Het is van belang je verdraagzaam op te stellen tegenover de ander. Echter, wanneer het wereldbeeld van de ander je persoonlijk te veel raakt, laat dan een collega het gesprek voeren.

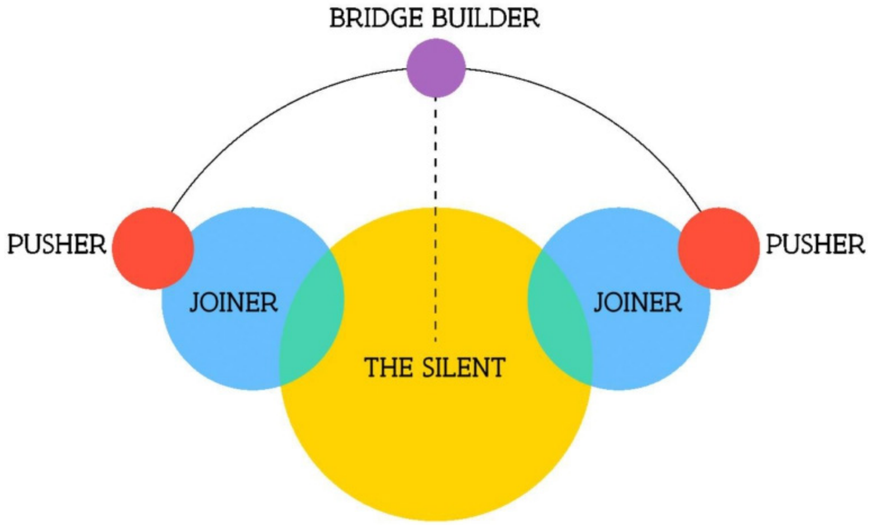
Het herstellen van de verbinding en het vertrouwen tussen overheid en soevereinHet herstellen van de verbinding en vertrouwen vindt op micro-niveau plaats door bovenstaande handelingsperspectieven in de praktijk te brengen en op die manier te proberen een positieve ervaring voor soevereinen te creëren. Op macro-niveau zijn enkele best practices beschikbaar die betrekking hebben op het tegengaan van polarisatie. De ESS (2022)157 wijst in dit kader op:

- Van buiten naar binnen werken: het begint bij jezelf. Toon oprechte interesse en luister aandachtig naar het wat inwoners te melden hebben. Dit gaat het makkelijkst wanneer je tijdens de gesprekken geen ‘eigen agenda’ hebt en veel open vragen stelt.
- Inspelen op motieven: verdiep je als overheid in de motieven en gevoelens van inwoners die zich niet gehoord voelen om beter met hen te kunnen communiceren.
- Vertrouwen in burgers: vertrouwen geven is vertrouwen krijgen. Reflecteer op de wijze waarop je als (lokale) overheid burgers vertrouwt of wantrouwt, denk aan woordkeuze, belerend zijn of inmenging in iemands persoonlijke leven.
- Transparantie over overheidsbeleid: communiceer duidelijk over welke belangen de overheid afweegt bij het maken van beslissingen. Dit geeft inzicht in de wijze waarop de overheid rekening houdt met de belangen en zorgen van inwoners. Hoewel besluiten soms nog steeds tegen de wensen van inwoners in gaan, maakt de transparantie het gemakkelijker verteerbaar. Dit zorgt voor meer acceptatie en vertrouwen vanuit de burger.

BIJLAGE 3 DENKKADERS VOOR POLARISATIE

Depolariseren door versterken veelstemmige midden

Bij destructieve polarisatie komen groepen steeds meer tegenover elkaar te staan. Bestaande verschillen worden vergroot en leiden tot hardnekkige tegenstellingen; de dialoog verdwijnt. Er ontstaat hierdoor een maatschappelijk conflict dat kan resulteren in online scheldpartijen (op sociale media) of zelfs intimidatie en bedreigingen in de publieke sfeer. In dat geval spreken we van 'ongewenste polarisatie'.[158] Sommige personen, groepen of groeperingen polariseren wakkeren bewust tegenstellingen aan, om de voedingsbodem voor extremisme en geweld te vergroten.159 Ongewenste polarisatie kent een eigen dynamiek waarbij verschillende identiteiten steeds meer tegenover elkaar lijken of komen te staan. In plaats van een inhoudelijk gesprek om een probleem op te lossen ontstaat er tussen groepen steeds meer 'wij-zij denken' waarbij de hoeveelheid (negatieve) ideeën over elkaar toeneemt. Gevoelens en emoties worden steeds belangrijker en feitelijke informatie heeft steeds minder impact. Door sociale media zijn de mogelijkheden om polarisatie te voeden en aan te wakkeren enorm gegroeid. Deze brandstof is het benadrukken van identiteiten, gekoppeld aan etiketten en beoordelingen. Zonder deze brandstof zwakt polarisatie af. Om processen van polarisatie te kunnen begrijpen en polarisatie te kunnen verminderen heeft filosoof Bart Brandsma een denkkader polarisatie ontwikkeld.[160] Uitgangspunt van dit denkkader is de aanname dat polarisatie niet wordt verminderd maar juist wordt versterkt als aandacht wordt gegeven aan 'gepolariseerde personen of groepen'. Om polarisatie te verminderen is het volgens het denkkader beter om juist aandacht te geven aan de doorgaans stilzwijgende personen uit het veelstemmige midden ('the silent') en hen weerbaarder maken tegen de polarisatie door aanjagers ('the pushers'). Want de pushers leveren voortdurend brandstof aan de polarisatie door de tegenpool verdacht te maken en zoveel mogelijk medestanders te werven uit het midden. De pusher doet (eenvoudige) uitspraken over 'de ander', de tegenpool: bv. vluchtelingen zijn testosteronbommen. Maar de pusher op de tegenpool doet exact hetzelfde.

Bron: https://www.hart.ms/niks-mis-met-een-beetje-polarisatie/

Signalen van ongewenste polarisatie
(Brandsma)

Signalen van ongewenste polarisatie:

- Toename van wij-zij denken.
- Afname ratio en belang van argumenten, toename emoties en identiteiten.
- Labels plakken.
- Complot denken.
- In eindfase polarisatie proces: geen gesprek meer mogelijk. Mogelijk intimidatie.

Bron: KIS

Oplossingsrichtingen depolarisatie volgens Brandsma:

1. Verander de doelgroep. Pushers portretteren een vijand in de andere pusher en richten zich op het midden. Daardoor wordt polarisatie versterkt. Richt dus op het stille (veelstemmige) midden voor depolarisatie;
2. Verander het onderwerp. Ga weg van de identiteitsconstructie die door de pushers is gekozen en begin een gesprek over de gemeenschappelijke zorgen en interesses van degenen in het midden;
3. Verander de toon; dit gaat niet over goed of fout of over feiten. Probeer contact - en verbinding te maken met de middengroepen, welke toon sla je daarbij aan (niet moralistisch, maar je begrijpt de zorgen).

Het 'stille' of 'veelstemmige midden' is de grootste groep burgers. Er zijn meerdere groepen 'in het veelstemmige midden'. Sommige burgers denken genuanceerd over een kwestie en wegen voor- en tegenargumenten af. Anderen doen dat juist niet, de kwestie laat hen onverschillig, zij nemen in feite geen duidelijk standpunt in. Als de polarisatie toeneemt worden mensen in het stille midden steeds meer gedwongen om een keuze te maken Als de polarisatie toeneemt worden mensen in het stille midden steeds meer gedwongen om een keuze te maken. Polarisatie hoeft echter géén glijdende schaal te zijn, depolarisatie is mogelijk. Interventies om polarisatie tegen te gaan dienen zich te richten op het versterken van de weerbaarheid van 'het midden' tegen de druk vanuit de polen, en moeten dus juist niet op 'polen' of 'aanstichters ' gericht worden. Dat zou niet alleen vergeefse moeite zijn, maar juist 'brandstof' geven aan een polarisatieproces.

KIS analyse instrument polarisatie

Kennisplatform Inclusief Samenleven heeft een analysemodel ontwikkeld voor de structurele analyse van verschijningsvormen, oorzaken/risicofactoren en oplossingsrichtingen voor polarisatie op lokaal niveau. Als we spreken over polarisatie of 'spanningen' dan wordt al snel een associatie gelegd met sociale veiligheidsproblemen (incidenten). Maar 'onderhuidse' spanningen (tussen bewoners) komen veel vaker voor dan zichtbare incidenten. Het KIS-model beschrijft dat op locaties waar mensen uit verschillende bevolkingsgroepen elkaar regelmatig tegenkomen, zoals wijken, polarisatie 'van onderop' kan ontstaan door ongemak in dagelijkse contacten/ervaringen tussen groepen. Polarisatie is een proces, en bestaat uit meerdere fasen; het kan in een buurt beginnen met 'kleine' dingen: ongemak en onzekerheid in interactie tussen groepen. Dit kan resulteren in irritaties tussen groepen, negatieve wederzijdse beeldvorming en wij/zij gevoelens. Er ontstaan onderhuidse spanningen en groepen ontwijken contact. Er hoeven in deze fase (nog) geen openlijke incidenten te zijn. Als de polarisatie zich verder versterkt kan het gaan 'schuren'; de polarisatie uit zich in negatief gedrag. Er ontstaan incidenten en confrontaties (bv schelden, bekladding). Het is belangrijk om zulke 'onderhuidse' polarisatie tijdig te signaleren. Liever signaleren en handelen in 'vredestijd' dan als de polarisatie is geëscaleerd. Het analysemodel stimuleert dat ambtenaren en wijkprofessionals gezamenlijk een structurele analyse uitvoeren van polarisatie. Dat wil zeggen: vanuit verschillende domeinen (sociaal én veilig) gezamenlijk analyseren en duiden van verschijningsvormen en oorzaken.

Bron: KIS

Het KIS-analysemodel bestaat uit de volgende 8 dimensies:

1. In welke fase(n) bevindt de polarisatie zich?
2. Wat zijn de verschijningsvormen van de polarisatie?
3. Welke groepen zijn betrokken bij de polarisatie?
4. Waar (op welke locaties) is sprake van de polarisatie?
5. Wat zijn oorzaken/ risicofactoren van de polarisatie?
6. Zijn er triggerfactoren voor de polarisatie?
7. In welke mate draagt het optreden van overheid/professionals/organisaties bij aan het verminderen of juist het aanwakkeren van polarisatie?
8. Welke positieve krachten in buurten kunnen de polarisatie verminderen?

BIJLAGE 4 HANDELINGSKADERS EN TOOLS

In deze bijlage beschrijven we een aantal inspirerende voorbeelden van handelingskaders en tools die nuttig kunnen zijn om kennis van te nemen ter verbetering van de signalering en aanpak van relevante voedingsbodems voor radicalisering en extremisme. Het betreft de volgende handelingskaders en tools:

- Handelingskader Maatschappelijke Onrust
- Leeraanbod Maatschappelijke stabiliteit
- Apothekerskast Veiligheidscoalitie Midden-Nederland
- Depolariseren door versterken veelstemmige midden
- KIS analysetool depolarisatie
- Methodiek Vreedzaam op scholen én in wijken.

Inspiratie: Handelingskader Maatschappelijke Onrust

Maatschappelijke onrust is een van de fenomenen die kunnen leiden tot incidenten en bijdragen aan radicalisering en extremisme. Omgekeerd kunnen radicalisering en extremisme het risico op maatschappelijke onrust vergroten.161 Veel gemeenten zoeken naar manieren voor het omgaan met maatschappelijk ongenoegen en onrust. Het handelingskader maatschappelijke onrust helpt door overzicht en richting te geven. Dit handelingskader gaat ervan uit dat ongenoegen en onrust horen bij een democratie. Voor het openbaar bestuur is de kunst te zorgen dat verschillende perspectieven en grieven goed worden ingebracht in de besluitvorming, om ongenoegen te voorkomen of te verminderen. Vervolgens dat escalatie in de openbare orde wordt voorkomen. En – als het toch ontvlamt – dat daar adequaat in te handelen. Omgaan met ongenoegen en onrust is dus zowel een democratie vraagstuk, als een vraagstuk van openbare orde en veiligheid. Het handelingskader beschrijft wat vanuit de ervaring wijs blijkt om in te regelen als gemeente. Er valt echter geen blauwdruk te geven. Iedere situatie vraagt om maatwerk. Wel beschrijft het kader onderwerpen waar men aandacht aan kan besteden. Voordeel van het handelingskader is dat het aanbevelingen gestructureerd benoemt. Van preventie en het oplopen van spanningen tot en met de nazorg als er een escalatie is geweest. Het kader koppelt deze fasen aan tips, voorbeelden en ondersteuningsaanbod vanuit het Rijk. Het kader bundelt relevante informatie en maakt die makkelijk te vinden. Het handelingskader krijgt regelmatig een update.

Inspiratie: Leeraanbod Maatschappelijke stabiliteit

Op deze website is het leeraanbod op het gebied van maatschappelijke stabiliteit van meerdere (rijks)partners verzameld en in samenhang gebracht. Periodiek wordt het leeraanbod geactualiseerd naar behoefte uit de lokale praktijk.

Het totale leeraanbod voor gemeenten op deze website is gebundeld door een samenwerking tussen de ministeries BZK (waaronder het Netwerk Weerbaar Bestuur en Ondersteuningsteam maatschappelijke onrust), J&V (waaronder NCTV), SZW (waaronder de Expertise Unit Sociale Stabiliteit, Taskforce Problematisch gedrag en ongewenste buitenlandse financiering en platform JEP), Het Kennisplatform Integratie en Samenleving (KIS), de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), het Rijksopleidingsinstituut tegengaan Radicalisering (ROR), Het Landelijk Steunpunt Extremisme (LSE), het Nederlands Genootschap van Burgemeesters (NGB), de Wethoudersvereniging en gemeenten

Bron: https://maatschappelijkestabiliteit.nl/

Inspiratie: Apothekerskast Veiligheidscoalitie Midden-Nederland

Op de website van Veiligheidscoalitie Midden-Nederland is een 'apothekerskast' beschikbaar met daarin onder meer handvatten voor gemeenten voor de aanpak van radicalisering en voedingsbodems zoals maatschappelijke onrust en polarisatie.

Inspiratie: depolariseren door versterken veelstemmige midden

Ongewenste polarisatie kent een eigen dynamiek waarbij verschillende identiteiten steeds meer tegenover elkaar lijken of komen te staan. In plaats van een inhoudelijk gesprek om een probleem op te lossen ontstaat er tussen groepen steeds meer 'wij-zij denken' waarbij de hoeveelheid (negatieve) ideeën over elkaar toeneemt. Gevoelens en emoties worden steeds belangrijker en feitelijke informatie heeft steeds minder impact. Om processen van polarisatie te kunnen begrijpen en polarisatie te kunnen verminderen heeft filosoof Bart Brandsma een denkkader polarisatie ontwikkeld.162 Uitgangspunt van dit denkkader is de aanname dat polarisatie niet wordt verminderd maar juist wordt versterkt als aandacht wordt gegeven aan 'gepolariseerde personen of groepen'. Om polarisatie te verminderen is het volgens het denkkader beter om juist aandacht te geven aan de doorgaans stilzwijgende personen uit het veelstemmige midden ('the silent') en hen weerbaarder maken tegen de polarisatie door aanjagers ('the pushers'). Oplossingsrichtingen depolarisatie:

1. Verander de doelgroep. Pushers portretteren een vijand in de andere pusher en richten zich op het midden. Daardoor wordt polarisatie versterkt. Richt dus op het stille (veelstemmige) midden voor depolarisatie.
2. Verander het onderwerp. Ga weg van de identiteitsconstructie die door de pushers is gekozen en begin een gesprek over de gemeenschappelijke zorgen en interesses van degenen in het midden.
3. Verander de toon; dit gaat niet over goed of fout of over feiten. Probeer contact - en verbinding te maken met de middengroepen, welke toon sla je daarbij aan (niet moralistisch, maar je begrijpt de zorgen).

Inspiratie: KIS analyse instrument depolarisatie

Kennisplatform Inclusief Samenleven heeft een analysemodel ontwikkeld voor de structurele analyse van verschijningsvormen, oorzaken/risicofactoren en oplossingsrichtingen voor polarisatie op lokaal niveau. Als we spreken over polarisatie of 'spanningen' dan wordt al snel een associatie gelegd met sociale veiligheidsproblemen (incidenten). Maar 'onderhuidse' spanningen (tussen bewoners) komen veel vaker voor dan zichtbare incidenten. Het KIS-model beschrijft dat op locaties waar mensen uit verschillende bevolkingsgroepen elkaar regelmatig tegenkomen, zoals wijken, polarisatie 'van onderop' kan ontstaan door ongemak in dagelijkse contacten/ervaringen tussen groepen. Het analysemodel stimuleert dat ambtenaren en wijkprofessionals gezamenlijk een structurele analyse uitvoeren van polarisatie. Dat wil zeggen: vanuit verschillende domeinen (sociaal én veilig) gezamenlijk analyseren en duiden van verschijningsvormen en oorzaken

Inspiratie: Methodiek Vreedzaam op scholen én in wijken

Om spanningen en polarisatie te kunnen voorkomen zijn aan de voorkant methodieken ontwikkeld om vreedzaam samenleven te bevorderen op scholen en in wijken. Zowel Vreedzame Scholen als Vreedzame Wijken zijn geëvalueerde aanpakken. De Vreedzame School is een programma voor basisscholen voor sociale competentie en democratisch burgerschap. Inmiddels zijn ruim 1000 basisscholen in Nederland 'Vreedzaam' en dit aantal groeit ieder jaar. Het beschouwt de klas en de school als een leefgemeenschap, waarin kinderen zich gehoord en gezien voelen, een stem krijgen, en waarin kinderen leren om samen beslissingen te nemen en conflicten op te lossen. De Vreedzame School staat voor een pedagogische benadering waarbij niet zozeer de individuele leerling, maar de leerling in de sociale gemeenschap centraal staat. Kinderen voelen zich verantwoordelijk voor elkaar en voor de gemeenschap, en staan open voor de verschillen tussen mensen. Naast de wekelijkse lessen in alle groepen oefenen leerlingen de verworven burgerschapscompetenties in de betekenisvolle contexten van de school, het schoolplein en de klas. Leerkrachten ondergaan een intensieve training en krijgen coaching op de werkvloer. In de school wordt een gedeelde sociale en morele norm geïnstalleerd, waardoor gedrag kan worden aangestuurd. Bovendien wordt gebruik gemaakt van vormen van peer education: de invloed van leeftijdgenoten op elkaar wordt benut, onder andere door leerlingmediatie. Informatie over Vreedzame school: https://www.cedgroep.nl/merken/vreedzaam.

Interessant is dat de Vreedzaam methodiek ook wordt toegepast in wijken: 'De Vreedzame Wijk' waarin kinderen leren om op een vreedzame manier conflicten op te lossen en elkaar en andere buurtbewoners positief te benaderen. Het programma wil niet alleen kinderen bovenstaande sociale competenties leren, maar vooral ook een positief sociaal en moreel klimaat in de wijk creëren, waar een opvoedende en gedragsregulerende werking van uitgaat. Het voordeel hiervan is dat kinderen niet alleen op school maar in allerlei contexten 'vreedzaam' als sociale norm / gewenst gedrag meekrijgen. De aanpak kan worden uitgebreid naar andere contexten zoals de sportvereniging en het jongerenwerk. Ook kunnen vreedzaam trainingen worden gegeven aan ouders, wijkprofessionals, jongeren en volwassen buurtbewoners. Daarbij is de aanpak niet alleen bedoeld voor kinderen maar ook voor volwassen doelgroepen voor een respectvolle omgang met elkaar in de wijk. Informatie over Vreedzame wijk: https://stichtingvreedzaam.nl/.

BIJLAGE 5 EINDNOTEN

1 Radicale opvattingen zijn niet per definitie problematisch en zijn in de geschiedenis nodig geweest om positieve veranderingen in gang te zetten, zoals in de strijd tegen racisme en het realiseren van algemeen kiesrecht. Radicale ideeën kunnen kortom passen binnen een veerkrachtige democratie. Daarom wordt onderscheid gemaakt tussen radicale ideeën binnen de democratische rechtsorde en radicalisering dat kan leiden extremisme.

2 Zoals beschreven in het meest recente NCTV Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland (december 2024) en in het AIVD jaarverslag 2024 (mei 2025).

3 Het meest recente Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland (december 2024) noemt dat 'de dreiging die uitgaat van terrorismeveroordeelden die hun straf hebben uitgezeten in Nederland beperkt is gebleken. Een deel van deze ex-gedetineerden neemt afstand van jihadistische netwerken, of keert het jihadistische gedachtegoed in zijn geheel de rug toe'. Wel is het zo dat er 'vanaf 2025 terrorismeveroordeelden vrij uit detentie komen in Europa die, vergeleken met eerder vrijgelaten veroordeelden voor terrorisme, een hoger dreigingsprofiel hebben. Meerdere Europese veiligheidsdiensten hebben zorgen geuit over de aanstaande vrijlating van veroordeelde jihadisten de komende jaren. Het zicht houden op deze groeiende groep ex-gedetineerden vergt veel capaciteit van inlichtingen- en veiligheidsdiensten.'

4 Definities zijn overgenomen uit Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland | Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid. Geraadpleegd december 2024 via: Definities gebruikt in het Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland.

5 Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid. Geraadpleegd december 2024 via: Definities gebruikt in het Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland.

6 Idem.

7 Idem.

8 Idem.

9 Idem.

10 Idem.

11 In de afgelopen decennia zijn er diverse modellen en theorieën hieromtrent ontwikkeld, zoals het Staircase-model van Moghaddam, het vraag en aanbodmodel van Colin Mellis met daarin zogeheten push en pull factoren en het model van McCauley en Moskalenko dat radicalisering op verschillende niveaus analyseert. In de wetenschappelijke literatuur is brede consensus over het feit dat de drijfveren van andere vormen van radicalisering – links, rechts, religieus –, ongeacht het 'type' radicalisering in sterke mate overeenkomen (Bron voluit: Peeters, Van Wonderen, Burggraaff en De Wit (2022). In de kern wordt radicalisering vaak gedreven door een zoektocht naar zingeving en identiteit, psychosociale problematiek, een verlangen naar sociale binding en een ervaren gemarginaliseerde positie (Kruglanski et al. 2009; Sieckelinck & Gielen, 2020).

12 Feddes, Nicholson & Doosje (2015); Wagenaar (2021). Gebaseerd op bestaande modellen van radicalisering (waaronder: Borum, 2011; Moghaddam, 2005; Precht, 2007; Sageman, 2004; Silber & Bhatt, 2007, Wiktorowicz, 2004; Schmid, 2013) identificeren Feddes et al. (2015) vier fasen in het radicaliseringsproces van een persoon.

13 Algemene Inlichten- en Veiligheidsdienst. Geraadpleegd april 2024 via https://www.aivd.nl/onderwerpen/extremisme/rechts-extremisme

14 Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid. Geraadpleegd december 2024 via Definities gebruikt in het Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland.

15 Idem.

16 Voor meer toelichting hierop, zie paragraaf 2.1 onder 'Links-extremisme'.

17 Racistische en antisemitische ('white supremacy') ideeën van de Amerikaanse Alt-Right beweging hebben in beperkte mate voet aan grond in Nederland gekregen. Dat gebeurt ook door het omarmen van de eerdergenoemde 'omvolkingstheorie' in extreemrechtse kringen. Deze samenzweringstheorie kent begrijpelijkerwijze veel steun in extreemrechtse kringen en krijgt daar bovendien in een aantal gevallen een antisemitische connotatie: Joden zouden degenen zijn die achter de schermen deze 'omvolking' organiseren. Bron: Wagenaar (2021). Factsheet Extreemrechts Anne Frank Stichting.

18 'Identitaire formaties' streven naar een ideaal van een homogeen Nederlands volk binnen het gebied waar dit volk historisch gezien is gevestigd. Het onderscheid tussen het 'eigene' en het 'vreemde' spitst zich bij deze groepen toe op het Nederlands taalgebied en de cultureel-etnische eigenheid van het daar levende Nederlandse volk. Dat komt tot uiting in het afwijzen van externe invloeden of bedreigingen ten aanzien van dat Nederlandse volk. Primair gaat dat om 'vreemde' invloeden door immigratie. Bron: Wagenaar (2021). Factsheet 13 Extreemrechts in Nederlandse Gemeentes.

19 Accelerationisme - Het rechts-extremistische gedachtegoed waarbij het creëren of versnellen van chaos wordt nagestreefd, om zo een rassenoorlog en de vervanging van de democratie door een witte etnostaat te bespoedigen. Bron: NCTV DTN december 2024.

20 Belangrijk hierbij is dat voor zowel maatschappelijk onbehagen, -ongenoegen, -onrust als voor polarisatie geldt dat het niet altijd ongewenst of negatief is. Het wordt vaak geassocieerd met onrust of incidenten, maar kan ook aanzet geven tot sociale veranderingen zoals de emancipatie van achtergestelde groepen. Ook het democratisch proces kan gebaat zijn bij het (tijdelijk) aanscherpen van tegenstellingen. Bron: Dekker, P. (2022). Polarisatie in soorten en maten. In: Politieke polarisatie in Nederland, p11-25. Utrecht: Wereldvenster.

21 Tevens kan sprake zijn van 'verticale polarisatie': polarisatie tussen (groepen) burgers en instituties/overheid. Op verticale polarisatie wordt nader ingegaan in de volgende alinea over verticale polarisatie en wantrouwen naar overheid en instituties.

22 Bron: meting CBS Statline 2025.

23 Website Veiligheidsregio Flevoland. https://www.veiligheidsregioflevoland.nl/

24 https://www.zorgenveiligheidshuizen.nl/locaties/flevoland/

25 https://veiligheidscoalitie.nl/

26 Deze data zijn afkomstig van het Zorg- en Veiligheidshuis Flevoland.

27 Alle casussen bij het ZVH worden aangemeld door gemeente, politie en OM. Hierop zijn de genoemde aantallen casussen in de tabel gebaseerd. Ook meldingen die in eerste instantie worden gedaan bij andere instanties, bijvoorbeeld bij Veilig Thuis in geval van een minderjarige, komen eerst langs de gemeente of politie alvorens de melding wordt opgepakt door het ZVH.

28 De cijfers in 2020 geven mogelijk een enigszins vertekend beeld omdat het ZVH in dat jaar het proces is gaan overnemen van de gemeenten. Daarvoor werd nog niet geregistreerd als een aanmelding niet door de weging kwam. Dat is het ZVH vanaf 2021 pas gaan doen.

29 Deze politiedata betreffen de aantallen geanonimiseerde CTER registraties uitgesplitst naar CTER codes. 'CTER' staat voor Contraterrorisme, Extremisme en Radicalisering. Signalen aangaande radicalisering en extremisme worden door politiemedewerkers met een CTER-code in de Basisvoorziening Handhaving ('BVH') geregistreerd. Een signaal kan als CTER-code bijvoorbeeld 'rechtsextremisme' of 'jihadisme' krijgen. Vervolgens worden deze signalen nader onderzocht en geduid binnen de CTER-intelcel. Een tweede manier waarop signalen voor controle binnenkomen bij de intelcel CTER is via een landelijke query op politiedata waarmee een eerste selectie wordt gemaakt van registraties die controle en duiding nodig hebben. De intelcel CTER kan aan deze registraties een van de CTER-projectcodes koppelen, zonder dat er eerst de algemene CTER-projectcode aan is gekoppeld door een andere politiemedewerker. De CTER-experts duiden vervolgens of signalen 'wel of niet CTER-waardig' zijn, of besluiten dat meer informatie nodig is om dit te kunnen bepalen. CTER-waardig betekent: 'een mogelijk signaal dat vanuit een bepaalde overtuiging maatschappelijke veranderingen of politieke besluitvorming wordt afgedwongen en daartoe activiteiten worden uitgevoerd waarmee in meer dan geringe mate de wet wordt overtreden'.

30 Interviews veiligheidspartners

31 Interviews veiligheidspartners

32 De Rechtspraak. https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2021:827

33 Interviews veiligheidspartners.

34 Interviews gemeenten en veiligheidspartners.

35 Interviews gemeenten en veiligheidspartners.

36 NCTV Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland (December 2024).

37 De Rechtspraak. https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBMNE:2020:562

38 Interviews gemeenten algemeen.

39 Interviews gemeente Almere.

40 Interviews veiligheidspartners.

41 Zie bijvoorbeeld https://eenvandaag.avrotros.nl/item/moeten-we-ons-zorgen-maken-over-the-base-extreem-rechtse-terreurgroep-heeft-ook-in-nederland-aanhangers/

42 Interviews gemeente Lelystad.

43 NCTV Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland (December 2024).
44 Interviews in gemeenten en met veiligheidspartners.
45 Interviews in gemeenten en met veiligheidspartners.
46 Zie https://www.destentor.nl/binnenland/ex-vvder-ronald-l-opgepakt-na-intimideren-journalisten-en-politie-je-kunt-maar-beter-vluchten~ac64159f/
47 Interviews in gemeenten en met veiligheidspartners.
48 Zie https://www.omroepflevoland.nl/nieuws/178562/een-op-de-drie-raadsleden-bedreigd-vaak-geen-aangifte
49 Zie https://www.omroepflevoland.nl/nieuws/300286/flevolandse-politici-vaker-bedreigd-en-geintimideerd-dan-in-rest-van-nederland
50 Interviews gemeente Noordoostpolder.
51 Interviews gemeenten algemeen en interviews met veiligheidspartners.
52 Echter ook in de stedelijke gemeenten zijn anti-institutionele activisten actief. Zie als voorbeeld een bijeenkomst in Almere (2022) met een complotdenker die een zaal met 50 aandachtig luisterende Almeerders toesprak over diverse complotten, waarvan sommigen met een anti-institutionele lading : https://www.almeredezeweek.nl/nieuws/algemeen/54249/complotdenker-andre-kuipers-is-gewoon-een-reptiel
53 Interviews gemeente Dronten.
54 Interviews gemeente Zeewolde.
55 Interviews gemeente Urk.
56 NCTV Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland (December 2024).
57 NCTV Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland (December 2024).
58 Idem.
59 https://www.landschap.nl/wp-content/uploads/Landschap1_Mattijsen4-13.pdf
60 Interviews veiligheidspartners.
61 Interviews in gemeenten Lelystad en Almere.
62 Interviews gemeente Lelystad.
63 In een brief werd gesteld dat het gebruik van geweld tegen het raadslid zou zijn toegestaan vanwege zijn standpunt over transgender personen: https://www.omroepflevoland.nl/nieuws/281680/almeerse-fvd-er-hadderingh-geschokt-over-oproep-tot-geweld
64 Idem.
65 O.a. bekend van modemerken Zara en Pull&Bear. https://www.omroepflevoland.nl/nieuws/405687/extinction-rebellion-blokkeert-ingang-distributiecentrum-in-protest-tegen-fast-fashion#:~:text=Tientallen%20leden%20van%20de%20actiegroepen,zo%20goedkoop%20mogelijk%20wordt%20aangeboden.
66 https://www.ad.nl/lelystad/actie-legt-s-lands-grootste-kledingdistributiecentrum-in-lelystad-uren-plat-fast-fashion-is-destructief~a1960a4d/
67 https://lelystad.nieuws.nl/nieuws/klimaatactivisten-blokkeren-fastfashion-gigant-inditex
68 Zie bijvoorbeeld https://www.stichtingreddeveluwe.nl/ ; https://satl-lelystad.nl/ ; https://edesevos.nl/woest-op-schiphol-nieuwe-laagvliegroute-over-ede/
69 We geven een beeld van de rol van het online domein op basis van analyse van openbare mediaberichtgeving en de interviews. Zoals eerder gesteld is er geen sociale media analyse uitgevoerd als onderdeel van deze fenomeenanalyse.
70 Interviews gemeente Dronten, Zeewolde, Urk, Noordoostpolder.
71 https://www.destentor.nl/lelystad/gelukkig-bleef-het-vredig-hier-bij-de-oostvaardersplassen~adaa2497c/
72 https://www.omroepflevoland.nl/nieuws/174869/leerlingen-ernstig-bedreigd-door-schoolgenoten-om-coming-out-dag.
73 https://www.omroepflevoland.nl/nieuws/300286/flevolandse-politici-vaker-bedreigd-en-geintimideerd-dan-in-rest-van-nederland.
74 https://www.omroepflevoland.nl/nieuws/178562/een-op-de-drie-raadsleden-bedreigd-vaak-geen-aangifte.
75 https://www.omroepflevoland.nl/nieuws/154640/om-eist-tbs-tegen-gestoorde-hoofdagent-said.
76 https://www.omroepflevoland.nl/nieuws/298820/almeerder-voor-de-rechter-voor-onder-druk-zetten-journalisten.
77 Interviews gemeente Urk, Zeewolde, Dronten.
78 Maatschappelijk onbehagen is "een verzamelterm voor alles waar burgers ontevreden over kunnen zijn. Een teveel aan maatschappelijk onbehagen een negatieve weerslag hebben op de samenleving en (legitimiteit van de) democratische rechtsstaat en is daardoor een risicofactor voor (met name) anti-institutionele radicalisering. Veel maatschappelijk onbehagen leidt er bijvoorbeeld toe dat groepen burgers ervaren dat de overheid en samenleving niet meer aan hun verwachtingen (kunnen) voldoen. Dat kan zorgen voor maatschappelijke spanningen en de kloof tussen burger en overheid vergroten.
79 Sociaal en Cultureel Planbureau. Somber over de samenleving? Een studie naar verschillen in maatschappelijk onbehagen in Nederland (2023). Nb: de betreffende data over maatschappelijk onbehagen uit het SCP rapport dateren uit 2019-2020 en dienen hierom met enige voorzichtigheid te worden geduid. https://www.scp.nl/binaries/scp/documenten/publicaties/2023/05/24/somber-over-de-samenleving/Onderzoek+Somber+over+de+samenleving.pdf
80 Ministerie van Financiën - Rijksoverheid. De ontwikkeling van brede welvaart in Nederland | Link: https://www.rijksfinancien.nl/miljoenennota/2024/2153046
81 Planbureau Voor de Leefomgeving (2025). Brede welvaart. Link: https://www.pbl.nl/onderwerpen/brede-welvaart
82 Omroep Flevoland (2024). Minder Flevolanders zijn arm, meeste armoede in Lelystad. (z.d https://www.omroepflevoland.nl/nieuws/400888/minder-flevolanders-zijn-arm-meeste-armoede-in-lelystad#:~:text=Lelystad%20heeft%20in%20onze%20provincie,op%203%2C1%20procent%20ligt
83 Zie verder: CBS Armoede en schulden: https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/armoede-en-schulden?theme=0&location=GM0034
84 Zie: https://www.destentor.nl/lelystad/duizenden-woningen-in-achterstandswijken-lelystad-krijgen-opknapbeurt-niemand-nam-verantwoordelijkheid~a8336c05/#:~:text=De%20Zuiderzeewijk%2C%20-Atolwijk%2C%20Boswijk%20en,slechte%20gezondheid%2C%20of%20combinaties%20ervan. En https://www.ad.nl/lelystad/armoedeprobleem-in-lelystad-grootste-van-heel-flevoland~ac749e37/
85 https://www.almere.nl/zorg-en-welzijn/sociale-staat-van-almere/de-sociale-staat-van-almere
86 Interviews gemeenten Lelystad en Almere. Zie ook: https://www.destentor.nl/arnhem/alarm-om-kloof-in-kwetsbare-wijken-tweedeling-dreigt~a78d7c52/
87 https://pointer.kro-ncrv.nl/lelystad-bezuinigingen-jeugdwerk-armoedebeleid-donkere-wolk-boven-stad
88 Interviews gemeente Lelystad.
89 Interviews in gemeente Urk.
90 Idem.
91 Idem
92 Zie ook: https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBMNE:2023:1828&showbutton=true&keyword=urk%2B%252b%2Bprotest&idx=2
93 Zie ook: https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Rechtbanken/Rechtbank-Midden-Nederland/Nieuws/Paginas/Veroordelingen-voor-geweld-tegen-journalisten-bij-kerk-op-Urk.aspx#:~:text=Twee%20mannen%20van%2028%20en,sloeg%20ook%20nog%20een%20cameraman.
94 https://www.omroepflevoland.nl/nieuws/358849/terugblik-vertrekkend-burgemeester-urk-kreeg-veel-voor-de-kiezen
95 Interviews in gemeente Urk.
96 Idem.
97 Idem.
98 https://nos.nl/nieuwsuur/collectie/13858/artikel/2365839-waarom-is-er-zo-vaak-onrust-op-urk-er-is-hier-ja-renlang-weggekeken
99 Interviews in gemeente Urk.
100 Idem.
101 Interviews in gemeenten algemeen.
102 Interviews in gemeenten Noordoostpolder en Zeewolde.
103 Idem.
104 https://www.omroepflevoland.nl/nieuws/291038/kleine-boerenprotestacties-aan-rand-noordoostpolder-vlaggenactie-op-urk
105 https://www.destentor.nl/noordoostpolder/trekkers-in-het-hart-van-emmeloord-boeren-hebben-er-de-balen-van~ade813d4/
106 Interviews in gemeente Dronten.
107 Interviews gemeente Zeewolde.
108 Idem. Zie ook berichtgeving Boeren Zeewolde hebben buik vol van 'mooie praatjes' van Defensie over superkazerne | Zeewolde | destentor.nl en https://www.zeewolde.nl/projecten-in-zeewolde/locaties-in-onderzoek-voor-kazerne-defensie en https://www.ad.nl/binnenland/boeren-waarschuwen-voor-amerikaanse-taferelen-in-zeewolde-door-komst-superkazerne~ae16ee1e/
109 Interviews gemeenten algemeen en groepsinterviews.

110 https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2024/02/27/noordoostpolder-zoekt-aanvullende-locaties-voor-arbeidsmigranten
111 https://www.omroepflevoland.nl/nieuws/413216/omwonenden-bang-voor-nog-meer-overlast-bij-uitbreiden-huisvesting-arbeidsmigranten
112 https://www.destentor.nl/noordoostpolder/strengere-regels-voor-arbeidsmigranten-extra-polen-dorp-moet-echte-dorpen-leefbaar-houden~a515379b/
113 Idem.
114 Interviews in gemeente Lelystad.
115 Interviews in gemeente Dronten.
116 Interviews in gemeenten algemeen.
117 Gemeente Noordoostpolder. Zie ook: https://www.noordoostpolder.nl/huisvesting-arbeidsmigranten en https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2024/02/27/noordoostpolder-zoekt-aanvullende-locaties-voor-arbeidsmigranten
118 Gemeente Lelystad. Zie ook: https://www.gemeentelelystad.nl/4/Lelystad/Nieuws/2001119-Februari/Lelystad-start-pilot-huisvesting-mid-stay-arbeidsmigranten.html en https://www.omroepflevoland.nl/nieuws/422700/lelystad-krijgt-2500-bedden-voor-arbeidsmigranten-in-almere-zijn-het-er-500-werkt-dat
119 In de gemeente Zeewolde zijn ook arbeidsmigranten woonachtig. Uit de interviews die we in deze gemeente hebben gevoerd komt een beeld dat er minder spanningen zijn rond arbeidsmigratie. Een illustratief citaat: “Arbeidsmigranten wonen in Zeewolde ver achter de dorpskern. Achter de dorpskern is een groot industrieterrein, daarachter ligt het AZC en daarnaast staat het arbeidsmigranten complex. Ook zijn er arbeidsmigranten die op het erf van boeren wonen. Over het algemeen zijn er weinig negatieve sentimenten naar hen bij Zeewoldenaren.”
120 Interviews gemeente Nooroostpolder.
121 Idem.
122 https://www.ad.nl/flevoland/kuinre-klaagt-meer-over-azc-luttelgeest-dan-de-polder-zelf-wij-hebben-er-het-meeste-last-van~a378bf6e/
123 https://www.rtl.nl/nieuws/nederland/artikel/5320138/asielzoekers-aanmeldcentrum-azc-luttelgeest-bant-kuinre-flevoland ; https://denoordoostpolder.nl/noordoostpolder/COA-laat-plan-voor-aanmeldcentrum-bij-AZC-in-Luttelgeest-varen.-Er-is-te-veel-weerstand-tegen.-Noordoostpolder-nog-niet-helemaal-uit-beeld-279358-63.html
124 https://nos.nl/regio/overijssel/artikel/385447-minder-overlast-door-asielzoekers-in-kampen-maar-we-zullen-ermee-moeten-leven en https://www.omroepflevoland.nl/nieuws/330139/minder-overlast-van-asielzoekers-in-kampen-door-maatregelen
125 Interviews gemeente Dronten.
126 https://www.lokaleomroepzeewolde.nl/zeewolde-nieuws/politiek-nieuws-uit-zeewolde/raad-geeft-groen-licht-azc-blijft-voor-onbepaalde-tijd-open
127 https://www.omroepflevoland.nl/nieuws/124090/zeewolde-protest-tegen-komst-asielzoekers-zeewolde-groeit
128 Interviews gemeente Zeewolde. Zie ook https://www.ad.nl/zeewolde/waarom-asielzoekers-in-zeewolde-wel-welkom-zijn-die-verschillen-dat-bindt-ons-juist~ad773d70/
129 Interviews gemeenten Almere en Lelystad.
130 Tate, een voormalig professionele vechter en controversiële figuur op sociale media, heeft een online aanhang opgebouwd door middel van zijn provocerende en polariserende uitspraken over thema’s als gender, mentale gezondheid en persoonlijke ontwikkeling. De subcultuur rondom Tate en vergelijkbare figuren wordt gekenmerkt door machismo en vaak schadelijke ideeën over mannelijkheid, succes en zelfverbetering (King-Hill, 2023). Voor jongeren die gevoelig zijn voor deze boodschappen, kan de online gemeenschap van Tate een aantrekkelijke maar gevaarlijke ruimte worden, waarin destructieve gedragingen en denkbeelden die botsen met democratische waarden als gelijkheid en solidariteit worden aangemoedigd en genormaliseerd. Dergelijke subculturen kunnen jongeren kwetsbaar maken voor manipulatie, radicalisering en isolatie van gezonde sociale steunnetwerken. Ze kunnen bijdragen aan een cultuur van intolerantie, agressie en gebrek aan empathie, wat kan resulteren in schadelijke gevolgen voor zowel individuen als de bredere democratische samenleving.
131 Interviews in gemeenten algemeen. Zie voor een voorbeeld van een incident rond leerlingen die werden bedreigd omdat zij festiviteiten organiseren op hun school rondom Coming Out Dag: https://www.omroepflevoland.nl/nieuws/174869/leerlingen-ernstig-bedreigd-door-schoolgenoten-om-coming-out-dag.
132 Interviews in gemeenten algemeen.
133 Interviews gemeente Urk.
134 Na de intocht in 2024 trokken jongeren het dorp in, waar ze ongeregeldheden veroorzaakten en vernielingen aanrichtten. Er werd onder meer zwaar vuurwerk afgestoken. Citaat van geïnterviewden: “Er werd met vuurwerk gegooid richting hulpverleners. Er is een bepaalde groep die dit doet, maar er is daarnaast een grote groep meelopers eromheen.” Zie ook: https://www.heturkerland.nl/nieuws/algemeen/47179/groep-jongeren-relt-hele-zaterdagavond-na-intocht en https://www.destentor.nl/urk/jongeren-krijgen-boete-van-2500-euro-na-uit-de-hand-gelopen-sinterklaasintocht-op-urk~ab103f3e/#:~:text=Twee%20jongeren%20op%20Urk%20moeten,keer%20in%20de%20fout%20gaan.&text=Sinterklaas%20kwam%20die%20zaterdagmiddag%20rond,in%20de%20haven%20van%20Urk.
135 Groepsinterview P6.
136 Ook bij de intocht van 2022 waren er ongeregeldheden. Citaat: “Op Urk is zaterdagavond veel politie ingezet om de controle te krijgen over een groep jongeren die voor veel onrust zorgde. (…) De politie probeerde de jongeren met een goed gesprek te bewegen om naar huis te gaan. Toen dat niet gebeurde en er met (zwaar) vuurwerk naar de politie gegooid werd, werd de sfeer grimmiger.” Zie ook https://www.omroepflevoland.nl/nieuws/310193/politie-ingezet-om-orde-te-herstellen-op-urk
137 Paragraaf 4.1 ‘Landelijke kaders’ overgenomen uit: P. Nanninga, L. de Jonge en F. Valk. Fenomeenanalyse extremisme, radicalisering en maatschappelijke onrust in IJsselland (Rijkuniversiteit Groningen, 2024).
138 NCTV, ‘Bevorderen, Beschermen, Bestrijden – Nationale Extremismestrategie 2024-2029’.
139 NCTV, ‘Vernieuwde handreiking Lokale Aanpak gepubliceerd’, 2024.
140 NCTV, ‘Fase 2: Persoonsgerichte aanpak radicalisering (PGA)’.
141 https://www.gemeentelelystad.nl/Documenten/Veiligheid/Integraal%20veiligheidsplan%202023-2026%20Lelystad.pdf
142 Interview Zorg- en Veiligheidshuis.
143 Zie voor meer informatie over het ROR: https://www.tegengaanradicalisering.nl/over-ons
144 Interviews met veiligheidspartners.
145 Interviews met beleidsmedewerkers en uitvoerend professionals in gemeenten.
146 https://raad.noordoostpolder.nl/Vergaderingen/Gemeenteraad/2023/06-maart/19:30/Regionale-Veiligheidsstrategie-Midden-Nederland-2023-2026/10-1-Definitief-concept-Regionale-Veiligheidsstrategie-Midden-Nederland-2023-2026.pdf
147 https://openpdc.dronten.nl/wp-content/uploads/2024/05/Integraal-Veiligheidsbeleid-2024-2027-Dronten-Noordoostpolder-en-Urk_def.pdf
148 Interviews gemeenten en interviews veiligheidspartners.
149 Een aantal aanbevelingen zijn door de Rijksuniversiteit Groningen eerder gedaan voor de verbetering van de aanpak radicalisering, extremisme en onrust in de regio’s IJsselland en Noord-Nederland. Deze aanbevelingen nemen wij over vanwege de overeenkomende problematieken en verbeterpunten welke ook relevant zijn voor de gemeenten in de provincie Flevoland.
150 https://www.nctv.nl/actueel/nieuws/2025/04/15/wet-gegevensverwerking-persoonsgerichte-aanpak-radicalisering-en-terroristische-activiteiten-parta-aangenomen#:~:text=Per%201%20juli%202025%20geldt,is%20gewerkt%20met%20een%20modelconvenant
151 Het is belangrijk om terughoudend te zijn met het gebruiken van het label ‘radicalisering’. Het ‘labelen’ van een gedraging of fenomeen als ‘radicalisering’ kan (negatieve) gevolgen hebben voor alle betrokkenen: de persoon zelf, zijn of haar omgeving en voor de relatie tussen de persoon en bv. zorgprofessionals. Bovendien heeft radicalisering als proces een grote mate van onvoorspelbaarheid, waardoor een label altijd tekort schiet. Zeker jongeren kunnen na een fase van radicalisering bijvoorbeeld ook weer milder worden (wat ook wel ‘deradicaliseren’ wordt genoemd). Ook staan veel jongeren met sterke idealen al vijandig tegenover hoe ze worden benaderd en benoemd. Daarom is de kans groot dat een label olie op het vuur gooit en jongeren zich afsluiten voor contact en hulp. Bron: Richtlijn Radicalisering voor het Jeugddomein https://www.nji.nl/richtlijnen/richtlijn-radicalisering
152 Zie voor meer informatie: https://veiligheidscoalitie.nl/nieuws/bondgenotenmethodiek-krijgt-een-boost-in-midden-nederland
153 https://www.verwey-jonker.nl/artikel/jongeren-weerbaar-maken-tegen-desinformatie-en-eenzijdige-meningsvorming-is-zinvol/
154 https://www.kennisopenbaarbestuur.nl/documenten/2024/09/26/omgang-met-mensen-die-zich-soeverein-verklaren
155 https://vng.nl/artikelen/soevereinen-zijn-vooral-heel-hinderlijk ;
156 https://www.kennisopenbaarbestuur.nl/documenten/2024/09/26/omgang-met-mensen-die-zich-soeverein-verklaren

157 Infoblad bijeenkomst 1 leernetwerk polarisatie voor gemeenten: ‘Dilemma’s en uitdagingen uit de lokale praktijk’ | https://www.socialestabiliteit.nl/publicaties/publicaties/2022/10/04/infoblad-bijeenkomst-1-leernetwerk-polarisatie-voor-gemeenten-dilemmas-en-uitdagingen-uit-de-lokale-praktijk
158 J. Verloove, H. Felten en R. van Wonderen. Theorieën en aanpakken van polarisatie (Utrecht: KIS, 2021).
159 R. van Wonderen. Handreiking Van polarisatie naar verbinding (Utrecht: KIS, 2021).
160 B. Brandsma. Denkkader polarisatie: De dynamiek van wij-zij denken (2016).
161 Ondersteuningsnetwerk Maatschappelijke Onrust. Een manier van kijken naar Maatschappelijke onrust en ongenoegen (2025).
162 B. Brandsma. Denkkader polarisatie: De dynamiek van wij-zij denken (2016).

COLOFON

Auteurs:	Dr. R. van Wonderen F. Deniz, MSC D. Burggraaff, Msc F. Keijzer, Msc
Met medewerking van:	M. Peeters-Osseyran, Msc G. Verwaijen, MSc
Omslag	AdobeStock, Naj, 70313113
Uitgave	Verwey-Jonker Instituut Giessenplein 59-C 3522 KE Utrecht T (030) 230 07 99 E secr@verwey-jonker.nl I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload worden via onze website:
http://www.verwey-jonker.nl

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht, juni 2025

ISBN: 978-94-6409-364-3

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on the condition that the source is mentioned.

Het gebruik van dit rapport staat iedereen vrij. Aan deze uitgave kunnen geen rechten worden ontleend. In dit rapport wordt verwezen naar verschillende interventies. Dit overzicht van interventies is niet uitputtend. Bovendien zijn niet alle interventies geëvalueerd. Het overzicht van interventies dient daarom vooral ter inspiratie voor de aanpak van lokaal beleid ter preventie van radicalisering en ongewenste polarisatie. In de rapportage wordt verwezen naar webpagina's. Deze kunnen in de loop van de tijd veranderen.

Radar Advies

VERWEY JONKER Instituut